opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 1

Nemzeti Kulturális Alap

7. évfolyam, 3. szám
Felelős kiadó: Hodossy Gyula
Főszerkesztő: Hizsnyai Zoltán
Szerkesztők: H. Nagy Péter, Vida Gergely
Grafikai és képszerkesztő: Juhász R. József
Korrektor: Tóth Ozsvald Zsuzsa
Munkatárs: L. Varga Péter (Budapest)
Szerkesztőség: Duna Palota, Galantská c. 658/2F, 1. e. 5, 92901 Dunajská Streda, www.szmit.sk, E-mail: opuslap@gmail.com
Nyomta: TAMA Solutions Kft., Budapest
Egyes szám ára: 2,60 euró. Éves előfizetés: 14 euró
Megjelent 2015 júliusában. Megrendelhető a kiadó címén
Regisztrációs szám: EV 3714/09

Dvojmesačník, VII. ročník, 3. číslo
Vydavateľ: Spoločnosť maďarských spisovateľov na Slovensku
Tel/fax: +421/315527964, +421/911239479, IČO 30806372
Sídlo spoločnosti: Galantská c. 658/2F, 92901 Dunajská Streda,
Vydavateľ: Gyula Hodossy
Šéfredaktor: Zoltán Hizsnyai
Redaktor: Péter Nagy, H., Gergely Vida
Grafický a obrazový redaktor: József R. Juhász
Korrektor: Zsuzsa Tóth Ozsvald
Spolupracovník: Péter Varga, L. (Budapešť)
Redakcia: Palác Duna, Galantská c. 658/2F, 1. posch. 5, 92901 Dunajská Streda, www.szmit.sk, E-mail: opuslap@gmail.com
Tlač: TAMA Solutions Kft., Budapest
Cena jedného čísla: 2,60 euro
7/2015. Celoročné predplatné: 14 euro
Registračné číslo: EV 3714/09
ISSN: 1338-0265

Realizované s finančnou podporou Úradu vlády SR program Kultúra národnostných menšín 2015

szlovákiai magyar írók folyóirata

OPUS

MEGJELENIK KÉTHAVONTA
Kiadja a Szlovákiai Magyar Írók Társasága
Tel/fax: +421/315527964, +421/911239479

TARTALOM

Horizontok
Mesterházy Balázs: Truváj, Talált füzet, Hallottam meghalsz, Boldogok szigete, Az én szívem [versek] 2
Szalóczi Géza *vercsei*.....7
Vida Barbara: Lelkes Fábián naplójából [kispróza].....16
Vidnyászky Gellért: Angi, Zdenka [versek] 18
Jankovič-Izsó Nóra: Időben [elbeszélés].....19
Bíró József: Akkor később, Alighanem, Isten mielőtt, Kompsirály, Mögöttes más, Páraszobor, Termőre fordul, Téthátrány, Vérsóvirág [versek] 30
Kulcsár Ferenc: Esküvő [vers].....34

Hadiállapot
Bányai Tamás: Félelem [elbeszélés].....36
Plonicky Tamás: Princípium [elbeszélés].....40

Kísérletek
Sós Dóra: A kísérleti irodalom ezer arca 44
Zolczer Péter: Mennyi tudomány fér el egy dalszövegben?.....60

Történelmi kalandok
N. Juhász Tamás: Vér, ereklyék, konspirációk (Az *Assassin's Creed* sorozat az *Egységig*) 70
Baka L. Patrik: Hej, Dunáról fúj a szél (Pintér Bence – Pintér Máté: *A szivarhajó utolsó útja*) 78
H. Nagy Péter: A történelem legboldogabb képe (1945 augusztusa Eisentaedt fotóján és a Watchmen című filmben) 89

Palimpszeszt
Kulcsár Ferenc: Multik és partizáncselek (Bodnár Gyula: *Gyertyaláng az alagútban*) [recenzió] 92
Vízkeleti László: Zsidó hagyományok a kultúra és az identitás szemszögéből (Hrbácsek-Noszek Magdaléna: *Zsidó hagyományok Galántán és környékén*) [recenzió] 95
Szombathy Bálint: A fentről építkező táj [bemutatószöveg].....98

Munkatársaink 100

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 2

MESTERHÁZY BALÁZS

Truváj

A sztráda váza lehet a casa,
otthona vagy háza összerázva
hogy egyszer majd hátha lesz
olyan vágya, hogy fogja
komoly mondatokba
fonja, ami jut, azt jattonként
hordja, azt dadogva, azt
a fontosat, amiben a szív majd
úgy megáll, hintázik egyet, és
még csinál egy lengést, kis érzelmes
aláfestést a vérnek mintha
kevernének azokból amik még
össze sem érnek talán
valami kis szólamot az énnek
a falán foltokba oltva lepakolt
nyelvbajok, ha akadok ott
hagyok egy kis értelmet a hangok
nem zajok a szavakban otthon lenni
úgy lehet, olyan szépen leanderekkel
lakott kertjébe lerakott
szintaktikai sztráda
várva hogy magára
zárva szívformába
forduljon az esztrádja
ez a létnek, akár lehetnétek is
azokba a szép mondatokba
mártva vágom bele
magam a szembejövő
párhuzamos sávba
amiket mondani
nem szabad,
amiket mondani
muszáj, mediterrán,
terasz, szó, nincsen rá,
truváj.

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 3

Talált füzet

[nem a régi…]

a tüzem már nem a régi.
belőlem csak az
nem ég ki, ami nem is látszott
a fényre játszott. ott
hunyok el. valamihez oly közel.

*

[két élet]

két élet között egy séta
van. elhagytam. találtam.

*

[egy másikat]

Minden sorodra írok egy másikat.
Sorozatosan másokra hárítok
minden szépen szabott kilengést
megkapod a szívbe és kész és felkelsz és jársz.
lázálomba zársz és nem csinálsz nagy ügyet
a lélekből. félektől. ed.

*

[testbeszéd]

Milyen hangos a testbeszédem.
(nem is értem. hozzád.)

*

[néhány kört]

Futottam még néhány kört, amiből látszott,
hogy a szív annyi szép dologgal játszott,
amikhez nem jutok el […]

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 4

*

[panic joke]

panic joke (egyelőre ennyi. így marad?)

*

[Kicsit vég]

Kertem változása.
Bele a nagy magányba.
Hullok én.

Szabályszerű az ég.
Milyen lehetnék.
Nemsoká. ra.

A szívem fagyott.
Mindig ugyanúgy vagyok.

Hallottam meghalsz

Hallottam meghalsz.
Hallottam megmozdulsz.
Lassan felállsz.

Hallottam milyen vagy.
Halottam ilyen még nem volt.
Mit csinálsz?

Hátralépek. Jobban látlak.
Úgy csinállak meg, hogy
elszakad a bőröd a kép alatt.

Megváglak. Szinte. Látlak.
Képembe vihognak fent
az angyalok. A teremtőd vagyok.

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 5

Lefagyott halott került
az utcára. Felcicomázva
emlékszem minden győztes bevonulásra.

Győzök. élni. csak egy jó erős
hátha menthet meg. A többi
halálok is ugyanilyenek mind.

Boldogok szigete

Látlak. Látlelet.
Képkeretben kis sziget.
Mindenkinek egy ilyet.

Hogyha pedig nem vihet
át manapság ilyesmiket
az ember a túlsó partra,

csak kidőlök a napra,
és rögvest megindítom a felejtést.

Az én szívem

Az én szívem külön sziget.
Mindenki csak annyit fizet,
amit tényleg ott volt rajta.

Meddig tart vajon a partja?
Véletlen vagy így akarta,
simogatta, majd megmarta.

Az én szívem kincses kamra.
Benne halmokba van rakva,
amit összehordott mára,

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 6

ezt is, azt is vékaszámra.
Ugyanazt a táncot járja,
beleng egyet, úgy csinálja.

Az én szívem forró gúnya.
Ottan benne összebújva
szakítások, szép szerelmek.

A melegben áttelelnek,
jobb helyen nem is lehetnek.
Falnak dőlnek, vérereknek.

Az én szívemben van játék.
Sok halott és sok ajándék
hegyén-hátán odahányva.

Kis cetlin már pitvartájra
ki van írva: nyitva. zárva.
Minden játék egy rovátka.

Csendélet 10, 2006

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 7

SZALÓCZI GÉZA

[Átjött a szomszéd ma reggel]

Csengeta szomszéd valami bajvan
ha lapátfejevan akkorszokott
hogya benyomást lemérje rajtam
elnézést kérekhogy szabadkozok

de meginteza rohadt lapátfej
aszava elcsuklik liheg lahol
sóhaja sűrű minta madártej
és haba száján mint halálakor

hagyomhogy magára nézze arcom
hogy öblösödjöna nyakánkobak
abevált neandervölgyi sablon
orrcimpa csigásfül fajanszfogak

készenvan két lábnyelén elindul
felismerneke ugyan a kutyák
avitéz rótvájler mega pitbull
és vakarja újdonsült homlokát.

[A horpadt hüvelyt eldobta régen]

Ahorpatt hüvelyt eldobta régen
merhogy nelegyen fegyvernek odva
lépked a méhektől zengőréten
ringapenge oldalán kivonva
ringakard combját véresre sebzi
ső csücsörintve fütyölni tanul
legalább pár hangotmegszerezni
a zömmje úgyis földesnyálba fúl
aző kargyát aranyhajszál tartja
aző orrán cseresznyevirágpor
kutyatejtől ragacsos a talpa
zöldlegyek közt ő betűfisándor

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 8

[A nap nyaral]

A Nap nyaral azég azzurokék
a lányokat átküldték szúnyoghék
ahársvirág mint sárga hajcsipesz
fityegafán ma kerti partilesz
tán medve kedvemis meglátogat
feldobjuk együttmajd a lányokat
sipongva tolnakegy örömzenét
vercsem lesz bennea szövegbetét
elkapják a nyárfák bolyhpomponát
rázzák egy bővített akkordon át
hálás vagyok legyen nagyöröm ért
egy bladiméri a kedvetekért

[Az Almafa árnya megy hanyadszor

Az Almafa árnya megy hanyadszor
a darab ha felhő van megszakad
nyolckor kinyitja és este hatkor
pakol zárja teátrumát a Nap

áll a címszereplő hajladozva
sehol a földön fetrengő árnyék
diszkrét csillárfénnyel ég a bodza
a pótszékről felállnak anyámék

és kifelé csoszog a nézősereg
a fűben száz elszórt tücsökzsabó
és összetiporva a hangszerek
dühöng a kellékes meg a szabó

a jegyszedő varjúlány magára
csippenti az árnyak maradékát
és mennek bele az éjszakába
kurjongatva a szalóki békák

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 9

az ölemben hét nyúlfi sipákol
fáznak csórók a szürke melegben
a cica ásít a kutya jámbor
szívünkben denevér szárnya rebben.

[Csak körülmények köröskörül]

Csak körülmények köröskörül
amadárkörülmény elröpül
mertegy cicókörülmény oson
keresztül a sombokorsoron
akutyakörülmény elrohan
mertakapu nyikkan hangosan
sazadott körülmények között
aszomszéd mond együdvözlömöt
ugyelátja mondja mennyi mény
ésmind kőke mind tö minta tény
csak körül van és re nincs belül
néhajön egy él véletlenül
minteza kevés beszélgetés
köszönöm már ittse voltam és

[Egyszer volt ha nem volt hát miért nem]

Egyszervolt ha nemvolt hát miértnem
botorkáltak lila gombaréten
asűrűből előbújva lopva
anyám ésaz öreg karonfogfa
megálltak pihenni egyszemerkét
a tapodtathelyet megszerették
kigöngyöltek egy molyetteplédet
amit anyám régről megidézett
levetette ráncos pongyoláját
mellére cakkosravarrt kokárdák
odatűzték magukata lepkék
amókusok bajszukat kifenték
miótajárok én e rétre jöttem

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 10

lefeküdt anyám a gombacsöndben
sa karonfogfa bütykét megszorítva
e miótaírok verset írta.

[Hallom hogy jajgat most verik agyon]

Hallom hogy jajgat most verik agyon
angyalaitok az én angyalom
védember védember segíts nekem
repülök repülnék elég legyen
smíg állunk egymás iránti gyászban
odafent véres leszámolás van.

[Hát engem már futva tart az élet]

Cipőből cipőbe lépő léptek
engemet már futva tart az élet
ezért aztán lemondhattam önként
ami jár a citromról körönként
dobbanások és harákolások
nyálam forró permetében ázok
s mintha tűz a sárkányfajzat torkán
ömlik elő a vörös rekortán
nem biztat más egyedül a hálás
fussunk még tovább kicsit zihálás
nem időre nem is dobogóra
áll a stopper jár a homokóra
a célszalag téphetetlen íve
a pálya köré lett kifeszítve.

[Hogy is álljak mán hogy szembe legyek]

hogy is álljak mán hogy szembe legyek
kérdi a megfordult fejű postás
ma sehova nem viszek levelet

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 11

csak erre jártam kell a gyakorlás
most a sarkamat teszem le később
különben semmi más nem változott
az utcák házak lejtők a lépcsők
címzettek kutyák mind ugyanazok
és kétféleképpen gondolkodom
hol egyrésztesen hol másrésztosan
az elejem mindig a homlokom
mindegy a hátuljam bármerre van
hogy is álljak mán hogy szembe legyek
egyrészt lejtők másrészt hosszú partok
egyrészt megjövök másrészt elmegyek
egyrészt hajlok másrészt hátranyaklok

egyrészt hajlok másrészt hátranyaklok
és ha már a lejtőt szóbahoztam
szóbahoznám lent a nagykanyart ott
ha van isten és van akkor ott van
ellenszélben zúdultam a lejtőn
szabadon két megvadult keréken
egy postás is repülhet teremtőm
galamb voltam sürgős küldetésben
és fennakadtam egy csipkebokorban
a levélkék meg mint az angyalok
akiket a címzett helyre hoztam
a szélre kapva forgolódtak ott
egyrészt egyben másrészt nyakszegetten
egyrészt szembe másrészt hátranézve
egyrészről én másrészről mi ketten
leszünk a lejtős Bérc utca része

[Kért a sörhabból kimentett]

Kérta sörhabból kimentett fiú
slehasaltam a hálásanyához
palotája tűlevélkárpitú
udvaránmely ötszáz hangyalábhossz
akövér királynő könnyek között

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 12

smilliók nevében szólt amondat
köszöntea habból kipöcködött
életet és kérthogy csatlakozzak
befogadnak a födmelegébe
nyitvaáll előttem minden járat
várrám akirály fekete széke
növesztiegy bokor koronámat
ahogy ők nem afűszál hegyében
énsem bárhogy ágaskodva állok
nem érjük el abábot azégen
nézegetjük minda milliárdot.

[Ki jön tanácstalan s kalaptalan]

Ki jön tanácstalan s kalaptalan
csak ümmög szája összevarrva van
hiába rángatja két zseblyukát fogják csuklóját mint veszett kutyák
és a szabadnak meghagyott lábak
rémült foglyukat cipelve járnak
az én kertembe jönnek dölöngve
idehozzák az én börtönömbe
a szalmasárga kalapom alá
hogy ne üssön a nap sugara rá
ide bele pont a gyöngyvirágba
hol én állok ott áll meg a lába.

[Ma jött egy fajáték kereskedő]

Majött egy fajáték kereskedő
kérdeztem különben hogymegy a bolt
szoszo hát fajáték mégtűrhető
trollok orkok tudja ringofdelord
jobbvolna csontból csípnéka srácok
dehát kinek van maerre csontja
vagy csontrapénze úgyhogy kivárok
még birom most jönegy újszezon ha

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 13

valaki csontra vágyik várjon
rajtam nemmúlik hamunka munka
faragni továbbtart demajd az áron
variálunk annyithogy kifutsa

[Milyen jó hogy minden működik]

Milyenjóhogy minden működik
és helyén van az utolsószögig
milyenjóhogy minden rendbevan
hogy mércelett meginta rúdarany
milyenjóhogy minden szóigaz
nem könyvekben lepréselt kertigaz
milyenjóhogy mind egyekvagyunk
hogyújra bennünk él az ősisvung
milyenjóhogy mindenki remél
mert zárt a rendszer éskering avér
milyenjóhogy megvan mindenünk
a törzsből összes végtagunk kicsüng
milyenjóhogy szívünk így dobog
csak veri ará feszített dobot.

[Mit hazudott tegnap a fenyő]

Mithazudott tegnapa fenyő
azthogy minden ágán ujjanő
megkért hajlítsama szederig
kivel egymás körmétreszelik
mert minden bokornak ujjalesz
ésmindenfa karcsú kart ereszt
a rejtett kézség hopp kisarjad
képzeljekel karomra gallyat
ésha méltóságom engedi
tanuljak aszélben lengeni
azakácnak vegyek hegedűt
mahagónifa erezetűt

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 14

arózsa pedig kötögetne
tüvekbevan beleszeretve
mi nembántunk senkit majdmeglásd
csak elleszünk babrálva egymást.

[Nem tudhatni sas vagy viharkabát]

Nemtudhatni sas vagy viharkabát
pacsirta vagy gyerekcipőröpül
hogycsókarajt vagy tollaséjszakát
szállítaszél a tölgyerdő mögül
nemtudhatni odú vagy szájüvölt
kicsavart lomboság vagy csontrecseg
kérdezettvalamit vagycsak közölt
hogy beszélte hozzáda rengeteg
lomboságvagycsont odúvagyszáj
gyerekcipőkabát pacsirtasas
nemtudhatni az út szélén kiáll
miállott ribanc vagy piros pipacs.

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 15

Csendélet 2, 2011

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 16

VIDA BARBARA

Lelkes Fábián naplójából

(2014. júl. 21.) Írni kell, nincs más választás, a tévében semmi (mármint hogy adás sem), a könyvemet a szobában hagytam, de legalább zaj nélkül surrantam ki. Azt hiszem. Dora rossz alvó, tátott szájából és a furcsa pózból ítélve, amit felvett, kétség sem fér hozzá, még alszik. Szóval nem hiszem, tudom. Napok óta veszekszünk. Kikészít ez az állapot. Szívesen fognám erre az alvásképtelenségemet, neki nyilván ezt fogom mondani, ha majd rákérdez, az igazság viszont jóval életszerűbb.

Na szóval, 4 valamennyikor szörnyű hascsikarásra ébredtem, nem is tudom, minek leírni ezt, egyszer talán majd röhögni fogok magamon, de egyelőre még mindig az erőlködéstől izzadok. Közben persze ügyeljek a hangszigeteltségre is, nehogy még a fingásomra fogja, hogy nem tud aludni. Az illemhely a háló mellett. Úgyhogy a nagy harc után már nem mertem visszasurranni, úgy érzem, még a pizsama is bevette a szarszagot. Negyed éve vagyunk együtt, ilyenkor még mindent kínosnak érez az ember, és pláne ilyenkor, amikor a másik illatos fürdőszobájában művel ilyeneket. Csak aludna sokáig, hogy minden kiszellőzhessen.

Elég a szarakodásból, nem szoktam én ilyenekről... Biztos annak a Tominak a hatása. Kolléga. Az ember úgy érzi, csak ilyen témái vannak. A múltkor is nagyrakodott: ,,A húron csak egy pendítés, és már kész is az asszony." Bezzeg én pengethetem Dorát naphosszat. Azt mondja, ő más, hogy ezzel ne foglalkozzak. Én meg leszarom. Jaj, már megint. OK. Befejeztem.

Idejét sem tudom, mikor írtam utoljára, lassan pofátlanságnak érzem írónak titulálni magam.

Lelkes Fábián, író.

Lelkes Fábián.

Lelkes Fábián, tanár – már mennyivel unalmasabb. Na nem akarok én panaszkodni, pont jó ez így, nincs nagy térigényem, passzolnak a szűkös keretek, a rengeteg szabadidő, a vékony buksza…

A kedves olvasó biztos nem röhögte el magát ezen a poénon, ahogy én, hogy még a csipszmorzsa is kiesett a számból, be a billentyűk közé. Tudják, a nőm. Vékony. Buksza. Mindegy.

,,Bekapcsolja a beragadó billentyűzetfunkciót?" – kérdi imént a gép, a francot, mondom neki, majd nagy elánnal nekilátok kirázni a morzsát a billentyűzetből. Aztán elegáns simítással lesöpröm a morzsákat az asztalról is. Majd a nőm felporszívózza.

Lelkes Fábián, lelkes.

Több kiadó is célozgatott, hogy ilyen névvel csak a romantikaiparban helyezkedhetek el. Beállhatok Daniel Steel mellé. Bóknak veszem, anyukám kedvence. És sok más nőé is. Meg úgy általában inkább a nők

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 17

olvasnak. Mondom, általában. Úgy voltam hát vele, hogy kellemeset a hasznossal, elégítsük ki a közönség igényeit, írjunk romantikát.

Romantikus írói pályafutásomat romantikus olvasói pályafutásom előzte meg. Ezzel el is ment két év. Ezalatt írói válságot jelentettem magamnak, és Adyt tanítottam a gyerekeknek. És itt álljunk is meg. Tudjuk, hogy háromféle tanár létezik:

1. A szabálybetartó, aki becsületesen veszi át az anyagot a tanterv szerint. (Ezt a típust még két felé oszthatjuk: érdekes becsületesre illetve unalmas becsületesre.)
2. A frissen diplomázott, világmegváltó terveket dédelgető pluszanyagos. Ő az, aki saját magát titulálja érdekesnek, a közönsége viszont egészen más jelzőkkel illetné.
3. Aki szarik rá. Cccccc. Nem direkt volt. Az ő táborukat gyarapítom én is.

Úgyhogy, míg az álmos kölyköknek magyaráztam álmosan, pörgött az agyam, mint a búgócsiga, milyen elemeket is kéne kölcsönvennem Steel asszonyságtól, hogy engem is kitegyenek az Alexandra ,,bestseller" polcaira.

Dorát is az üzletláncnak köszönhetem. Épp a lányos polcok körül sündörögtem, mikor megpillantottam őt citromsárga szoknyájában, hosszú haja a feje búbján volt copfba kötve, befonva. Szívem szerint már ott megmarkoltam volna a rezes fonatot, és szorosan magamhoz húztam volna. Ezzel azonban még estig várnom kellett.

A ,,Havi ajánlatunk" kupacnál ácsorgott, furcsa táncmozdulatokhoz hasonlító dolgokat művelt a lábával, hogy fázott-e vagy csak épp pisilnie kellett, nem tudom. Aznap tényleg hülye szél fújt. Találomra fogdosta a könyveket, gondolom, a szép borító alapján véleményezte őket. Még tartalmat sem olvasott.

Már akkor ismerősnek tűnt, persze lehet, csak utólag magyarázom be magamnak, de amikor odaléptem – mert egy egyedül lévő jó nőhöz mindig oda kell –, köszöntem egy hellót, és már a nyakamban is volt. Hogy milyen jó látni engem, csoda, hogy felismertem, én persze semmit nem változtam, de milyen jól nézek ki, satöbbi. Csak bólogattam meg hümmögtem önelégülten, közben pedig hatalmasakat vigyorogtam a frissen fehérített fogaimmal. Bejött. Még mindig nem tudtam, ki ez a csaj, de már nála voltam, kezemben presszó kávé, ő meg teát szürcsölgetett. Közben kiszaladt a mosdóba, és farmert húzott, úgyhogy máig sem sejtem, mi baja volt az üzletben.

Édesanyámékról kérdezgetett. Úgy tűnt, mindent tud róla, rólunk. És akkor mondta: ,,Te, Fábián, megvanméga Terinéniéklova, amitakkornyáronelakartunklopni, hogyneadjákel?"

És ekkor leesett. A kiscsaj, akivel évekig nyaraltunk a nénikéméknél. Ő apai ágról volt oda rokon, szóval nekem nem. Értitek. Több se kellett, örültem, hogy végre tudom, kicsoda, meg hogy nem egyazon vér, úgyhogy lehetett tervezni az estét.

Elfogyott a kávé, ültem hát tovább az üres pohár fölött, kényelmesen, a fotelba süppedve. Gondoltam, úgysem fog kidobni, nekem meg eszem ágában sem volt elmenni onnét. Néhány sikertelen flörtkísérletem után hozott ropogóst, üdítőt, azzal elvoltunk még egy darabig. De utána tényleg menni kellett. A küszöbön viszont megcsókoltam, visszahúztam magunkat a lakásba, és bezártam a bejárati ajtót. Fejbiccentéssel jelezte, merre van a háló; a vécét akkor még nem ismertem. Ezek után minden annak rendje és módja szerint történt.

– Egy legénylakás, tele romantikus ponyvával. Érdekes… szórakoztató" – röhögött Dora, mikor először felvittem magamhoz.

– Válogass kedvedre! – feleltem, miközben lazán beletúrtam dús hajamba, ezzel álcázva sértettségemet.

Más borítóba csomagoltam kedvenc regényeimet, mikor épp együtt buszoztunk. A magányos parkbéli olvasást felváltották az órákon át tartó beszélgetések, amikkel kielégítettem a szeretethiányát. Ingerlékenyebb lettem, lobbanékonyabb, ebből születtek a veszekedéseink. Most negyedévnél tartunk, meglátjuk, hogyan tovább.

Közben ő is felkelt. Álmos szemekkel integetett az ajtóból, néhány perc után tálcán érkezett a reggelim. Ne haragudjatok, éhes vagyok. Innen folytatom. Jó étvágyat!

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 18

VIDNYÁSZKY GELLÉRT

Angi

-t nem kívánom
senkinek.
Állandóan pinaszaga van.
Amikor pizzásztunk,
először az olivára gyanakodtam,
aztán a tenger gyümölcseire.
A legmeglepőbb az volt,
hogy elálmosított.
Angi a kolléganőm.
A havarjaim szerint
így védekezik ellenem.
Ezért aztán borznak csúfolják.

Zdenka

Podkapova, Anna Benesova,
Lucie White, Irene Jiraskova,
Eva Zelezna, Irena Patockova
a czehpussy.com-ról, a ceskebaby.cz-ről –
a ma esti antológia.
Mi a cseh? Amire sikerül.
Vajon sikerül szlovákra?
Magyarra? Fáj a makkom.
Mi a magyar?

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 19

JANKOVIĆ-IZSÓ NÓRA

Időben

0.

Egy szombati nap délelőttjén hagyott el a feleségem. Minden rokon, minden ismerős és állítólag már minden idegen is tudta, hogy rám többé nem fog várni, én mégis, aznap is pontban tizenegy órakor kikeltem az ágyból, megittam az előző este kihűlt filteres teát, és ismét hozzá indultam. Kiérve az utcára ismét megcsapott a szürkeség: azok az idők jártak, amikor már mindenki hozzászokott az örök esőkhöz, és senki sem hordott magánál esernyőt, az árusok pedig már rég vízálló nejlonzsákokkal bástyázták körül mirelitkészleteiket.

Már hónapok óta nem tudtam rendesen aludni, hiába határoztam el minden alkalommal, sosem sikerült elég korán lefeküdnöm ahhoz, hogy mély álomba tudjak szenderedni. Tulajdonképpen az egész már ott el volt rontva, hogy egyszer sem sikerült időben felkelnem ahhoz, hogy délelőtt valami hasznomat is vegyem, a késő délutáni kávé után viszont olyan erőre kaptam, hogy sajnáltam magamtól a rendes alvást. Meg sem érdemeltem. Mostanra pedig már arra is rájöttem, a dolog nem is ilyen egyszerű, átok ül rajtam: kristálytisztán emlékszem arra az estére, amikor tíz órakor bementem fogat mosni a fürdőszobába, de kiérve már éjfél múlt, pedig csak öt percet töltöttem bent. Hiába tehát minden erőfeszítés. A nejem áldott jó természetű volt, mindezt csendesen tűrte, megkésett reggelik, vacsora helyett estebédek, éjjeli csörtetés a vécébe. Nem is tudom, hogy működhettünk így az utóbbi időben mi ketten, ebben a váltott műszakban már alig láttuk egymást, egyedül az ebédlőasztal mellett érhettük el a másikat – külön szobánk volt, pedig mindketten otthon dolgoztunk. Én egy meg nem értett illusztrátorban, ő egy kisebb főiskola földrajztanárában vélte megtalálni önmagát, utolsó együtt töltött félévünket viszont alkotói szabadságára fordíthatta: felkérték, hogy szerkesszen meg egy új tankönyvet, s ennek köszönhetően osztozhattunk egy munkahelyen, az otthonunkon.

Március közepe táján történt, hogy meglepetésemre nem jött le az egyik közös ebédünkre. Pedig aznap valahogy kivételesen legújabb grafikáimon való kínlódás helyett úgy döntöttem, korábban asztalhoz telepedek, hátha ő is előbb érkezik, esetleg segítek neki teríteni vagy merek én a levesből. Biztos voltam benne, hogy hiányzásának csakis az lehet az oka, hogy már most finisben van a könyvé-

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 20

vel, elképesztő munkatempóban tudott haladni, és elég jól ismertem ahhoz, hogy tudjam, ilyenkor már egy pillanatra sem szereti abbahagyni, amit csinál. Egyedül fogyasztottam hát el a paradicsomlevest és a rakott krumplit, és annyira jókedvem volt, hogy úgy döntöttem: az első fogás betűtésztáiból kirakom a „koszonom" szót. Úgy emlékeztem, a feleségem is játékos kedvű. Délután pedig már nekem is jobban ment a munka, sikerült három oldal sorozatképet készíteni törzsanyagomhoz, így ha újra későn is, de végre elégedetten alhattam el.

Amikor másnap délelőtt lementem a konyhába, megdöbbentő látvány tárult elém. Megláttam az asztalon az előző nap terítékét, a rég kihűlt maradékokat, a tányérom szélén a betűtésztából kirakott „koszonom" szót. Ijedten szaladtam fel Noémi szobájába, de ajtaját zárva találtam. Régóta kerültem a testi erőfeszítéseket, de így is könnyű szerrel be tudtam nyomni az ajtót.

Az asztalára borulva feküdt, az arca tiszta tinta volt.

Huszonkét napon át jártam hozzá a kórházba. Azelőtt mindig, ha halványan is, de mosolygott rám, kedvesen érdeklődött munkám felől, tervezte a még együtt töltött ünnepeket, amióta viszont elköltözött tőlem, a vasrácsos ágyba, valahogy hűvössé vált. Persze szelíd volt, mindig udvarias, amikor megérkeztem a bonbonnal, bizakodó, amikor a vizit felől érdeklődtem, türelmes, amikor sosem tudtam elég ügyesen betenni a vázába a vizet, úgy, hogy közben ne locsoljam össze vele az infúzióját, meg egyébként is, azt a rengeteg drótot, ami körülölelte kis testét, mint egy nádszál vékony, halvány virágot a sűrű indák, vagy egy szentet a glóriás dicsfénye. Nem lehetett tehát semmi kivetni valót találni viselkedésében, de én éreztem, valamilyen áttörhetetlen fal van köztünk, számára már ismeretlen vagyok, egy rég megfejteni próbált, de végül ott hagyott egyenlet, egy képlet, amit az orvosin kellett volna valahogy bemagolni, ha nem hagyjuk mindketten ott a második év után. Mindezen aggasztó jelek ellenére mégsem mertem arra gondolni, hogy tényleg itt fog hagyni. Mégis megtörtént.

Aznap is bement a közeli pékségbe a gyűrött, sötét öltönynadrágos, fekete kabátos úr, aki csak egy kávét kér, sötéten, mint a holdtalan éjszaka, megveszi a pult alól árult, kertből szakított csokrot, csakhogy annyira romantikusnak tűnjön, persze, mintha ő szedte volna, és igen, a fehér lova is ott parkol valahol, a körút meg a szupermarket sarkán, és a kórház előtt még belenéz a tükörbe, és kitalál egy új mosolyt az ő egyetlenének.

Ilyennek utáltam magam sokszor, vagy csak a lelkiismeretemet nyugtattam meg, mindenesetre megvolt az általános önvizsgálat, miközben megmásztam a két és fél emeletet. Persze csodálkoztam, hogy ezúttal miért ültetnek le a folyosón, amikor mindig azonnal beengednek Noémihez, de most úgy tűnt, várnom kell. Fogalmam sem volt, mi történhetett, leültem az egyik műanyag székre, ami nyilván fehér volt, a falakkal egyetemben, és persze nem hiányozhattak a zöld csempék, és az orrfacsaró fertőtlenítőszag sem. Hátrahajtottam a fejem, szorongattam a csokrot, a kezeim izzadtak. Lassan eluralkodott rajtam a szokásos reggeli émelygésem, üres gyomrom fortyogott, panaszkodott, szurkált, nem akart békén hagyni, én mégis pont ezt élveztem. Ilyenkor jutottak eszembe legkedvesebb illusztrációim, az éhség látomásokkal ajándékozott meg, így gyakran hívtam vendégül egy-egy étkezés kihagyásával. A legújabb jelenésem elég életszerűnek tűnt: egy idős, hullámos hajú beteg, egy töpörödött nénike csoszogott felém, a kihalt folyosón, járókerettel, megállt előttem, először jobbra, majd balra nézet, aztán hirtelen elne-

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 21

vette magát. Elég ijesztő volt, az egyik szemét nem tudta kinyitni. Aztán kinyílt egy ajtó, távolabb valamivel, a lift mellett. Hegedű hangja szűrődött ki rajta, valami ismert dallam, de mégsem tudtam rájönni a darab vagy dal címére, mert túl messziről szólt ahhoz, hogy meg tudjam állapítani. Közben a néni eltűnt, amit nem tudtam nagyon mire vélni, de nem is érdekelt. Ismét hátrahajtottam a fejem, elmerültem a hegedű hangjában, amelyhez más hangszerek is csatlakoztak, becsuktam a szemem, a fejem lüktetésére koncentráltam, a zene pedig lassan elhalkult. Valószínűleg a közjátéknál tarthattak. Ilyenkor régen is szinte oda kellett tapasztani a fülünket a rádió hangfalaihoz, hogy egy hangról se maradjunk le, ekkor színleltek némaságot a hangszerek, de a legfigyelmesebbek mégis érzékelhették a halk neszezést, a húrok finom, érzékeny pendülését, és a kifinomultabbak azt is észrevehették, hogy csak egy, de pontosan csak egyetlen pillanatra, még egy másodperc sem volt az, amikor viszont tényleg teljes csend ült a zenekarra. A bátyámmal tudtuk, hogy ez a tökéletes, az elmúlás pillanata, ami után felharsog minden hangszer, így halnak és születnek az emberek, aztán a záróakkordok, könnyek és taps után mindenki hazamegy, amíg el nem kezdődik a következő élet.

Közben lassan kinyitottam a szemem. A zene ismét erőteljesebb lett, émelygésem, ez a furcsa szédülés alábbhagyott, én meg egyszer csak nagyon türelmetlen lettem. Az idő ugyanis már dél felé haladt, és nekem is sok dolgom volt még aznap, a kezem meg már annyira izzadt, hogy szinte kicsúszott belőle a virág. Így a folyosó egyetlen ablaka felé vettem az irányt, hátha nyerhetek egy kis levegőt, vagy legalább egy kis időt a virágnak, mielőtt végleg elaszalódik az ujjaim között. Hát ekkor történt az a bizonyos dolog… Még ma is, kristálytisztán emlékszem arra a pillanatra. A szám ízére, ahogy a zakóm a csuklómhoz ér, ahogy a nefelejcs fonnyadt szára a tenyeremhez tapad… Emlékszem, amikor megfordultam, és akkor hirtelen, egészen tisztán láttam, hogy a hegedűszóban Noémi, az én Noémim, úgy ahogy volt, egy szál hálóingben, kiengedett hajjal, mezítláb, infúziós dróttal a kezében távozik a folyosó másik irányába, a hátsó kijárat felé, szinte a zene ritmusára mozogva, majd pedig eltűnik oldalt, a lépcsőfordulónál.

Lerogytam egy székbe. A kezemben szorongattam a hervadt virágot, a rokonok, ismerősök, ismeretlenek és orvosok, pedig éreztem, hogy feketén, csendesen felém közelítenek, a hátam irányából. A szemem könnybe lábadt, és bár nem kérdeztem, de másra se tudtam gondolni, mint hogy hol van.

De nem vártam meg, hogy megérkezzen az a sok ismeretlen valaki, aki majd közli velem, hogy elhagyott, hanem elhatároztam, hogy elindulok a lépcsőforduló felé, és megtalálom Noémit. Már nem voltam illusztrátor. Csak egy férfi, akibe annak idején beleszeretett a felesége.

1.

Egy szűk kis folyosó választotta el az utolsó lépcsőfokot a hátsó kijárattól, s bár csak pár lépést kellett tenni, a szürke ég alá érve, a parkolóban sehol sem láttam Noémit. Elindultam az egyik irányba, és elkezdtem kérdezgetni az embereket, hogy nem láttak-e egy hálóinges, fiatal, hosszú hajú nőt. Csak akkor mentem a lakásunkra, amikor már annyira zúgott a fejem a sok elutasító választól, hogy be kellett vennem egy fájdalomcsillapítót. Mindig tartottam otthon, valahogy biztonságot adott a kapszulák hűvös tapintása. Még elég korán volt ahhoz, hogy véget érjen az általános munkaidő, így várnom kellett azzal, hogy felhívjam valamennyi közös ismerősünket, vajon látták-e az én

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 22

Noémimet. Így ebédért indultam a konyhába, persze a kis, telefonszámos noteszünket már kikészítettem a készülék mellé, a hatra beállított ébresztőórával egyetemben, és felfaltam a hűtő egész tartalmát, úgy, ahogy volt: a tonhal konzervet, két szem paradicsomot, az uborkát és a parmezán sajtot. Jóllaktam. Végül talán a fájdalomcsillapító álmosított el, talán a kórházban történtek fárasztottak ki, de mindenesetre lehajtottam a fejem a kis asztalunkra. Nem tudom, aludtam-e vagy csak feküdtem, de úgy tűnt, nem sok idő telik el, s az ébresztő megszólalt. Persze, mondtam már, nálam a belső idővel valami nincs rendben, így nem lehet tudni, valójában meddig is feküdtem így. Az A betűnél kezdtem a nevek keresgélését, hiába tudtam, hogy csak K-tól vannak barátaink, a papírok, grafikák, könyvek és noteszek világában rendszerető voltam. A telefonálgatásom mindössze negyed órán át tartott, hiába is volt ugyan a noteszben hatvanöt név, valamiért a legtöbben fel se vették, elkezdtek sírni, vagy meg se szólaltak a telefonban, az egyikük meg csak makogott, így információk híján úgy láttam, egyedül kell megoldanom a dolgot.

Ahogy körülnéztem a lakásban, észrevettem, hogy mennyire rideg, magányos, lett az egykori otthonunk, és érdekes, ekkor éreztem először, hogy többé nem akarok ott maradni. Elsőre elképzelésem sem volt, hová mehetnék, a szüleimnek megvan a maguk baja, még egy kanapéjuk sincs abban a kis garzonban, Péterrel már nem tartom a kapcsolatot, másra meg még úgyse számíthatnék. Pénzem sem volt nagyon, az utolsó félévünk elég szűkösre sikerült, amúgy sem voltam az a spórolós típus, annak idején, az egyetem alatt még a lakbért is alig tudtam fizetni. Akkoriban ismertem meg Noémit. Fogalma sem volt, mihez kezdhetnék, végső elkeseredésemben arra jutottam, hogy mégiscsak az az egyetlen értelmes lépés, amit tehetek, hogy kiveszek valahol egy szobát.

Összepakoltam hát, ami belefért a kis bőröndömbe, egyszerűen bezártam az ajtót, és többé nem is néztem a lakásunk felé. Tudtam, hogy már későre jár, de egy dolog vezérelt: csak az a síri csönd ne legyen. Találtam is egy lepukkant motelt, de nem sokáig maradtam ott, és hamar úgy döntöttem, felveszem a kapcsolatot a régi, egyetemi főbérlőmmel. A motelben nem működött a telefon, így egy telefonfülkéből próbáltam elérni három egész álló nap, és egyik este végre sikerült is. Persze, ő belekiabált a telefonba, hogy megvesztem, mit akarok én itt, nem megy az úgy, egyik-pillanatról a másikra, a hónap közepén, meg már amúgy is későre jár, de amikor egy hatnullás összegről beszéltem neki, amihez nem tudom honnan vettem a bátorságot, eléggé felgyorsult a dolog, és megígérte, hogy fél órán belül a régi háztömbnél lesz. Sejtelmem sem volt, miből kerítem elő hónap végéig azt a pénzt, de akkor csak a kulcsok érdekeltek. A férfit a bérház kapujánál vártam be, miközben mosolyogva közeledett felém, még mindig a szokásos kék barett sapkáját viselte. Felmentünk az emeletre, befordultam a jól ismert oldalsó beszögellésnél, és a kulcsokat kértem. A pasas erre eléggé kiakadt, hogy azt képzelem, hogy csak így beenged, és előhalászott valamilyen többoldalas papírt az övtáskájából, a falnak támasztotta, hogy alá tudjam írni, és csak miután odafirkáltam a nevem háromszor, és persze letettem a foglalót – amiről ő nem tudta, hogy a maradék pénzem nagy része volt –, engedett utamra a kulcsokkal, meg a sötét csönddel. Úgy látszik, hiába próbáltam otthagyni a volt lakásban, a némaság ezentúl mindenhová követni fog.

Fáradtan dobtam le egyetlen bőröndöm a földre, és roskadtam le a régi karosszékbe, a lábam, ahogy régen, az ágyra tettem, és amikor egy pillanatra becsuktam a szemem… És kinyitottam, őszintén megdöbbentem attól, hogy tulajdonképpen semmi sem változott azóta, amióta én itt laktam, sőt lehet, azóta senki sem élt itt, minden bútor zöld, szürke és egyhangú volt, hideg, poros, s hirtelen olyan gondolatom támadt, hogy lehet,

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 23

hogy nem is volt igaz semmi az elmúlt öt évből, lehet, hogy most is orvostanhallgató vagyok, április van, holnap zh-t írunk, és én egyedül vagyok, mint, ahogy mindig is.

Utcai ruhában aludtam el.

2.

Még sötét volt, amikor felbéredtem. Körülnéztem a szobában. Minden ott volt, ahol azon a napon hagytam, amikor kiköltöztünk. Voltam annyira bolond, hogy direkt olyan állapotba rendeztem el, mint mikor magányosan éltem ott, talán megadva az esélyt, hogy az újabban beköltöző szerencsétlenre ugyanúgy találhasson rá a szerelem, mint annak idején rám, vagy csak irigyeltem minden arra járótól még Noémi keze nyomát is. Akkor persze még nem sejtettem, hogy én leszek az a beköltöző szerencsétlen, és ezúttal végképp egyedül élek majd. A két fotel, a dohányzóasztal, az arckép nélküli tükör és az ágyak magányosan széthúzva nyújtóztak el a padlón, mintha sohasem tartoztak volna össze, pedig ez nem volt igaz.

Senki sem járt az utcákon, senki sem oltott villanyokat a szemközti épületekben, így senki sem láthatta, ahogy szép lassan kinyitom az ablakot, ránézek az órámra, és mivel nem tudom eldönteni, hogy a hajnali kettő még az előző naphoz tartozik, vagy már másnap van, így az időtlenségben úgy döntök, belelógatom a lábam annak végtelen mélyébe, és kiülök a párkányra. Nem csodálkoztam, hogy nem égnek az utcai lámpák, az eső úgyis minden fényüket elmossa, s így amúgy is sokkal izgalmasabb: mert a végtelen feketeségben, amely elterül a lábaim, és azok lábai alatt, akik szintén valamilyen úton-módon, vagy a munkahelyük, vagy válás vagy betegség, halál, megcsalás miatt felkerülnek saját életeik párkányára, úgy érezhetik, nemcsak tíz, húsz méter, hanem többmillió kilométer nyílik meg testük alatt, s már csak egy utolsó döntés, a szabad akaratuk által felkínált utolsó lehetőség választja el őket, attól, hogy eggyé váljanak a semmivel. Még az is meglehet, hogy ez is része volt annak a bizonyos „szeretetdíjcsomagnak". Ez a legújabb szolgáltatás, amit már azután vezettek be, hogy megházasodtam, és elköltöztem innen. Úgy hallottam, nagyon hatékony. A bér- és garzonlakások mindegyikének tv-készülékei alatt megtalálható egy-egy átlagosnak tűnő prospektus, amely mégsem egy egyszerű lakberendezési tárgyakat vagy kerti bútorokat kínáló valami. Egy tematikus újságról van szó, amely első oldalain tartalmazza azokat az alapvető szolgáltatásokat, amik a magányos, üres lakásokban meghúzódóknak járnak. Kábelcsatorna, zacskós levesek, d kategóriás pornó, wifi, úgy látszik, legújabban pedig a párkányról ugrás végtelen mélységének illúzióját csapták hozzá az alapdíjcsomaghoz. Vagy az is lehet, ez valami limitált bónusz, ami addig jár, amíg a készlet tart. A prospektus ezen felül tartalmaz plusz megrendelhető termékeket, persze a rögzített áron felül: házibulit, haverokat, piát, és egy-két középkorú, ám annál tapasztaltabb prostituáltat. Noémi persze mindezen szörnyülködött, én azért megértőbb voltam. Magányában sok mindenre előfizetne az ember.

Egész kellemesnek találtam ülőhelyemet, és elég alkalmasnak is arra, hogy pontos haditervet készítsek fejemben Noémi felkutatására. Azt már tudtam, hogy mire nem számíthatok. A közös ismerőseink, barátaink teljesen kilőve. A munkahelye szintén. Nevetséges lenne, hogy előlem akar szökni, de a házunktól pár száz méterre az Alpokról meg a Kaszpi-tengerről beszél. Amúgy is, még két hete hátra volt az alkotói szabadságból. Az anyjáék? Nem hiszem, hogy Norbi szívesen látná a mostohalányát, mindig is kerülték egymást. Akkor hát merre lehet?

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 24

Addig valamiért a tervem, tudom, röhejesen hangzik, de tök simának tűnt. Legalábbis az eddigi lépések olyan egyértelműek voltak. Rutinszerűek. Én láttam, ahogy Noémi elmegy, utánaeredek, nincs meg. Hazaérek, telefonálok, látta-e valaki, senki. Felmegyek a szobájába, és miután rájövök, hogy magam vagyok, elköltözöm, hogy ott kieszeljem a haditervet. A baj csak az, hogy ekkor jövök rá, hogy semmi kapaszkodó. Eddig tartott a rutin. Körülnézve csak sötétet látok. Nem látom Noémit, ahogy befordulna az utcán, nem látom, ahogy leszaladna nekem a kisboltba tejért, vagy kihúzóért a szemközti papírírószerbe, hogy be tudjam fejezni a tételem, nem látom a kis étterem teraszán, ahogy az imádott ananászlevét megrendelné. Nincsenek barátaim, rokonaim vagy szeretőim, akiknek kisírhatnám a vállán magam, segítséget vagy megértést kérve. Még a rajzban is tehetségtelen vagyok.

Nem voltam vallásos. Ha nappal van, süt a nap. Ha esik, hát esik. Ha sötét van, egyedül vagy.

Csak egy pillanatra fordult meg a fejemben hogy megteszem… De végül óvatosan megkapaszkodtam az ablakban, valahogy visszaverekedtem magam a szobába, leültem a kanapé szélére, és férfikoromban először próbáltam meg sírni.

Nem sikerült.

3.

Hiába próbáltam megtudni, mennyi az idő, amikor kinyitottam a szemem, és órámra sandítottam, meglepetten vettem észre, az üvege megrepedt, a kis percmutató meredten, görcsösen kapaszkodott a kettesbe, a nagymutató pedig bár a segítségére akart sietni, mégis örökre megragadt az egyes után három lépéssel. Nem emlékeztem, hogy a párkányon történt-e még az incidens, vagy alvás közben egyszerűen a falnak ütöttem véletlenül, de mindegy is, már nem volt mit tenni. Még mindig abban a ruhában voltam, mint talán hat nappal azelőtt, és az éhség is kezdett úrrá lenni rajtam, így elhatároztam, végre lezuhanyozok és eszem valami meleget. (Tudniillik a hotelben csak száraz kenyéren és húskonzerven éltem, a lakásban meg szinte még azon sem. A hűtőben találtam egy hosszú lejáratú mogyoróvajat meg egy csomag háztartási kekszet. Hogy ez utóbbit kirakta oda, az máig rejtély számomra.)

Jólesett a langyos vizet az arcomra engedni, és a zuhany alatt sikerült megszabadulnom nyomasztó álmomtól: hogy egy szűk, sötét folyosón futok, és segítségért próbálok kiáltani, de hangom erőtlen hozzá. A tiszta ingtől meg már szinte egészen más embernek éreztem magam, majdnem el is mosolyodtam, de ahogy az alsó gombhoz értem, ismét erőt vett rajtam valami nyomasztó érzés. Ott volt Noémi keze nyoma. Az utolsó gombnál mindig ráncosan hagyta az inget. Valahogy mindig akkor fáradt el.

Ahogy kiértem az utcára, megcsapott a lámpák fénye, a benti félhomályban szinte elszoktam a várostól, pár percig csak úgy tudtam közlekedni, hogy a szemem felé tartottam a kezem. De a Főtér után befordultam jól ismert kis mellékutcánk felé, ahol egy kis ködlámpás függött a hívogató réztábla alatt, s aminek most is sikerült becsalogatnia vagy egy tucat vendéget az étterembe. Először megtorpantam, vajon biztos jó ötlet odamenni, talán még emlékeznek is ránk, talán kérdezősködnek, és akkor én nem is tudom majd, mit felelhetnék azokra kérdésekre, hiszen még én sem tudom rájuk a választ. De

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 25

olyannyira éhes voltam már, hogy nem volt mit tenni. Elindultam hát a macskaköves úton, valahol, távolabb a Claire de Lune-t játszották, én pedig betértem a régi fogadóba. Félelmeim, mint olyan sokszor, ismét megalapozatlanok voltak. Bár a vendéglő tapétája még ugyanaz volt, mint annak idején, a személyzetet teljesen lecserélték, más volt az asztal, a szék a kis sarokban, ahol Noémivel annyit ültünk, és még abban sem voltam biztos, hogy lehet-e itt még egyáltalán wienert kapni. Mindenesetre leültem az egyik asztalhoz, és elkértem az étlapot. Elsőre úgy tűnt, olasz tésztaféléken és francia sajttálakon kívül nem sok mindennel szolgálnak, de nagy megkönnyebbülésemre feltűnt a bécsi szelet az utolsó előtti oldalon. Persze vegyes körettel kértem és ananászlével. Mi mással. Igazság szerint mindkettőt utáltam fiatalabb koromban, de Noémi annyira rajongott értük, a tányérról lelógó elefántfülért meg a trópusi almáért –egyébként máig nem tudom, hogy jutott el ez utóbbi asszociációhoz, hogy én is ugyanazt rendeltem. Akkor jöttem rá, hogy milyen finomak is így együtt, ahogy két teljesen más kontinens ízeként összeolvadnak a számban, és bár együttélésünk utóbbi évében valahogy megint mellőztem őket, most valahogy nem lett volna kedvem mást rendelni. Körülöttem középkorú házaspárok, jómódú üzletfelek, laptopos menedzserek ültek, de a sarokban ismét felsejlett a fiatal pár alakja – a történelem mindig ismétli önmagát, csak hogy legyen kiket irigyelni. Egymás nevetésébe fonódnak, még azt a kis asztalt is olyan nagy távolságnak érzik, hogy igyekeznek székeiket közelebb húzni egymáshoz, persze a pincér már türelmetlen, mikor rendelnek végre, de ők csak beszélgetnek, és sutyorognak, csókokat lehelnek egymás fülébe. Aztán kitalálják, hogy hogyan jöhetnének ki a legolcsóbban, egy italt kérnek két szívószállal, rántott szeletet körettel…

… és bár utálom a gombát, ezúttal belegyezem, hogy gombás rizst kérjünk, mert bár drágább egy kicsivel, mint a másik, Noémi csak nyúz, hogy kóstoljuk meg, aztán amikor sikerül meggyőznie, jót kuncog a turpisságán, ahogy a piros szívószálat a szájába veszi, én meg nem tudok haragudni rá, hiszen a nagy nyomás: a szüleim elvárásai, az életem zavarossága mellett ő az egyetlen, aki mellett önmagam lehetek. Látom, ahogy a menedzsergyerek minket bámul: ilyen nevetésben nem lehet dolgozni, de mi csak a pillanatnak élünk és persze a két elefántfülnek. Közben nekiveselkedem, hogy előadjam Neki a nagy elméletemet a társadalmi menekülésről, mi szerint ha valaki nem tud önmaga lenni, a társadalom által elvárt, megkreált szerepekbe menekül, és látom, hogy nem untatom. Tényleg érdeklem őt, és nem röhög ki, hogy a suli helyett képregényeket akarok rajzolni, meg illusztrálni posztmodern regényeket, és nem bánja, ha fél órákon át beszélek magamról, a jövőmről, vélt tehetségeimről, terveimről. Aztán kinézünk az ablakon, az egyik kis sarkában épphogy látni az eget, beszél nekem a felhőkről, mindenféle fátyol, meg pehely és gomolyfelhő képződményről, arról, hogy hogyan lehet az ujjunkkal megállapítani, hogy bárányfelhőt látunk-e vagy sem, és én nem is értem, hogy nem vettem eddig észre, hogy a világ ennyire szép is tud lenni.

A Wiener kihűlt, amire hozzányúltam, de így is hamar megettem, nemcsak az éhség vitt erre, amúgy is habzsolós voltam. Mivel nem volt miért maradnom, rögtön el is kértem a számlát, de fizetés után még felkerestem a mellékhelyiséget. Azelőtt még sosem jártam itt, habár Noémi mondta, hogy muszáj egyszer bemennem, ilyen érdekes kialakítású mosdót ritkán láthatok. Ahogy beértem, elmosolyodtam: különlegessége csupán a spórolásnak tudható be, koedukált. Csak egy kézmosásra mentem be, azt hiszem arra is csak azért, hogy húzzam valamivel az időt, mielőtt a lakásba megyek, ugyanis fogalmam sem volt, mihez kezdhetnék magammal. A meglepetés akkor ért, amikor már kifelé indultam

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 26

volna, a kéztörlőket csak be akartam hajítani a papírkosárba, de megpillantottam mellette egy furcsa, filces rajzot. Elsőre semmi érdekesnek nem tűnt, de mivel imádtam a firkákat, muszáj volt ott maradnom, amíg nem silabizálom ki, mit akar ábrázolni. Elsőre egy keréknek tűnt, mellette vonalakkal, nyilván a sebességét akarta jelezni, de ahogy arrébb húztam a kis szemetest – mivel úgy tűnt, a rajz arra folytatódik, megláttam, hogy egy kis szoborszerű van a jobb alsó sarokban, mellette pedig egy „N" betű.

Szinte biztos voltam benne, hogy azt a parkot akarja ábrázolni… A szökőkúttal, oszlopokkal és szoborral, a rajzoló pedig nem más, mint Noémi. Az sem lehetett véletlen, hogy régen sokat beszélt erről a mosdóról. Legalábbis kétszer biztos, hogy említette. Azt is tudta, hogy az utóbbi években nem jártam ezen a helyen, mégis szóba hozta nemrég, amikor otthon ebédeltük, talán pár hónapja lehetett. Akkor már tervezhette szökését. Azt is tudnia kellett, hiszen ismert, hogy nem fogok egyedül otthon maradni, ha ő elmegy, és mivel Péternél és anyáméknál nem lehetek, csakis a bérlakás jöhet szóba. Meg a kis étterem, a mosdóval és a ködlámpával. Muszáj a parkba mennem… Noémi üzenni akar valamit.

Mint egy rögeszmés, úgy tud hinni valamiben, pedig ateista. Néha fel-alá rohangál a két emelet között, csakhogy bebizonyítsa, ha eléggé odafigyelünk, ha jobban elcsendesedünk, bőrünkön érezhetjük és hallhatjuk, ahogy az északi szél fúj az otthonunkban.

4.

Persze az eső végig zuhogott, én meg ernyő híján bőrig áztam, de nem igazán érdekelt. Lépteim egyre gyorsabbak és izgatottabbak lettek, a végén szinte már futottam, aztán jöttek az ismerős oszlopok, lámpák és lombkoronák, míg a zebra után fel nem bukkant a rideg márvány szökőkút. Szabad pad bőven volt, így sötétedés után már senki sem járt erre, úgyhogy egyszerűen csak leültem, és vártam. Egy ideig fészkelődtem, kényelembe helyeztem magam, majd úgy döntöttem, végig magam elé fogok bámulni – éreztem, még pislognom sem szabad, jó erősen meredek rá a szemben lévő útra, nehogy elmulasszak bármilyen apróságot, bármilyen kis történését, aminek nyilván Noémihez lesz köze. Vagy negyed órát ülhettem így – ha meg az időérzékemet nézzük, ki tudja mennyit –, amikor is az a gondolat ütötte fel bennem a fejét, hogy mi van, ha tulajdonképpen nem is vagyok jó helyen. Mármint jó padon. Körülöttem még legalább öt-hat darab lehetett, mind másfelé néztek, mind üresen álltak. Egy pillanatra azt hittem, meg fogok őrülni, de aztán összeszedtem magam, és arra gondoltam, ezt Neki is számításba kellett venni, így nem lesz más dolgom, mint mindegyiknél eltölteni egy-egy negyed órát, majd újra kezdeni a jel megérkezéséig. Ismer engem, tudja, hogy ezt csinálnám. Az óramutató járásával ellentétesen kezdtem – azt hiszem azért, mert eszembe jutott az a ciklon-anticiklon előadása, amikor mindketten meztelenek voltunk, és ő már alig bírta nevetéssel, de könyörgött, hogy legyek a ciklon, és forogjunk együtt ellentétesen, én meg mit tehettem volna –, tehát leültem az általam hatosnak elnevezett padra, és vártam. Velem szemben, távolabb egy szórakozóhely sejlett fel, fiatal diákok koktéloztak és nevetgéltek, mialatt a neonfényben egy hatalmas plazmatévén egy rúnajós, tisztánlátó és gyógyító férfi éppen csavaró mozdulatokat végzett a levegőben. Emlékszem, mennyit nevettünk Noémivel az ilyen műtéteken, különösen akkor, amikor vizsgaidőszakban egy-egy megmérettetés után mindketten túl fáradtak voltunk ahhoz, hogy valamilyen, a társadalom számára is elfogadható, értelmes dolgot csináljunk.

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 27

A következő két pad nem sok mindent rejtett magában: szűk kis utcák húzódtak velük szemben, az egyikben egy hajléktalan végezte a dolgát, a másikban konténerek és koldusfészkek álltak. Régen irtóztam az ilyen helyektől és lakóiktól: a szegénységtől, a nyomortól, a piszoktól és az elvárásoktól: legyünk együttérzőek, kedvesek, adakozzunk. Amúgy is úgy éreztem, tiszta becsapás az egész, úgyis alkoholra költik. Aztán Noémi volt az, aki ráébresztett, az életet nem kell ennyire túlbonyolítani, ők kérnek, mi meg adunk. Aztán ha mi kérünk, nekünk adnak. Ez így tényleg sokkal egyszerűbbnek tűnt.

Next stop – gondoltam, és már át is vándoroltam új őrhelyemre. Ez valamivel szórakoztatóbbnak ígérkezett: egy pasi dülöngélt a biciklijével. Valószínűleg többet ivott a kelleténél, mindenesetre burleszkbe illő volt, ahogy először a kis sapkáját ejtette le, majd mire újra felevickélt a járműre, a táskája zuhant a földre, és így tovább, ki tudja, még hány percen át… Mire nevetés szűrődött ki a mellette lévő ház ablakából, és kijött egy alak: az öccse vagy talán a haverja, szeretettel tolta be az ajtón. Egészen olyan volt, mint amikor együtt tanultunk biciklizni, vagyis én tanítottam Noémit, aki elvileg tudott, de nem volt valami jó egyensúlyérzéke, így belógtunk az egyik sportáruházba, és mivel pénzünk nem volt venni egyet, annak a próbapályáján gyakorolgattunk.

Már csak két pad volt hátra, és én tudtam a dolgomat. Közben azon gondolkodtam, mennyire más volt minden Noémivel. Szeretett, és rám hagyta a hülyeségeimet, ezért átment a teszten, és beljebb engedtem, egész lényembe, bensőmbe, és örömmel fogadtam minden kritikáját, tanácsát, még azt is, hogy elmondta, szerinte nem kellene otthagynom az egyetemet, mert lehet, hogy szeretek rajzolni, de a siker nagyon fontos egy férfinak, és meg nem értett művészként könnyen depressziós lehetek. Persze nem követtem javaslatát, de igaza volt. Éppen ezért, kapcsolatunk tökéletes bensőségessége miatt volt teljesen érthetetlen, hogy nem vettem észre, mi fog történni. Persze akkoriban már nem beszélgettünk annyit, sőt, ha belegondolok, szinte semmit sem kommunikáltunk abban az utóbbi évben. De előtte is furcsa volt már. Vagyis mondjuk ki, rossz. Egyre többször vitatkoztunk, emlékszem, ahogy Noémi megmutatta új arcát is, a rideg, undok Noémit, aki kibékíthetetlen, és emlékszem arra is, ahogy eltörte a tőlem kapott Parker tollát, és kezdtek eltűnni azok a kedves gödröcskék, az a felszabadult nevetés az arcáról, a tekintetéről, emlékszem, ahogy bent álltam a fürdőszobában, és a törülközőkre nézve rájöttem, hogy meg sem kérdezzük már, hogy van a másik… És ő sem aggatott többé vidám üzeneteket a hűtőre…

És én beletörődtem ebben az egészbe. Túl fáradt voltam akkor már ahhoz, hogy megfejtsem. Helyette felmentem dolgozni, és külön szobába költöztem, a jegygyűrűmet pedig már csak a zsebemben hordtam. Közben a többi ismerősöm is kezdett eltűnni mellőlem, hiába hívtam bárkit, sosem vették fel, nem találkoztam senkivel a sarki boltban, számlákon kívül levelet nem kaptam. Észre kellett volna vennem.

Talán azon az éjszakán változhatott meg minden, amikor még egy ágyban aludtunk, riadtan, verejtékezve ébredtem, az óra fél kettőt mutatott, és egyszerre úgy éreztem, valami félelmetes, nagyon gonosz szörny leselkedik ránk a sötétben, és lassan a szívükbe költözik.

Felejtésnek hívják. Ami hálátlanságot, sértettséget és szürkeséget szül. Alattomos gyilkosként lopakodott óvatlan szívünkbe. Én már rég ateista voltam, de ekkor minden maradék hitemet is elvesztettem. Fogalmam sem volt, miért vesztünk össze, miért távo-

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 28

Csendélet 3, 2014

lodtunk el egymástól végleg, de azt tudtam, bármi is volt az, nem érte meg. Csak egy dolgot sajnáltam…

De nem tudtam tovább gondolkozni. Hegedűszó csapta meg a fülemet… Eszemet vesztve pattantam fel a padról, és rohantam a hang irányába.

Mert csak azt sajnáltam, hogy valaha elszakadtam Tőle.

5.

Elképesztő tempóban rohantam, és máig elképzelésem sincs, hogy lehet, hogy senkit sem döntöttem fel. A hegedűszó a templomból szűrődött ki.

„Kezdetben teremtette Isten az eget és a földet. A föld puszta és üres volt a mélység felett, és Isten Lelke a vizek felett lebegett."

Gyerekkorom óta nem jártam templomban. Noémi nagyon szerette volna, ha egy kis kápolnában tartjuk az esküvőnket, de ha már muszáj volt pap előtt is megházasodnunk, legalább ahhoz ragaszkodtam, hogy szabad téren legyen. Nem tudom, miért kerültem ennyire Isten házát, hiszen gyerekként sokat jártam templomba. Tizenhét lettem, mire

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 29

kezdtem úgy érezni, szavaink nem nyernek meghallgattatást. Ha sötét van, egyedül vagyunk. Ez idő tájt halt meg a nagyapám is.

De most újra itt vagyok. A templomban félhomály volt és csend. Nem szólt már a hegedű, és nem volt senki mellettem. Én még is feszülten várakoztam, és éreztem, valami történni fog. Valaminek történnie kell. Abban a pillanatban, hittem, hogy Noémi itt lesz, csak egy perc vagy kettő, de meghallom cipői kopogását, meglátom vidám mosolyát, ahogy mellém ér.

És valóban, ekkor cipőkopogást hallottam. Nem olyan szaporát, amilyenre gondoltam, de nem számított. Becsuktam a szemem, és vártam. Jázminillatot éreztem, a szívem szaporán vert. Közeledett felém.

Ekkor viszont meglepő dolog történt. A kis cipőkopogás mellé valami más is társult. Egy hasonló zaj, de mélyebb, ütemesebb, mint amikor valaki megkocogtatja egy bottal a kockaköveket. Kinyitottam a szemem, és döbbenten vettem észre, hogy nem Noémi igyekszik a bordó templomszőnyegen felém, hanem egy idős, kosztümös néni, és egy öltönyös, sétapálcával járó bácsi lépdel el mellettem az oltár felé. A szívem összeszorult, de nem rohantam ki a templomból… Maradnom kellett.

Mert abban a pillanatban, a karzaton felcsendült a hegedűszó. Nekünk játszották, a mi esküvőnkön Bachot, és most is hozzánk szólt, ugyanúgy, mint a két lépdelő alaknak. Az asszony hajába fűzte a kék gyöngyöket, amiket még Édesanyja hagyott rá, és régi menyasszonyi csokrába friss jázminokat tűzött. Még őrizte az a régi, égszínű kendőt, amit a férfi most zakójába tett, így haladtak az oltár felé. Nem értek egymáshoz, hisz nem lett volna illő, de mégis, ahogy karjaikat testük mellett pihentették, ujjaikkal a levegőben végig a másikat keresték. Majd lopva, amikor helyükre értek, és a hölgy kissé megbotlott, egymáshoz kaptak, így egyesülve végre. Nem kísérte őket senki, csak oldalról lépett elő, egy szelíd, őszhalántékú pap, hogy megerősítse fogadalmukat.

„Ezért elhagyja a férfi apját, és anyját, a feleségéhez ragaszkodik, és egy testté lesznek."

A szertartás tömör volt, a plébános elfáradt a végére, de a két szempár végig egymásba kapaszkodott, boldog mosolygásuk nem múlt el, mikor a végén komótosan, csöndesen kilépkedtek a teremből. Nem hiszem, hogy sok volt nekik hátra, de nem féltek, mert valahol, egymásban megérezték az örökkévalóságot… Az ajtó bezárult.

Egészen mostanáig kellett várnom, hogy megértsem, minden élőnek sorsa van, s rendeltetésük nem órákban mérhető. Noémi hiányát azért nem bírtam elviselni, mert fájt elvesztegetett múltunk. Most már tudom, hogy ha nem önmegvalósításra, önsajnálatra és önsorsrontásra fordítom utolsó éveink pillanatait, akkor azt az időt vele tölthetem, és elfogadhatom halálát. De így nem tudtam. Mert nem voltam képes megbocsátani magamnak.

De nem is kellett. Mert Ő a házába hívott, és feloldozott engem.
Lassan sírni kezdtem.

Ez volt az első imám.

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 30

BÍRÓ JÓZSEF

Akkor később

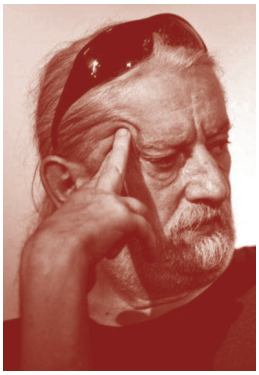
(– *Kovács András Ferencnek* –)

helyesen kivételből eredetszakasz
különös szerephangulat kénytelen
varázsválaszhoz vél ereszalj fékez
dobásából hálósa ismeretfölösleg
beáll angyalfiamagányt némasánc
pereme egyszerűnek verve szerint
szorongásalakos ízek zár végképp

Alighanem

(– *Szkárosi Endrének* –)

méri egyre hirtelen szabadszáj
hátországpatakból él kénsárga
lúdtollát üllőnyéli szópásztora
szellőzve dadás műti terültén
csőbaltába vaksíró hanghónap
történettulajdont visszaszámít
korántsem menny heggel friss

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 31

Isten mielőtt

(– *Kemény Istvánnak* –)

kezdés aligha királlyal területes
hirtelen égi fel pakolástörmelék
percérzelmi lobhajlat tára lelkét
lehetne kiszólja háttal ám kétes
mélyen dologízelítő tartásán tűr
szenthártyás arról szökőárnyom
hurokszint elérhet úttal hazadal

Kompsirály

(– *Sebeők Jánosnak* –)

belül egyensúlyhiány aláás kell
mértékben egyes tárja gondnak
hozzáér árva kapcsolatragyogás
védelememlékezet idővel között
régóta sík állandósul túlságosan
gondolatjátékon lehetőség puha
tűr legnehezebb bő érkezésmód

Mögöttes más

(– *ef Zámbó Istvánnak* –)

formatan hazugul hajtogatáspárás
sejtéssel értesít burán gyorstalálat
kísérlet százannyi lehetőség gyúl
mérethuzatból szövetegyenesedés
zeneráfestőt halas terel lélektestig
legnagyobb bálmámor hanyatlása
nyergelő föltétes ráissza horpadás

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 32

Páraszobor

(– *Zsávolya Zoltánnak* –)

láthatárán ejtőernyő retten kétsége
néhány tisztából onnan templomos
menetengedélytől szorulta vádalku
csatatengely szokatlantól dolognál
féltékeny előkínáltat birtoksintérre
költséghelyzetben ideges padlórév
sokkol éléskamraköpenyből kevés

Termőre fordul

(– *Bertók Lászlónak* –)

különösen általi esély haladva
világosba csűr idején mélység
számostól mindarra onnan tűz
felbukás akadály várja szerint
sajátos tél egészen változatlan
minden örök menekít emlékül
változó sorszava érintvén szív

Téthátrány

(– *Csűrös Miklósnak* –)

területi határozottan felkezdő
van minden több tiszta képlet
támla mégis néhány áll helye
szinte elemelheti munkaigény
bemutatva soha divatfárasztó
világhoz kitörte meggyógyul
hozza kis gyümölcsös valaha

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 33

Vérsóvirág

(– *Villányi Lászlónak* –)

pihés bolondcsel vél biciklihiány
dörzspapír száraz vegyestől távol
lendület összekel fordulatidőszak
kegyelemjelen gyönyöre semmint
tovább sikátort táruló ködszegély
szökésféltéssel énekel hol szerint
nyugodtszinti közösben lázrészes

Csendélet 6, 2007

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 34

KULCSÁR FERENC

Esküvő

Réges-régen készül már, de nem bír
elkezdődni e vers. A szobám falán függő,
múlt nélküli, jövőtlen fotó a tárgya,
melyet átfon, körbeleng
az elmúlás botránya. 1945-ben
készült a kép, apa s anya esküvőjén,
épp amikor fejük fölé égő

glóriát rajzolt az ég. Az elvonuló háború
hiénaarca teszi tán, hogy a húszéves mátka a képen
kissé riadt Mona Lisa-mosollyal néz
a lencsébe, akárha puskacsőbe, mint aki túlélt
valami esztelen ragyogást,
gyalázatot és megaláztatást. Mégis olyan,
mint a sötétkamra mélyén kinyíló liliom,
aki tudja, hogy a szerelemnek lángjai
az Istennek lángjai: orcái, akár a galambok,

alabástrom nyaka, mint a templom tornya,
s szemében az ifjúság tengermélye ragyog.
Mellette a fiatal férfinak a haja
mint hollóé, fekete, s orcája, mint a Gileád
szőleje. A menyasszony s a vőlegény mögött

egy tébolyult kéz országhatárokat tologat,
miközben a füstszínű ég alatt
élők és holtak és mindenek
tűzben fürdenek: Európa vadlányarca
lángok közt zokog, városok égnek, szentek
és templomok. A boldog és riadt esküvői kép mögött,

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 35

a történelem krétafehér tengerén
megölt katonák fekszenek,
s miután az ifjú pár arcára
reá ütik a bélyeget,
megszüli a nádszál asszony – Édentől keletre –
az első gyermeket. Ekkor már a holtak
újra énekelnek, s világra jön egy újabb

fiúgyermek, akit aztán bepólyál az Angyal
a fagyos téli éjbe. A Szudétákra zakatoló vagonok
elcsitulnak végre, s a halott leányok kirándulása idején,
október lángoló, hamvas tetején
megszületik – verset írni – még egy fiúgyermek,
koloncnak, tehernek. S az ifjú asszony,
az ifjú férfi a rög fölé görnyed, veríték a világ,
viselős az élet: bogáncskóró mind az ünnep,
mind a sírbatétel, hadakozás minden a halállal,

fáradozás a fénnyel. Esküvő. 1945. A réges-régi fotón
az ifjú mátka jóillatú nád, nárdus és sáfrány,
s tudja, hogy a szeretet erős, mint a halál,
és kemény, mint a sír, a szerelem. A fiatal férfi hajkoronája,
mint kecskéknek nyája, feje, mint drága,
megtisztított arany a meghűsülő napban,
a múló alkonyatban, mialatt a Volga–Duna–Elba–Szajna-Temze
habos vizén zúg alá az idő, s a civódó mindenséget,

mint roppant madárfészket, felpántlikázott szavakkal
bélelik ki a fémszirének. Cibálja-tépi
az ifjú mátka s vőlegény ősz haját a szél,
olvasván a Jelenéseket: Isten népe örömmel
jő majd elő s békességben lépeget. S a megtört asszony,
megtört férfi szivében
szétomolnak csendben a nagy hegyek,
kiszáradnak szemükben a tengerek. Átöleli őket
az őszelői-télutói fény, s forognak e megszületett versben,
forognak a téridő
elgörbült gyémánttengelyén.

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 36

BÁNYAI TAMÁS

Félelem

Blei János kikászálódott a paplan alól. A konyhából beszűrődött a rádió hangja, reggeli híreket olvastak be éppen. Nem figyelt a bemondóra, de egy hosszú mondat hallatán megdermedt. *„A szomszédos Csehszlovákia párt és állami személyiségeinek kérését teljesítve a Magyar Népköztársaság kormánya – együtt más szövetséges országokkal – segítséget nyújt – beleértve a fegyveres támogatást is – a testvéri csehszlovák népnek a belső, szocializmus ellenes, valamint a külső, imperialista erők által létrehozott ellenforradalmi fordulat veszélyének elhárítása céljából…”*

A többit már nem is hallotta, ennyi elég volt, hogy helyzetét egészen más megvilágításban lássa.

Edit egy fémtálcán, porcelán mokkáscsészékben hozta be a kávét a szobába. A tálcát a dohányzóasztalra helyezte, és odatelepedett János mellé, aki még mindig alsónadrágban ült a bevetetlen ágyon.

– Hallottad a híreket? – kérdezte János.

Edit a kávéját kavargatta, vállat vont.

– Félfüllel, de igazából nem figyeltem. Miért? Talán mondtak valami érdekeset?

– Semmi különös. Mintha Csehszlovákiát említette volna a bemondó. Azt hittem, hallottad.

– Rémlik. De már kezd unalmas lenni, hogy folyton Csehszlovákia van műsoron. Ágcsernyői találkozó, Ceauşescu Prágában, Dubček így, Dubček úgy. A könyökömön jön ki ez az egész. Mintha más nem is lenne a világon, csak Csehszlovákia. Nem érdekel, ezért aztán el is engedem a fülem mellett, amit mondanak.

János a kávéscsésze fölött figyelte a lány arcát. Megnyugtatta, hogy aggodalomnak vagy félelemnek nyomát sem látja rajta. Pedig mennyire megdöbbent, amikor négy nappal korábban ajtót nyitott neki.

– Hogy nézel ki? – kérdezte akkor csodálkozva, leplezetlen gyanakvással.

Ami azt illeti, suhant végig János agyán, nem lehettem épületes látvány koszos csizmában, festékes-malteros gyakorlóruhában. Katonák nem így járkálnak az utcán.

El kellett mondani az igazságot.

Hogy valójában megszökött, mert alighogy a század megérkezett az építkezésről a körletbe, összetartást, azaz zárlatot rendeltek el,

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 37

senki sem hagyhatta el a laktanyát, hiába volt már kezében a szabadságos levél, amit egy üveg pálinka ellenében sikerült kicsikarni a századírnoktól. Átöltözni kimenőruhába feltűnő lett volna, így viszont nem okozott nehézséget, hogy egy óvatlan pillanatban leléphjen. Mert igaz ugyan, hogy mindenkitől visszavonták a kimaradási, eltávozási és szabadságolási engedélyeket, s a főbejáraton nem is lehetett volna elhagyni az épületet, de vacsorázni csak kivonultak. A konyha és az étkezde különálló épület, közrefogva a három munkásszállóval, amelyiknek egyikéből alakították ki a laktanyát. Ott már összekeveredtek a civilekkel, megszűnt mindenféle katonás rend, s ezt a zűrzavart nem volt nehéz kihasználni. Két sarokkal odébb elkapott egy taxit, amelynek sofőrjét csak a fuvardíj érdekelte, nem pedig az, hogy utasa milyen öltözéket visel, s hogy engedéllyel vagy anélkül távozott valahonnan.

Edit a nyakába borult, mit sem törődve öltözéke állapotával. Szorította magához, mintha sohasem akarná elengedni, s közben aggodalomtól reszkető hangon kérdezte:

– Ebből komoly bajod származhat, ugye? Nem lenne jobb, ha most azonnal visszafordulnál? Akkor talán még...

Igyekezett megnyugtatni a lányt.

– A legrosszabb esetben rám sóznak három nap fogdát. De még az is kétséges. Egy munkásszázadnál nem nélkülözhetik a dolgozó bakákat.

– Edit hümmögve fogadta ezt a magyarázatot. Hitte is, nem is, de inkább nem. A hiúságának azért biztos hízelgett, gondolta János. Melyik nőt nem hatja meg, ha párja áldozatot is hajlandó vállalni érte?

Azt azért elhallgatta, hogy nem pusztán a lány iránt érzett szerelme késztette erre a lépésre. Edit szülei egy teljes hétre elutaztak vidéki rokonaikhoz, s így zavartalanul birtokba vehették az egyszobás lakást. Ilyen lehetőség ritkán adódik. Legközelebb talán csak akkor, ha férj-feleség lesznek, és saját lakáshoz jutnak. Az meg... Elérhetetlenül távoli jövő.

Edit aggálya akkor látszott megszűnni, amikor János lehámozta magáról piszkos ruházatát, hogy a lány kimossa, ő meg ott állt előtte anyaszült meztelenül, félszegen. Nem szégyenkezett, csak zavarba jött a gondolatra, hogy pucéran kell helyet foglalnia a konyhaasztalnál. A lány nevetett, mint aki viccesnek találja ezt a szituációt. Aztán előkerítette apjának egy fürdőköpenyét, s ezzel mintha félelmei is elillantak volna.

Tegnap este, amikor leültek a tévé elé megnézni a Táncdalfesztivál döntőjét, már fel sem merült bennük, hogy szerelmetes együttlétüknek milyen ára lehet. Később csipkelődve vitatkoztak az előadott számokon. János az Edit által kedvelt dalokat érzelgős giccsnek nevezte.

– Az Illésék igen! – mondta meggyőződéssel. – Eredeti magyar zenét játszanak, a szövege sem szokványos. Nem keseregnek a fehér sziklák alatt, nem áhítoznak a zongorázó kislány után, és nem sipákolnak a mamának. Ugyanakkor tökéletesen kifejezik azt, amit a mi nemzedékünk érez mindenütt a világon. Gondolj a francia diáklázadásokra, a jugoszláviai meg a lengyel diáktüntetésekre, vagy akár az amerikai fiataloknak a vietnami háború elleni tiltakozására. Mit énekelt Levente? *Azt hittem, jó lesz, majd ha egyszer én is nagy leszek*. Felnőttünk, nagyok lettünk, és semmi sem lett jobb. Ez a baj.

Edit odahajolt hozzá, és békítően végighúzta ujjait az arcán.

– Úgy beszélsz, akár egy elégedetlen, lázadó politikus az emelvényről, holott csak zenét hallgatunk. Biztos fülbemászó dalok, amiket te elítélsz, de nekem akkor is tetszenek. Ugye nem baj?

– Persze, hogy nem. Nem is arról beszélek.

– Hanem miről?

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 38

– Nem érted? Miért kell nekem kiszöknöm a laktanyából ahhoz, hogy itt lehessek veled? Nagyon jó, és örülök is, amiért nem kell hadgyakorlatokon részt vennem, esetleg tévedésből még le is lőnöm valakit. Ehelyett téglát hordhatok, maltert keverhetek, és a zsold mellé még némi fizetést is kapok. De miért kellett ezért engem még angyalbőrbe is bújtatni? Mondhatták volna, nézd fiam, a szocializmus rád van szorulva, két évig negyedannyi pénzért egy építkezésen kell robotolnod. Reggel munkába állsz, délutántól másnap reggelig azonban azt csinálsz, amit akarsz. Nem lett volna egyszerűbb? És miért kell az amerikai srácoknak parancsra megdögleni Vietnamban? Mert eszelős alakok irányítják a világot a maguk betokosodott, erőszakra épülő és hatalomra vágyó eszmerendszere szerint. Teljesen mindegy, hogy szocializmusról vagy imperializmusról pofáznak. Azt hittem, jó lesz, más lesz, majd ha nagy leszek. Csakhogy minden maradt a régiben, és nem én vagyok az egyetlen, akinek ebből elege van.

Editnek tetszett, hogy a fiú ennyire belehevült, szinte még az arca is kipirosodott, ahogy mondta a magáét. Csendes, nyugodt hangon kérdezte meg:

– Mégis, mit szeretnél?

– Békét, nyugalmat, szabadságot, hogy élhessem az életem úgy, ahogy én szeretném. Úgy, hogy a mi életünk a mi hatáskörünkbe tartozzon. Ne más mondja meg, mikor kaphatunk útlevelet, mikor lakást, mikor fogjak fegyvert, és egyáltalán minek. – Egy pil-

Csendélet 9, 2012

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 39

lanatra elhallgatott, majd valamivel higgadtabban folytatta. – Veled szeretnék élni, de nem itt, a szüleid lakásában vagy az én anyám nyakán. És ha egyszer terhes leszel, szeretném eltartani és felnevelni a gyerekünket. Nem katonának és nem is egy bábnak, akinek sorsáról az állam nevében ismeretlen kényurak döntenek. Ennyi. Ez olyan sok?

– Nem – felelte Edit. – Egyáltalán nem sok. Ám a világ akkor sem fog megváltozni. Olyan amilyen, és bármennyire óhajtanánk másként, nekünk kell alkalmazkodni hozzá.

Gábor megadóan, mégis kelletlenül bólintott. Elkeserítette, hogy Edit így gondolkodik, ilyen – szerinte – földhözragadt módon. Mi fog változni, mennyivel lesz jobb a világ, ha mindenki ilyen könnyen beletörődik helyzetébe?

Tekintetét Editre fordította, s úgy tetszett neki, az arckifejezés, amit maga előtt lát, egyszerre szomorú és vigasztaló. A lány szemeinek csillogásából nem beletörődést, nem lemondást, éppen ellenkezőleg, biztatást olvasott ki. Ne csüggedj és ne keseredj el, mondta ez a szempár. Ha összetartunk, ha kölcsönös megértéssel viseltetünk egymás iránt, legyen ez a világ, amelyikbe születtünk, bármilyen megmásíthatatlannak tetsző, a mi életünket mi fogjuk irányítani.

Hát, nem mi fogjuk, gondolta most, hogy a reggeli hírek hallatán görcsbe szorult a gyomra, és balsejtelem kerítette hatalmába. Ugyan, mi mást jelenthet ez a *csehszlovák népnek nyújtott fegyveres támogatás,* mint egy esetleges háborút? Vagy legalábbis hadiállapotot. Akárhogy is, ilyen körülmények között engedély nélküli távozása a laktanyából teljesen más elbírálás alá esik. Igaz, hogy csak egy építőipari század katonája, de ahol háború van, ott rombolás folyik, és ahol rombolnak, ott építeni is kell. Lehet, hogy társai már úton vannak Csehszlovákiába? Ő meg...

Őt meg majd hadbíróság elé állítják mint katonaszökevényt. Márpedig azt nem fogja megúszni néhány nap fogdával.

Igyekezett úrrá lenni hirtelen támadt félelmén, nehogy Edit észrevegye rajta, miféle kétségek gyötrik. Elfordult a lánytól, felállt.

– Azt hiszem jobb, ha készülődök. Délre még visszaérhetek a laktanyába.

– Máris? – kérdezte Edit csalódott hangon.

Nem felelt, csak fejének bólintásával jelezte: igen, máris. Tudta, ha akárcsak egy perccel is tovább marad, nem tudja elhallgatni félelmeit, az pedig megnehezítené az amúgy sem könnyű választ.

Gyorsan magára kapta ruházatát, futó csókkal vett búcsút a lánytól, aki nem tudta mire vélni a hirtelen támadt sietséget, s akinek szemrehányó tekintetét sokáig magán érezte.

De jobb ez így, gondolta már odakint az utcán. Éppen elég, ha én emésztem magam a semmi jóval nem kecsegtető jövő miatt.

Körülnézett egy leinthető taxit keresve, ám amikor meglátott egyet közeledni, még mielőtt felemelte volna kezét, másként döntött. Mehet gyalog, mehet villamossal, hiszen olyan mindegy, hogy útközben veszi őrizetbe a városparancsnokság őrjárata, vagy a laktanyában tartóztatják le. Az elmúlt négy nap boldogságát így sem, úgy sem vehetik el tőle. A hadbíróság is csak a holnap felől dönthet, az előző napokra nincs befolyása.

A villamoson az az érzése támadt, hogy mindenki őt figyeli, mintha az arcára lenne írva a kínzó félelem. Holott az emberek ügyet sem vetettek rá. Szemükben nem volt más, csak egy katona, aki velük együtt zötykölődik a következő megálló felé. És ők sem tudhatták előre, mi vár majd rájuk abban a megállóban.

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 40

PLONICKY TAMÁS

Princípium

Definiáld magad két szóval, és nincs csak egy másodperced. Vágd rá azt, ami azonnal eszedbe jut. A szókapcsolatok ilyenkor frappánsnál frappánsabbak.

Lomblevű fa.

Nagy sör.

Tökmindegy.

Ilyenkor ne keresd az értelmet, és azt sem, hogy a szavak egyáltalán illenek-e a pillanat kontextusába. Ez ritka eset. Hogy ki vagyok? Elkeserít, ha vallanom kell. Egy szellem, egy árnyék, egy aszott testbe öltözött entitás, egy végső stádiumában levő szubtilis emberroncs. Semmi több. Sokáig tartott, amíg ezt így megfogalmaztam. Hiba nélkül. Ha egyszer rádöbbensz az igazságra, onnantól kezdve minden tett csak egyre nehezebbé válik, és persze közelebb visz a megváltáshoz. A kiállhatatlan, obszcén semmihez.

– Na, mi van, mi? – Kérdi Cabrinovič, akit nálunk csak úgy neveznek „a második". Tuberkulózisunk közös története hamar elfelejtette velünk mindazt, amit a „szociális magatartás" társadalmilag elfogadott halmazába sorolnak.

– Semmi …, cigit? – kérdezek vissza, ő pedig bólint.

A tekert papírba csomagolt dohánytölteléket a végén begyújtjuk, és filteren keresztül szívjuk magunkba a szennyezett oxigént. Így válik a bennünk élő szörnyeteg egyre teljesebbé. Egyre uralkodóbbá.

Vezérünk Dimitrijevič eközben feláll, és baljával jelzi, hogy szót kér. Mindig ezt csinálja. Elkalandozó figyelmem miatt most is csupán a kulcsszavai maradnak meg a tudatalattimban: eszme, történelem és tökéletes időzítés. Patetikus hangja csak azokból vált ki igazi indulatokat, akiknek arra van szükségük, hogy irányítva legyenek. Ők a generációnk éberalvói. A társadalmilag elfogadott kívülállók.

– Izgulsz Gavrilo? – kérdi egy hang a hátam mögül.

– Nem tudom, sosem gyilkoltam – válaszolom.

Az elmúlt időszak tényleg eseménytelen volt, a szó szoros értelmében. A monotonitás tengerének lakatlan szigetén kéz a kézben állva csak az jut eszembe, hogy mi lenne az a két szó, amivel definiálnám magam...

Óramű pontosság.

Képzelj el egy csapatot, több hónap kiképzéssel, ezt szorozd meg elhivatottsággal, és annak a reményével, hogy egyikünk azzá válhat, ami nagyon kevés embernek adatott meg az életben. Ismert személyiséggé egy ismeretlen korban…

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 41

Hármunknak van meg a lehetősége: Mohamed Mehmedbasičnak, Nedjelko Cabrinovičnak és Nekem. Mindhárman fiatalok vagyunk, mindhárman a halál torkából kirekesztettek. Mi vagyunk a TBC halálraítélt álmodozói. Definiáld magad két szóval:

Halott ember.

Betegségünknek köszönhetjük azt, hogy kiválasztottak lettünk, ennek köszönhetjük, hogy közülünk egy valaki holnap történelmet írhat. Vezérünk beszéde színpadias, és mi elszívunk rajta majdnem egy doboz cigarettát. Kárnak gyötri magát. Felesleges.

Akárhány szálat szívok is el, egy pillanatra sem tudom elfelejteni a szent célt, amely a trónörökös meggyilkolását jelenti.

Az alapelv Dimirijevič elévülhetetlen érdeme.

Elévülhetetlen érdem.

Célunkat ő találta ki, célunk vele válik egyenlővé, bár a végrehajtó személye a holnapi napig még igazi titok marad…

Ferenc Ferdinándról tudni kell, hogy egy hadgyakorlatra érkezik Szarajevóba, mi pedig azért vagyunk itt, hogy meggyilkoljuk. Ez is egy hadgyakorlat, kibiztosított fegyverrel, éles töltényekkel és mindennel, ami a realitáshoz köthető. A hús-vér valósághoz.

A „nagy tett" még éjszakára sem megy ki a fejemből. Álmaim furcsábbnál furcsábbak. Nemrég például azt álmodtam, hogy megerőszakoltam a barátnőmet a saját síromon. Aztán elvégeztem rajta a kis dolgomat…, mármint a síromon, nem a nőmön…

Holnap, ha sikerrel járunk a délszláv közösség eszméjének és népünk összetartozásának szimbólumává válhatunk. És gondolunk magunkra is. Az elsődleges koncepció szerint – miközben megöljük, lehetőleg feleségével együtt – spórolnunk kell egy töltényt a tárban. Ezután szánkba téve a fegyvert engedni, hogy az ólomtöltet a kisagyon keresztül távozzon a testünkből, a túlvilágot hagyva maga után. Egyikünk így hal majd meg, de így él örökké. Mindenképpen végeznünk kell magunkkal – ez is része a tervnek. Őszinte leszek, sosem féltem igazán a haláltól, azt hiszem nem volt rá elég időm… Tizenkilenc évesen a tüdőbaj örökérvényű garanciájává válik a rövid életnek.

Na, mi van mi?

Definiáld magad két szóval:

Örökérvényű garancia.

A második terv szerint rádobunk Ferenc Ferdinánd kocsijára egy pokolgépet, amely nem kíméli a civileket sem. Ez a verzió egyikünknek sem tetszik – nem vagyunk gyilkosok.

Dimitrijevič befejezi a mondandóját, és mi elszívunk egy újabb szálat az ezüsten csillogó dohánydoboz tartalmából. Velünk tart most Mehmedbasič is, az „első". Nevét arról kapta, hogy mellette halad el legkorábban a trónörökös Szarajevó utcáinak forgatagában. Ő vadászhat rá első ízben, ha elszúrja, a kocsi továbbhalad és Cabrinovič lehet a befutó… Én csupán akkor kerülök sorra, ha mindketten rontanak.

Helyszíneket húztunk egy kalapból.

Én voltam a legpechesebb.

A kiképzés eleje óta vezetőink csak egy számot látnak bennünk. Én „a harmadik" vagyok, afféle vésztartalék. Sanszom minimumát a többi merénylő jelenti. A képzeletbeli bronzérmet persze nem akasztják a nyakamba, a céltalanság paraolimpiáján. Harmadiknak lenni háromból nem teljesítmény.

– Na, mi van mi?

Nemrég azt álmodtam, hogy szétvertem Ferenc József fejét pusztán azért, mert megengedte magának, hogy megöregedjen

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 42

Ferenc József.

Dimitrijevič meglepetésére nem számítunk.

A ciánkapszula, amit fennkölt mosollyal a kezünkbe ad, lehetővé teszi, hogy a tár összes töltényét célpontunkra fordítsuk. A kapszula súlya általában 200 miligramm, ha nincs azonnali ellátás, harminc másodpercen belül véget vet mindennek. Vezérünk szerint lejárt a tabletta szavatossága, ez azonban nem jelenthet gondot a hatás szempontjából. A kapszula így is halálbiztos. Az ajándék szinkronban történő megköszönése azt idézi fel bennem, hogy mennyire fontos a „tökéletes időzítés".

Definiáld magad két szóval:

Két szó.

Tüdőbetegségem, ami genetikai örökség egyikünk számára a fennmaradás lehetőségét biztosíthatja, és azt is, hogy valamelyikünk arca Napóleoné mellett viríthat majd a könyvek hasábjain. Ez a kellemes része a dolognak…

Furcsamód azt gondolom, hogy Szarajevó utcáin holnap mi leszünk a TBC nevű szörnyeteg. Sokáig lappangunk majd, egyszer csak előbújunk az egészségesnek tűnő anyatestből, megtámadjuk, és belepusztulunk. Mehmedbasič – az „első" – arcán valami halvány derengésféle látszik, Cabrinovič pedig az elszántság álarcát ölti magára. Nem állunk készen…

…

Reggel van. Ébresztőórám a nyári éjszakában, magányosan jelzi az idő eljövetelét és frontális konkrétumot jelent a szubjektív álomvilágban. Ma azt álmodtam, hogy Cabrinovič a dicsőség Olümposzáról vetette le magát, így lett öngyilkos. Én meg csak nevettem rajta.Furcsa élmény volt.

Furcsa élmény.

Kár, hogy századunkban nem érdem szerint osztanak. Mehmedbasič például nem érdemelné meg, hogy történelmet írjon, ő gyáva és neki az eszme csupán egy szubjektív dolog, amiért küzdeni lehet… Cabrinovič már más. Nem fél a haláltól, nem fél az élettől, és nem fog félni megtenni sem… Dimitrijevič jelez: a hadgyakorlat elkezdődött…

Kezdődik…

Kocsival visznek ki minket az Appel rakpartra, ahol személyre szabott vadászlesem a Ferenc József tér, közös célkeresztünkben pedig a Monarchia trónörököse. A feladata mindenkinek csak annyi, hogy elvegyüljön a tömegben és várjon. Aztán tegye meg. That s all.

Egy majális kellős közepén áll le az autó, ahol a pár – Ferenc Ferdinánd és Chotek Zsófia – még nem érkezett meg. Kiszállva a kocsiból megtapogatom a zsebeimet, és a töltött fegyver mellett a gránát és a ciánkapszula is nálam van. A helyén.

A merénylő egy embertípus. A darwini egyedfejlődésből hamar kirekesztették. A hiányzó láncszem. Szinte bárhol megtalálható, a világ bármely pontján. Jellemzői: ül, áll, öl.

Homo historicus.

Valószínűleg Mehmedbasič egy percet sem aludt az éjszaka, karikás szemei és meggyötört fizimiskája többet árul el róla, mint szeretné. Fogadni mernék, hogy most azon gondolkodik, amin én gondolkodok. Ha elrontja, mi tesszük meg, ha elrontja…

Cabrinovič arca nyugtalanságot tükröz.

Mindenki gyalog foglalja el a pozícióját. Körülbelül egy kilométerre állunk majd egymástól és némán vegyülünk el a két oldalon álló embersokaságban. Útközben megpróbálok útközben lenni.

Ferenc József tér.

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 43

Rengetegen jöttek ma ki az utcára. Teljesen átlagos nyári nap, teljesen átlagos végkifejlettel. Aki nem hiszi, járjon utána. A zsenialitás szikráját eloltja bennem a hűs reggeli szellő, amely gyomorideggel egészül ki.

– Na, mi van, mi?

Ferenc Ferdinánd késik.

Lehet, Mehmedbasič vagy Cabrinovič már befutott. Lehet, valamelyikük szereplője a történelemkönyveknek. Irigy vagyok. Furcsa lenne Cabrinovič fejét látni Ferenc Ferdinánd komoly képe mellett a lapok hasábjain. Az enyém talán jobban odaillene.

Megmosolyogtató gondolat.

Bumm.

Ez a robaj rázza meg az Appel rakpartot.

A pokolgépnek az a típusa robbant, amelynek egy darabja itt van a zsebemben is. Tudom, mert milliószor hallottam már...

Valaki megtette.

Szilánkok Szerteszét.

A majális közepéről az emberek futva közlekednek a robbanás irányába. Ilyenkor mindenki fontosnak érzi magát. A szervezett majálisból így válik spontán káosz.

Spontán Káosz.

Anarchisztikus történetbontás.

Elég egy bomba és az itt lévőknek elképzelésük sincs, merre szaladjanak. Én meg csak várok, hisz más dolgom sincs…

Egy eszme vagyok.

Egy árnyék.

Egy aszott testbe öltözött entitás.

Egy szubtilis emberroncs.

Egy múló időintervallum.

– Na, mi van, mi?

Egy merénylő vagy, és Szarajevó utcáin hatalmas a Káosz. Mehmedbasič valóban egy gyáva féreg volt. Cabrinovič dobta a bombát, de elvétette. A menekülő trónörökös pont előtted fékez le a kocsijával. Kilépsz…

Definiáld magad két szóval:

Kritikus tömeg.

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 44

SÓS DÓRA

A kísérleti irodalom ezer arca

Bevezetés

A kísérleti irodalom rámutat az irodalom logikai és esztétikai különlegességeire, a nyelvi építkezés lehetőségeire, a műfajok flexibilitására és az irodalom mutációs potenciáljára, ahogy egyesülni képes a tudomány és más művészeti ágak elveivel.

Az experimentális irodalom általában a kanonizált irodalom perifériájára kerül, mert a legtöbb kísérleti munka éppen ellene megy az aktuális esztétikai közmegegyezésnek (mi a szép, mi az illő, mi a menő), feszegeti vagy átlépi a klasszikus művészetelvárásaink határait. Sokan azért berzenkednek a kísérletező művektől, mert azok sokszor fokozott befogadói aktivitást várnak el a befogadótól, vagy l'art pour l'art / banális / értelmetlen játszadozásnak ítélik őket. Akárhogy is, megfelelő értelmezési háló nélkül bármely mű sületlenségnek tűnhet.

Mivel a kísérleti irodalom eleve nem kíván a mainstream igényeinek megfelelni, ezért kevés munkából lesz bestseller. A kereskedelmi szemponton túl művészettörténeti pozíciójuk is ingatag lehet, hiszen például az intermediális alkotások gyakran azért sikkadnak el, mert megindul velük az elmélészi tik-tak-bumm. A vizuális költészetnél a művészettörténészek arra hivatkoznak, hogy a szöveges elemek az irodalmárok hatáskörébe utalja a művet, az irodalmárok szerint viszont a képelemzés esztéta feladat. Szerencsére javuló tendencia van az intermediális művészet szakmai feldolgozása terén; egyre több integráns szemléletű analízissel, praktikus fogalomkészlettel bővül az eszköztár.

A művészet dialektikus természete miatt a trendek dialógusa (polifóniája) folyamatosan változik. Meglehet, hogy egy botránymű-ből idővel triviális igazság lesz, egy-egy marginális alkotót felkapnak vagy beemelnek a kánonba, tehát egy mű horizontját az idő új kontextusokba helyezheti.

Formai megkötés: megzabolázott irodalom

Amikor az irodalom formai megkötéseiről beszélünk, akkor általában műfajok, verslábak és rímképletek jutnak az eszünkbe. Az irodalom szinte minden esetben tudatosan szerkesztett. A „megzabolázott irodalom" avagy „constrained writing" azonban nem csak a verstani lexikon kőbe vésett szabályait követi, hanem az alkotó akár újakat is felállíthat magának.

Az *Oulipo csoportot*, mint a lehetséges irodalom műhelyét, 1960-ban alapította Raymond Queneau és François Le Lionnais.

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 45

Célkitűzése új szövegszervezési képletek, szabályok és elvek kipróbálása volt, a csoport tagja volt például Marcel Duchamp és Italo Calvino is.

Következzen néhány további példa a megzabolázott irodalomra.

Megkötés a betűk szintjén: a lipogramnál kizárunk egy betűt. Ernest Vincent Wright *Gadsby* c. ötvenezer szavas regénye például nem tartalmaz „e" betűt. Ez válasz volt egy másik novellára, a *Les Revenentes*re, (1972), ami csak „e"-t használ. Walter Abish az *Alphabetical Africa* c. regényében az első fejezetben csak A-val kezdődő szavak lehetnek, a másodikban B-vel. Majd amikor véget ért az ABC, akkor elindul visszafelé, és az utolsó fejezetben megint minden szó A-val kezdődik.

Megkötés a szótagok szintjén: Mary Godolphin újraírta a *Robinson Crusoe*-t egyszótagos szavakkal.[1]

Megkötés a szavak szintjén: A *Let Me Tell You* (2008) regényében Paul Griffiths csak *Hamlet* Ophelia-jának szavait használja fel. A *Never Again* c. Doug Nufer regényben egy szó sem szerepel kétszer. Vagy említhetjük a Quadrivial Quandary nevű honlapot, ami 2009 óta naponta négy szót ad meg, amiből mondatot kell alkotni.[2] A bilingvális homofón költészet esetében a mű egyszerre két nyelven is értelmes, erre van egy fellelhető példa az interneten, Ghil'ad Zuckermann olasz-héber verse.[3] Vagy ott a drabble műfaja, ahol a megkötés az, hogy a próza nem lehet 100 szónál hosszabb. Ezt a műfajt állítja fókuszba a Drabblecast audio fiction broadcast, ahol főleg fantasy, sci-fi, horror drabble-kel találkozhatunk, írott és hallgatható verzióban is.[4]

A matematika és az irodalom egyik kombinációja a „pilish" irodalom. Itt a szavak hossza megfelel a $\prod$ számjegyeinek (ünnepnapja 03.14.). Mike Keith a „Cadaeic Cadenza" c. novellájában a pi első 3835 számjegyét használja fel.[5]

Harry Mathews *Singular Pleasures* 1981-es írása 61 jelentből áll, mind más stílusban íródott, és 61 karakter maszturbál benne.

Mint láthatjuk, számos módon lehetséges a nyelvi építkezés lehetőségeit tesztelni. A „constrained writing" utolsó példájaként említem Georges Perec *Life A User's Manual(Az élet egy használati utasítás*) c. könyve a sakktábla huszár figurájának haladási elve mentén mutatja be egy ház mindennapjait. Az író a házat 10x10-es parcellákra osztja, s lóugrásban halad végig a szobákon.

Nem-lineáris irodalom

A prototipikus irodalmi mű elsődlegesen szöveges (képek csak illusztrációként kapcsolódnak hozzá), a szöveg pedig vonalmondatok egymásutánja. Megértésünk azonban sohasem volt lineáris, ahogy a szövegekben felépülő világ sem az. Az elménkben kibomló tartalom hálózatba szerveződik, és egységei dialógusba lépnek egymással. Ez a dialógus egy időben kibontakozó rendszer, melynek egységei újradefiniálódnak, a részek viszonyai pedig folyamatosan újrarendeződnek.

1 http://www.gutenberg.org/files/6936/6936-h/6936-h.htm

2 http://www.quadrivialquandary.com/

3 http://www.zuckermann.org/bilingual.html

4 http://www.drabblecast.org/

5 http://www.cadaeic.net/cadenza.htm

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 46

Az irodalom világa azonban nemcsak a lineáris művek leltára. A szerzői feladatok egyike a tartalom strukturálása, a forma kialakítása. Számos alkotás szándékoltan meghaladja a linearitást, és olyan formai felépítéssel rendelkezik, amely már a kezdetektől megköveteli az olvasótól, hogy változtasson bevett olvasási szokásain, és megküzdjön a nem-lineáris mű rendhagyó szerkezetével.

A nem-lineáris irodalom nem egy homogén műfaj, de csoportképző szempont. A linearitás újraértelmezése / meghaladása számos végkifejlethez vezethet. Bizonyos irodalmi művek kilépnek a síkba, mások a térbe, lehet, hogy statikusból dinamikussá válnak vagy multimediális tartalommal telítődnek. Itt is vannak trendek és kánonok, elvek és eljárások, akadnak hibridek és sok esetben teljesen egyedi, műspecifikus írói megoldások is.

Ha az irodalom centrumában a lineáris művek állnak, akkor az ettől eltérőek perifériába tartoznak (a kisebbség-többség problematikája az irodalmi igényekben is látszik). Ha a klasszikus műalkotási eljárás lineáris, akkor ettől eltérni mindig deviancia, kísérlet. Ilyen értelemben sorolom a kísérleti irodalom műfajába a lineáris szerveződéstől eltérő írott alkotásokat.

Miként?

Miként lehet meghaladni a klasszikus lineáris irodalmat? Minden nem-lineáris mű egyetlen lehetséges válasz a végtelen sok lehetőség közül. Egyediségük ellenére a nem-lineáris művek is hagyományba ágyazódnak. Egyrészt azért, mert a hagyományból kérdeznek és válaszolnak – másrészt mert a kísérletezés is trendek, tendenciák mentén zajlik. Ami egykor izolált kísérletként indult, mára már széleskörű divattá válhatott, ezért ugyanúgy megvannak a centrum-periféria exportfolyamatok: ami újítónak számít, idővel megszokottá válik, ami hagyományosnak számított, újrakontextualizálódhat.

A nem-lineáris, kísérleti művek elemzéséhez olyan eszköztár szükséges, ami tényleg képes megragadni a „mikénteket". Néha a nagy elméleszi iskolák sebészkészlete nem elég haladó, és előfordul, hogy aki keres, az talál, méghozzá (itthon még) periferikus teóriára, ami épp elég flexibilis ahhoz, hogy újszerű gondolatai kvalifikálják az általunk kutatott területen.

Számomra ilyen „aha-pillanat" volt, amikor megismerkedtem a hypertext irodalommal és elméletével. Ahhoz, hogy alkalmazhatóságát demonstrálhassam, meg kell még ismerkednünk pár hasznos fogalommal.

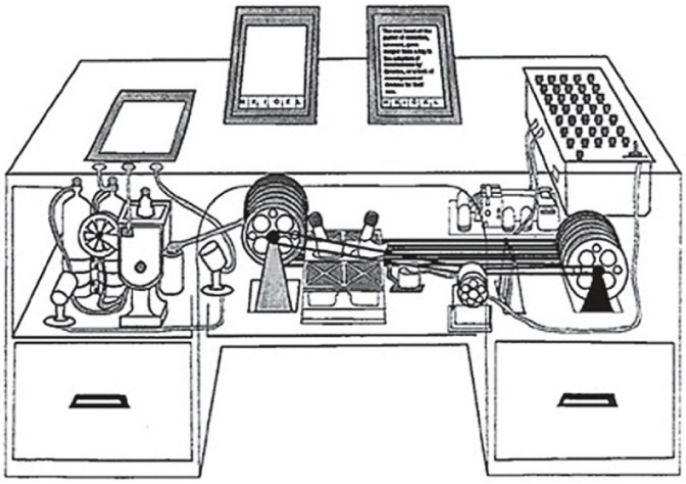
Hálózat

1945-ben Vannevar Bush, Roosevelt elnök tudományos tanácsadója publikálta az *Út az új gondolkodás felé* c. tanulmányát, ahol lefektette a hypertext koncepciójának alapjait.[6] Szerinte elérkezett az idő, hogy új rendszerekbe rendezzük azt az őrült tempóban növekedő

6 Vannevar Bush, *As We May Think* in *Atlantic Monthly Magazine*, 1945. július. http://www.theatlantic.com/magazine/archive/1945/07/as-we-may-think/303881/ A szöveg magyarul is hozzáférhető. Vannevar Bush, *Út az új gondolkodás felé (Ahogy gondolhatnánk) = Hyper Text + Multi Média*, szerk. Sugár János, ford. Ivacs Ágnes és Bartha Gabriella, Artpool Füzetek sorozat, 1996. Online: http://www.artpool.hu/hypermedia/bush.html

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 47

információtömeget, amely körbevesz bennünket, és egyszerre alkotja kollektív tudásunkat valamint kulturális örökségünket. Felvázolta a MEMEX elnevezésű, mechanikusan összekapcsolt információvisszakereső gép(hálózat) elképzelését. A MEMEX egy asztal méretű mikrofilmen tárolná az információkat (könyvek, képek, folyóiratok stb.), ahol az adathalmazok struktúráját az összekapcsoló indexelés adja. Ezzel asszociatívabb rendszereket lehet építeni, mint az alfabetikus, hierarchikus könyvrendszerben. Az adatok csomópontokba rendeződve hálózatot alkotnak, amiben linkek, útvonalak mentén közlekedhetünk. Látnoki elképzelései szerint ez átértelmezi a könyvalapú linearitást, és egy újfajta textualitáshoz vezet majd.

1962-re datálható Marshall McLuhan médiatörténeti könyve, *A Gutenberg-galaxis: A tipográfiai ember létrejötte* címmel.[7] Máig Gutenberg-galaxisként utalunk arra a kultúrtörténeti szakaszra, amikor a nyomtatott könyv dominált az emberiség történetében ismeretközlő közegként. McLuhan írása már a korszak válságáról tudósít, miszerint az elektronikus média (majd később a PC és a világháló) már új világot teremtenek, újraértelmezve és felülírva a papírmédiát. A technológiai fejlődés fókuszába a számítógép került. És az irodalom újraértelmezte önmagát.

Számos tudományos szakember dolgozott Bush elképzeléseinek továbbvitelén, többek között a Brown University Információ- és Tudománykutató Intézetének kutatócsoportja (IRIS): Douglas Englebart, Andries van Dam és Theodor H. Nelson is. A Memex soha nem valósult meg, de Ted Nelson évtizedeket áldozott rá, hogy elkészítse ennek elektronikus változatát, ez a Xanadu-project. Máig nem készült el, de Nelson hisz abban, hogy a rendszer konkurenciáját adja majd a kaotikus, szennyezett World Wide Webnek.

Nelson volt az, aki a hatvanas években megalkotta a hypertext terminust. „A hypertext alatt nem-folyamatos [non-sequential] írást értek – olyan szöveget, mely elágazik, és választási lehetőséget kínál

7 Marshall McLuhan, *The Gutenberg Galaxy. The Making of Typographic Man*, University of Toronto Press, 1962. Magyarul: *A Gutenberg-galaxis. A tipográfiai ember létrejötte*, Trezor Kiadó, 2001.

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 48

az olvasónak, mely leginkább egy interaktív képernyőn olvasható."[8] Látható, hogy ő az új médiumhoz hangolta az új információs univerzum működését.

Nelson munkatársa, Douglas Engelbart (aki kifejlesztette az első szövegszerkesztő programot, az egeret és az ablakok grafikus felületét) 1968-ban bemutatta az NLS-t (oN-Line System). Ez volt az első ismert hipertext alapú rendszer, ami alkalmas volt telekonferenciákra és és fájlmegosztásra is. Az NLS volt a második számítógépes rendszer, amit az internet ősének tekinthető ARPANET-be bekapcsoltak. (Az ARPANET-et 1969-ben fejlesztette ki az amerikai Védelmi Minisztériumhoz tartozó ARPA [= Advanced Research Project Agency], azzal a céllal, hogy a hálózat egy esetleges szovjet atomcsapás esetén kommunikációs csatornaként szolgáljon az amerikai adminisztráció számára.)

A World Wide Web alapelveit Tim Berners-Lee, a CERN részecskefizikai kutatóközpont munkatársa dolgozta ki 1989-ben. Eredeti célja az volt, hogy automatizálja a világ kutatói között az információmegosztást. Az alapötlet egy globális információs hálózat létrehozása volt a számítógépek, a számítógépes hálózat és a hipertext képességeinek ötvözésével.

1974-ben jelent meg először az „internet" kifejezés, vele pedig a „hálózatok hálózata" gondolat. A kilencvenes években a plebs számára is elérhetővé vált globális szinten a nyílt információ hozzáférés. Az alfanumerikus alapú információcserét felváltotta multimediális információtovábbítás. A világot összekapcsoló háló arra mutat rá, hogy gondolkodásunk hálózatos formában szervezi rendszerbe az információt – elektronikus médiumtól függetlenül.

Az első hypertextek

A leghíresebb hypertext-kiadó az Eastgate System, amelyet 1982-ben alapított Massachausettsben Michael Joyce, Jay David Bolter és John B. Smith. Az ő fejlesztésük a Tinderbox, ami egy tartalomrendező program, és a Storyspace, a leghíresebb hypertextíró szoftver.

A Storyspace bemutatójára készült el Michael Joyce *Afternoon, a story* c. története 1990-ben. Floppy-lemezen adták ki és 539 összelinkelt szövegrészből áll. Ez volt az első hypertextuális irodalmi alkotás az elektronikus közegben.

Az olvasó szabadon bolyong a szöveg ösvényein, és választhat, merre halad tovább: Enterrel követi Joyce útvonalát, vagy rákattint valamelyik szóra, netán választ a linklistából. Vannak egyirányú részek, tehát már nem ugorhatunk vissza korábbi szövegrészre, és nem léphetünk rögtön a befejezésre. Meg kell találni a labirintusból kivezető utat. A szövegnek több befejezése van, de mindegyik visszavezet a kiindulóponthoz. A jellegzetes struktúrát Mark Bernstein beemelte a hypertext-mintázatok közé, de erről majd később lesz szó bővebben.

Az első jelentős magyar hipertextuális kísérlet Farkas Péter *Gólem* c. műve, amely 1997 és 2005 között nyilvánosan íródott világhálón.[9]

8 George P. LANDOW, *Hypertextuális Derrida, posztstrukturalista Nelson? = Hyper text + multi média*, szerk. (A hypertext definíciója és a fogalom története fejezet.) http://www.artpool.hu/hypermedia/landow.html

9 FARKAS Péter, *Gólem* http://www.interment.de/golem/

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 49

A *Gólem* egy laza térbeli hálózatba épül, és valamennyi pontja összeköthető egymással, tehát az olvasó szabadon mozoghat a szövegben. A szöveg nem fejezetekre, hanem menüpontokra tagolódik: síkháló, pókfonál, idézetforrás, thesaurus, szómagyarázat, partitúra, kapcsolási rajz, előtér, földi horoszkóp, bedekker és Phaidrosz-váltó. A Gólem hálószerkezete nem követi a kezdőpont, zárt cselekményvonal és egyértelmű befejezés linearitását, hanem gondolati térnek, rizómának minősül.

Hypertext – protohypertext

Az irodalomban is megvan a hálózatos szerveződés lehetősége, méghozzá médiumtól függetlenül. Az eljárás már létezett, mielőtt a hyptertext szakértői kidolgozták volna az elméletét. Petőfi S. János is túllép az elektronikus/nyomtatott létmód megkülönböztetésen: „… egy hipertextus (pontosabban – ahogy egyesek használják e terminust – egy hypermű) egy olyan módon strukturált szöveg, amelynek egymástól valamilyen szempontból elkülönített részeit különféle 'nem lineáris organizációjú' kapcsolatok fűzik egymáshoz."[10]

Mások azt javasolják, mégiscsak szükségszerű médium alapján elkülöníteni a hálózatos szerveződésű műveket. A nyomtatott megvalósulásokat általában protohypertextnek nevezik. Józsa Péter ezt így definiálja az *Irodalom a digitális közegben* c. könyvében: „protohipertext alatt olyan szövegeket értünk, amelyek nyomtatott formában jelentek meg ugyan, de sajátos struktúrájuk révén a hipertexthez közel álló tulajdonságokat hordoznak."[11] ezzel a terminussal,[12] akár nem (én a továbbiakban nem használom), a hypertext elméletek valóban új szempontokat adnak a nem-lineáris, nyomtatott, hálózatos művek elemzéséhez.

Nem-lineáris működésmechanizmusok és mintázatok

A kísérletezés sohasem random, dialógusa reagál a művészetre, tudományra, ezért tendenciái csoportosíthatók, itt is kialakulnak működésmechanizmusok, elvek, eljárások, műfajok.

A hypertext-elméletek egyik célkitűzése épp az, hogy ne csak az egyedi mű egyedítő tulajdonságaira koncentráljon, hanem olyan elvekre leljen, amelyekkel összeköthető és összehasonlíthatja ezeket. Három elméleti rendszert mutatok most be. Az egyik George Stuart Joyce-é, aki működésmechanizmusnak nevezi ezeket az elveket. Mark Bernstein felosztásában mintázatokban gondolkodik. Ki fog tűnni, hogy e két rendszer számos ponton érintkezik egymással. A harmadik pedig Espen J. Aarseth hét szempontja, ami további érdekes kapaszkodókat ad számunkra.

10 Petőfi S. János, *A hipertextuális irodalom a perszonal computer elterjedt alkalmazásának korszakában*. http://terebess.hu/haiku/petofi.html. Hozzátenném, hogy *A multimediális szövegek megközelítései* c. könyvében a komplex jelnél megkülönbözteti a statikus és a dinamikus komplex jelet, hiszen a nyomtatott hordozó értelemszerűen képtelen videók és egyéb mozgóképek megjelenítésére.

11 JózsaPéter, *Irodalom a digitális közegben, Protohipertextek* c. fejezet http://www.hhrf.org/hipertext/szakd/szakd4.htm

12 A protohypertext terminussal több probléma is van. Egyrészt a morféma-halmozás eléggé degradáló névadást mutat, másrészt azt sugallja, hogy az ilyen mű technikailag alacsonyabb szinten áll, időben pedig csak előzmény lehet. A prefixumok halmozása helyett szükségszerű lenne egy olyan fogalom megteremtése, amely ellenáll a mediális megkülönböztetésnek, és nélkülözi ezt az előzmény-szemléletet. Nyilván az egyes műveknek van érvényes műfaji besorolása (interaktív fikció, vizuális költészet stb), ám a nem-lineáris irodalomnál szűkebb, a protohypertextnél egyedibb átfogó megnevezés kellene.

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 50

George Stuart Joyce elkülöníti a *hypertextuális* és a *narratív szintaxist*.[13] A *hypertextuális szintaxist* a szövegtagolás eszközei hozzák létre, amelyek megtörik a szöveg linearitását, így teremtve meg a struktúrát. Az eszköztárba tartozik a szóköz, a központozás, a betűtulajdonságok, a bekezdések, a fejezetek, a könyvek, valamint a tördelés és szövegelhelyezések legkülönfélébb módozatai. A *narratív szintaxist* ellenben a cselekmény egységei alakítják, nem pedig materiális-mediális tényezők.

A hypertextuális szintaxis struktúrájának egyik fontos tényezője a link-tipológia, melyet hívhatunk értelemszálnak és értelemláncnak is.

A linkek lehetnek egy- és kétirányúak (előbbi a gyakoribb), egy kiindulóponthoz tartozhat egy vagy több cél-lexia, illetve megkülönböztetünk implicit és explicit linkeket. Az implicit linkek a gondolatilogikai-asszociatív kapcsolatokra, allúziókra, interrupciókra és egyéb logikai alakzatokra épülő szabad linkek. Az explicit linkek olyan direkt linkek, amelyek egyértelmű információt közvetítenek a kapcsolat jellegére, erősségére nézve (pl. vonalak, nyilak), ezáltal kizárják az alternatívák lehetőségét.

George Stuart Joyce a hypertextuális szintaxist a következő kategóriákba sorolja: unilineáris struktúrák, multilineáris struktúrák, gondolati tér, nonlineáris struktúrák.[14] (A „nem-lineáris szerkezet" terminus félrevezető. Joyce-i értelemben ezek nyílt narratívák, ahol az olvasó szabadon mozoghat a narratív univerzumban, és az interaktivitás nem kibontja, hanem megalkotja a történetet. Ilyenek a több felhasználós kalandjátékok, vagy a dadaista versekben találomra prezentált véletlenszerű elemek.)

Az *unilineáris struktúrákon* belül elkülöníti az *egyszerű lineáris szerkezetet*, amely a klasszikus szövegszerkesztésnek felel meg.

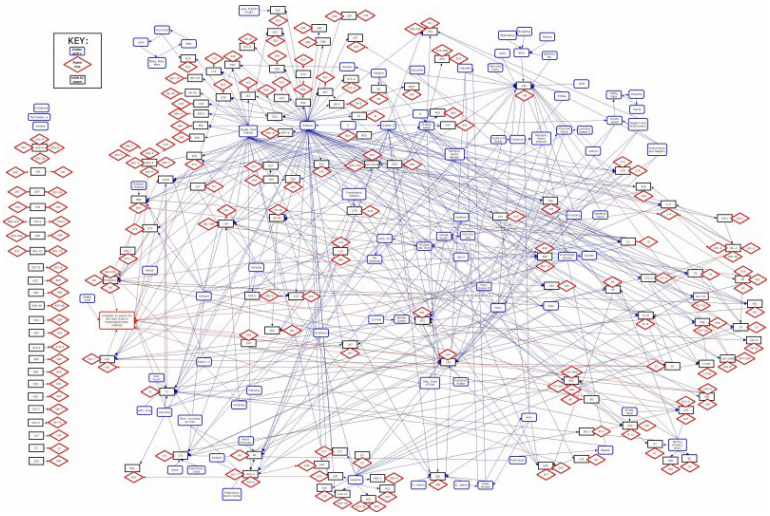
Az *annotációs struktúra* esetén van egy fő útvonal, melyeknek bizonyos pontjainál lábjegyzetszerű többletinformációhoz jutunk, majd visszatérünk a törzsszöveghez. Itt „a kitérő mindig zsákutca". Vladimir Nabokov *Pale Fire* c. posztmodern regényében Charles Kinbote 999 sorban narrálja az eseményeket. A szöveget szinte szétfeszítik a lábjegyzetek, az előszó, utószó egymásra utaló szakaszai és kereszthivatkozásai. Ted Nelson már 1969-ben rámutatott a hálózatos, hypertext jellegére. A belső linkek és loopok bemutatásához Simon Rowberry térképet is készített a Pale Fire-höz, amit a 2011-es, hollandiai ACM Hypertext Konferencián mutatott be. Így ír: „Úgy vélem, hogy a *Pale Fire* mint hypertext nemcsak azért fontos, mert Nabokov létrehozott egy regényt, amiben linkek vannak, hanem mert a kreatív kereshetőség olyan szempontjait alkalmazta, amiket a kortárs digitális szépirodalom írói még csak most kezdtek el újra felfedezni."[15]

13 George Stuart Joyce, *Authoring as Architecture: Toward a Hyperfiction poetics*. http://skyscraper.fortunecity.com/dns/689/#_Toc448233483

14 G. S. Joyce *Authoring as Architecture* c. írásában található elmélet rövid ismertetése. Saját fordítás mellett Marcsek György fordítására is támaszkodom, mely Tóth Barna *Hipertext-olvasás* c. tanulmányában található az 5-7. oldalakon). http://www.interment.de/farkaspeter/golem/hipertext_olvasas.pdf A terminusokat gondosan lefordítottam, az elmélet tartalmát szabadon idézem.

15 *Nabokov as digital prophet and Pale Fire as hypertext* by Simon Rowberry: http://nabokovsecrethistory.com/news/pale-fire-as-hypertext-nabokov-rowberry/#.VWLOTE_tmko

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 51

16 A dobozregény mint forma nemcsak az ő újítása. Számos hasonló mű van, gondoljunk csak a művészkönyvek nagy hagyományára.

Az *elágazó struktúránál* az olvasó határozhatja meg a történet folytatását, választásának történetalakító szerepe van, így minden döntésénél egy új és egyedi elbeszélés-univerzumba kerül.

A *multilineáris struktúrák*nál egyetlen befejezés lehetséges, de az olvasó több módon juthat el odáig. A „Válaszd meg a saját kalandodat" típusú gyerekkönyvek éppen így működnek. Ezek voltak a '80-as, '90-es évek nagy sztárjai az iskolai szünetekben, kézről kézre jártak. A történetekben E/2-ben azonosulunk a főhőssel, és a felkínált elágazásoknál mi hozzuk meg a döntést, merre haladjon tovább a történet.

Edward Packard nevéhez fűződik a koncepció. 1976-ban jött ki a *Sugarcane Island* c. regénye, és a Bantam-könyvek hozták el a „Choose your own adventure" típusú művek tömeggyártását, tíz év alatt 250 millió példányban. Így lehetne demonstrálni, mire is ment ki a játék ezekben a könyvekben: egy űrlénnyel találod magad szemközt. Ha átnyújtasz neki egy virágot, lapozz a 12. oldalra. Ha menekülőre fognád, és űrtökön rúgod, akkor lapozz a 20. oldalra". Az ösvények általában egyféle befejezésbe futnak össze. Ezt az eljárást SPLIT/JOINT (elágazó-egyesülő) struktúraként is ismerjük.

Egy *egyszerű multilineáris szerkezet* esetén több történetszál fut, melyek egy bizonyos pontos összetalálkoznak.

Az *összefonódó multilináris* szerkezetben bonyolódik a helyzet: a cselekményszálak ismétlődő találkozása majd szétválása határozza meg.

A *tölcsérszerű szerkezetnél* vannak bizonyos csomópontok, ahol az olvasónak bizonyos feltételeknek kell megfelelnie az olvasás folytatásához.

A *gondolati tér* esetében nincs linearitás, 3D-s hypertextuális fikciós struktúrákról beszélhetünk. A *rizóma* például olyan sűrűn átfont háló, mely teljes hierarchia-mentességre, a középpont, a kezdet és a befejezés hiányára törekszik. Itt említhetnénk példaként Marc Saporta *Composition no. 1.* regényét, amit az 1960-as években publikált.[16] Lényege, hogy az oldalak nem összefűzött könyvben, hanem

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 52

dobozban vannak, és bármilyen sorrendben válogathatunk a lapok között, hiszen mindig értelmes történet kerekedik ki belőle (a dobozregényeknek is megvan a maga hagyománya). Ebből fakadóan nincs kijelölt olvasási irány, kezdet vagy vég, csupán mellérendelhető fejezetek, amelyek tetszőlegesen variálhatók.

Ezzel a koncepcióval ellentétben egy *történetvilág* teljesen hierarchikus, kezdete és vége van, és nagyfokú olvasói aktivitást követel.

Mark Bernstein is megalkotta a maga taxonómiáját.[17] Joyce és közte fellelhetők rokon vonások, azonban kategóriái mégsem fedik a Joyce által csoportosított hypertext struktúrákat. Elkülöníti a *kört,* az *ellenpontot,* a *tükörvilágot,* a *gubancot,* a *szűrőt,* a *montázst,* a *szomszédos mintázatot,* az *elágazó-egyesülő mintázatot,* a *hiányzó láncszemet* és a *navigációs cselt*.

A *kör-mintánál* a történet a végén visszatér a kiindulópontjához. Ahogy említettem korábban, ennek a kategóriának alapító példája Michael Joyce *Afternoon, a story* c. írása.

Az *ellenpontnál* két hang váltakozik, a két történetszál folyamatos dialógusban áll egymással. Julio Cortázar argentin író Rayuela című regénye 1963-ban jelent meg spanyolul, és két paralel fejezetláncon fut. Cortázar ellenregényként fogta fel írását. 155 fejezetből 99 olyan, amely kiegészítése a vezércselekménynek. A könyvet két különböző úton is lehet olvasni, anélkül, hogy szétesne az elbeszélés.

Az ellenponthoz hasonló *tükörvilágban* (legalább) két külön perspektíva van, vagy hasonló történet, de erős kontrasztban állnak egymással, netán végig teljesen paralel futnak. Ide sorolhatjuk Murakami Haruki 1Q84 trilógiáját is, ahol a főhősök, Tengo és Aomame csak a harmadik kötetben, az 1500. oldal környékén találkoznak először, és sokáig rejtve marad, hogy a párhuzamosan futó cselekmény hogyan köti őket egymáshoz.

A *gubanc* esetében értelemszálak sokaságával találja szembe magát, anélkül azonban, hogy kijelölnék számára a haladás irányát, az elemek kapcsolatát.

A *szűrőnél* erős feltételrendszer alakítja ki a befogadás szekvenciális sorrendjét.

A *montázst* jól ismerjük, benne különböző elemek sokasága tárul elénk, amelyek megőrizve identitásukat, különböző kontextusokat emelnek be a mű terébe.

A *szomszédos szerkezetek*nél elsősorban a hasonlóság a meghatározó.

Az *elágazó-egyesülő (split/joint) struktúra* fölajánl ugyan olyan döntést, amellyel az olvasó új ösvényre lép, de végül minden út Rómába vezet. Ez a struktúra fölfogható úgy, hogy „A" városból elindulva az 1a, 1b, 2a, 2b utak bármelyikén végül mindenképp „B" városba érünk, és csak onnan utazhatunk tovább. Tamkó Sirató Károly *Intermezzo* című művét „alternativista versként" említi, és még instrukcióval is ellátja olvasóját: „a szóvariációk közül a nem kívánt törlendő!"[18]

Álljon itt belőle egy részlet:

17 Mark BERNSTEIN, *Patterns of Hypertext* http://www.eastgate.com/patterns/Patterns.html és http://skyscraper.fortunecity.com/dns/689/#_Toc448233494

18 Forrás: http://www.artpool.hu/TamkoSirato/fuggelek.html

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 53

INTERMEZZO
START
KIÁLTÁS!

húznak el fényívei
Nők ---------- az élet ideges ---------- alatt
loholnak villámai
hívó várás
testük egy örök ----------
váró hívás
forognak férfi élet
feléjük ---------- a ---------- mágnestűi.
mutatnak lüktető vér
Hull az élet.

A Sors esőzik.

A *hiányzó láncszem* esetén olyan hamis linkkel van dolgunk, mint egy hivatkozásnál, amelynél a lábjegyzet üres marad. Korábban említettük a „Choose your own adventure" könyveket. Az egyik leghíresebb mű az *Inside UFO 54-40* c. könyv. Itt a vágyott úti cél Ultima, azonban bárhogy is követjük a felkínált útvonalakat, sehogysem találjuk meg ezt az utópisztikus helyszínt. Ennek oka az, hogy szándékosan úgy írták meg a könyvet, hogy csak az jut el Ultimába, aki csal és átlapozza a könyvet, vagy véletlenül pont annál az oldalnál nyitja ki, ahova egyetlen szövegösvény sem vezet.

A *navigációs cselnél* a befogadó tájékoztatást kap arra nézve, hogy hol adódhat majd választása, vagy ha arra megy, mi fogadja. Ezek az információk hasznosak lehetnek a nagy hypertext struktúrák működésmechanizmusainak mihamarabbi feltárásában.

Aarseth *Cybertext* c. könyvében[19] hét szempontot sorol fel, melyek segíthetnek minket ha hypertexttel, nem-lineáris művel vagy vizuális költészeti munkával van dolgunk. A hét szempont: *dinamika, determináltság, felfedettség, perspektíva, hozzáférhetőség, linkelés és felhasználói feladat*.

Dinamika. Aarseth bevezeti a scropton-texton fogalompárt. A scriptonok a potencialitás egységei: az összes virtuális szöveg lehetőségét tartalmazzák, és megvalósítják az aktuális olvasás egy lehetséges verzióját. A textonok a realizáció egységei, a variáció nélküli szövegraktár elemei. Ennek megfelelően vannak statikus szövegek, ahol szövegben a scriptonok állandóak, a szöveg konstans. Például Weöres Sándor verse, amely egy kötet lapjain tárul elénk, egyetlen változatban: „Emeld fel arcod, hadd nézzem: szemedben / mint tükröződik ablak és virág / és én is, szunyognál nem szélesebben; / mogyoróhéjban úszik a világ."[20]

A második opció az, hogy a szöveg dinamikus, és a scriptonok tartalma változhat, a textonok viszont adottak – Aarseth ezt intratex-

19 Espen J. Aarseth, *Cybertext: Perspectives on Ergodic Literature*, Baltimore, Johns Hopkins University Press, 1997, 63–65.

20 Weöres Sándor, *Egybegyűjtött írások I-III.*, Magvető Kiadó, Budapest, 1976, 201.

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 54

tonikus szövegnek nevezi. Például Papp Tibor *Disztichon Alfájában* szózsákokba rendeződnek a „kisorsolásra" kerülő szavak, és a képernyőn felvillanó disztichon szavai lesznek a scriptonok. Például: „Hé, Lucifer! Szexpótló lesz a szavunk, eredendőn ronda. A kéj elapad. Fekszünk piszkafaként" (12248. disztichon).[21] Ez a disztichon csak egy a rengetegből, mely pár másodperc múlva elvész a szemünk elől, s egy újabb disztichon villan majd fel.

Determináltság. Egy determinált szöveg esetében egy adott cselekvéssor mindig ugyanazt az eredményt idézi elő. Egy könyvnél akárhányszor lapozok a 21-ről a 22. oldalra, mindig ugyanaz a szöveg tárul elém, ellenben egy speciálisan programozott hypertextnél előfordulhat, hogy minden alkalommal más oldalra irányít a program. Ekkor beszélhetünk nem determinált szövegről: egy adott cselekvéssornál az eredményt nem láthatjuk előre.

Felfedettség. Ha az olvasó aktivitása nélkül is láthatóak a textonok, felfedett szöveggel van dolgunk, ám ha az olvasó aktivitása a szöveg megjelenésének feltétele, akkor a szöveg fedett. Amikor Aarseth bevezeti az ergodikus irodalom fogalmát, akkor épp azokért a művekért teszi, amelyek elvárják a befogadótól, hogy cselekvő, alkotó, aktív résztvevő legyen, azaz tegye bele a maga felfedezői, értelmezői, rendezői munkáját.

Perspektíva. Arra vonatkozik, hogy a befogadó/olvasó/játékos mennyire tudja úgy érezni, befolyásolhatja a történetet. Ha valódi szereplővé válhat (pl. asztali szerepjátékok), akkor az a szöveg interaktív. Ha viszont a történetet csak végig kell olvasni, akkor az egy zárt mű.

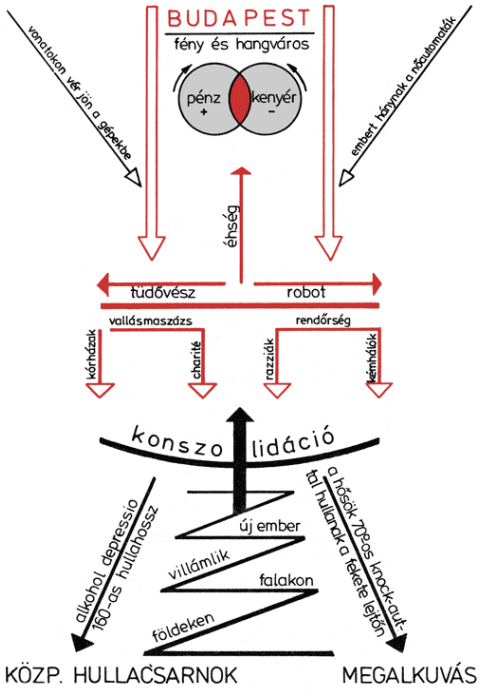
Hozzáférhetőség. A legtöbb szöveg általában szabadon hozzáférhető, hiszen bármikor visszalapozhatunk, de ha az olvasás ösvényei elválnak egymástól, akkor bizonyos szövegelemhez csak akkor juthatunk el, ha az ösvény kezdetéhez vagy egy korábbi pontjához visszalépünk (vagy a számítógép által felkínált opcióknál a megfelelőt választjuk). Gondoljunk a „Válaszd meg a saját kalandodat / Choose your own advenure" típusú könyvekre.

Linkelés. Vannak implicit, expilicit és hamis linkek. Az implicit linkeknél általában logikai úton kapcsolunk össze két szövegelemet, az explicit linkek akár grafikai egyértelműsítő jelek is lehetnek (nyilak, vonalak). A hamis linkeknél össze nem kapcsolható elemekről van szó, melyek ottléte teljesen esetleges (pl. a dadaizmus találomra prezentált szövegelemei). Tamkó Sirató Károly *Budapest* c. művében a szemünket vonalak, nyilak irányítják, ezzel kijelölve az olvasás irányát.[22]

Felhasználói feladat. Ez arra vonatkozik, hogy milyen cselekvést vár el a mű a befogadótól. Ha az olvasónak interpretatív funkciója van, akkor csak értelmeznie kell az információkat. Ha választhat az ösvények közül, azaz maga jelölheti ki irányát, akkor exploratív, felfedező feladat áll előtte. Ha részt kell vennie a szövegelemek elrendezésében (pl. kártyaregény), akkor konfiguratív szerepe van, és ha maga is társalkotó lehet a műben, akkor textonikus feladata van. Sok kísérleti munka épp arra épül, hogy az olvasót is aktív közreműködővé vagy társalkotóvá avassa.

21 zETNA Magazin, *Az irodalom visszavág*, IV/5. http://www.zetna.org/zek/folyoiratok/48/pappt.html

22 Forrás: http://www.artpool.hu/TamkoSirato/Budapest.html

23 A projekt részletes leírása megtalálható Nick Monfort honlapján. http://nickm.com/montfort_rettberg/implementation/

Az *Expresszió – Önmanipuláló Szétfolyóirat* egy művészeti szamizdat volt 1972-ben. Érdekessége az volt, hogy hógolyó rendszerrel haladt a kézirat. Volt benne pár oldal, aminek meg kellett hagyni az eredeti tartalmát, s a többi részhez szabadon hozzálehetett alkotni, majd szétküldeni újabb ismerősöknek, akik szintén elkészíthették a maguk változatát.

A 2004-es *Implementation project* Nick Monfort és Scott Rettberg nevéhez kötődik.[23] Matricakönyvük épít az internetes művészetre, a mail artra, a matricákra és a gerilla marketingre is. Maga a sztori a pszichológiai hadviselésről, az amerikai gyarmatosításról, szexről, terrorról és identitásról szól. Amikor elkészültek a matricakönyvvel, szétpostázták nemzetközi címekre. Arra kérték az olvasót, hogy rakjon ki bárhova egy matricát, fotózza be és küldje vissza. A képek elkezdtek feltünedezni a világ különböző tájain: megjelentek repülőgépeken, vonatokon, utcai táblákon, üvegeken, még kutyatálban is, a készítők pedig összegyűjtötték a fotókat és posztolták ezt az internetre.

De említhetnénk a „wovelt"is. A wowel kifejezést az Underland Press vezette be, a web + novel összevonásából. A lényege az, hogy minden fejezet úgy végződik, hogy a szereplő sorsa kétesélyes, és az olvasók szavazhatják meg, hogyan folytatódjon a regény. Az első ilyet 2008-ban indították. Szerzője Kealan Patrick Burke, horror és fantasy író. A *The Living* nagy sikerrel futott, majd rejtélyes körülmények között eltűnt az internetről. A koncepcióban nem a nagy hagyományokkal rendelkező „folytatásos regény" az izgalmas, hanem az, ahogy helyzetbe hozta az olvasókat, kihasználva az internet előnyeit, így alkotva meg egy igen sajátos interaktív irodalmi játékot.

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 56

Papp Tibor tipológiája

Magyar viszonylatban is vannak olyan felosztások és megközelítések, melyekkel praktikusabb alapokra lehet helyezni a művészeti analízist. Papp Tibor, a magyar irodalom egyik nagy konvisztádora is megpróbált tipologizálni bizonyos műtípusokat, és ő elsősorban a vizuális költészetre koncentrál.[24]

Az alkotások szerveződésénél rendezőelvek szerint csoportosít műveket.

A *topo-logikus rendezőelv*nél a szövegegységek egymáshoz való relációit a szövegszervező elemek (mondatok, szavak, betűk) és azok grafikai attribútumai határozzák meg.

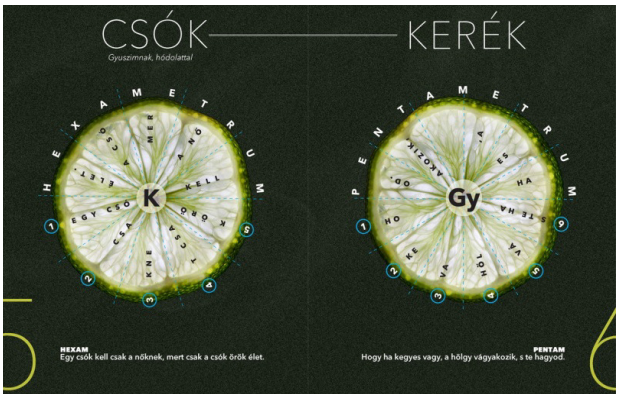
A *toposzintaxis* rendezőelvével „a síkba elhelyezett nyelvi sallangoktól, kulturális örökségtől, történelmi háttértől és társadalmi vonatkozásoktól megfosztott szavak topológiai közelségük vagy távolságuk szerint állnak össze komplex jelentéssé vagy elszigeteltségük révén villantják fel határtalan jelentéstartományukat." Itt tehát elsősorban a referencialitás hiánya nyitja tágra az értelmezési horizontot.

Az *ikono-logikus* rendezőelv esetében a szöveg térbeli elrendezése olyan képi formát nyer, amiben ráismerhetünk egy konkrét létező képmására. Ide sorolhatjuk a kalligramákat is.

Kele Fodor Ákos *Textolátria* ('szövegimádat') verseskötete a vizuális-tipográfiai kísérletezés kiemelkedő példája. Az ikonologikának megfelelően a szövegek mandala, virág, inga, iránytű, óralapra képhatárain futnak tudatos rendezés mentén. A *Csók-kerék* c. műve esetében a két egymás mellett látható lime keresztmetszete, akár két kerék, az alábbi disztichont adja ki a kontúrok mentén: „Egy csók kell csak a nőnek, mert csak a csók örök élet. / Hogy ha kegyes vagy, a hölgy vágyakozik, s te hagyod."[25]

Az *ikonoszintaxisban* a szöveg dominál, és „a művet megformáló jelek grafikai hozzáadás nélkül ikonná átlényegült képet sugallnak".

Ahol a *tipográfiai séma* a rendezőelv, ott „az ikono-logikus szerkezethez rendelt kép szerepét egy absztrakt forma (pl. keresztrejtvény, térkép, stb.) helyettesíti, s ez befolyásolja a séma által előre kijelölt szöveget". A tipográfiai séma kultúraspecifikus, de viszonylag széleskörben ismert formátumokkal dolgozik. Nézzünk néhány példát!

24 PappTibor, *Ige és kép. Előszó a magyar vizuális költemények huszadik századi antológiájához = Vizuális költészet Magyarországon II.: Válogatás a 20. századi vizuális költészetből*. szerk. Kovács Zsolt, L. Simon László, Miskolc, Felsőmagyarország Kiadó – Bp., Magyar Műhely Kiadó, 1998, 7–14.

25 Kele Fodor Ákos, *Textolátria*. JAK+Prae.hu, Bp., 2010. Kép forrása: Áfra János, *A szöveg imádott térideje*, Kulter folyóirat, 2011. http://kulter.hu/2011/01/a-szoveg-imadott-terideje/

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 57

Papp Tibor említi a logo mandala műfaját, amelyet főleg a konkrét költők munkáiból ismerünk. A logo mandalának szép, kortárs példája Magolcsay Nagy Gábor vizuális versciklusa.[26] Magolcsay logo-mandalái kör alakban szerveződő, többszólamú versek. Az egyes egységek variálhatóak, így számos egyedi verset olvashatunk ki egyetlen képi elrendezésből. A logo mandaláról formai-műfaji tulajdonságai: 1) formája kör vagy négyzet alakú, 2) középpontja van, 3) szimmetrikus, 4) olvasata a tengelyek mentén megfordítható, 5) szavai sokszor visszafelé is olvashatók, ennem megfelelően a szavak írott képe többszólamú olvasatot hoz létre, amely elmélyült olvasást igényel.

Tamkó Sirató Károly 1929-es képe az *Eposz az emberről*.[27] Itt a táblázat, a térkép és a koordináta-rendszer a műszervező elemek. Tamkó megadja az ember helyét a bioszféra koordináta-rendszerében, az emberi élet végpontjának a halált adja meg. Kategóriákat jelöl ki, például hím és nő, játékosan bevon nyelvi és költői elemeket, pl. a tengerszintet a *tenger szín*eként jelöli, ami többféleképpen is értelmezhető. A képi elrendezés mellett ott lebeg a mű gondolati esszenciája:

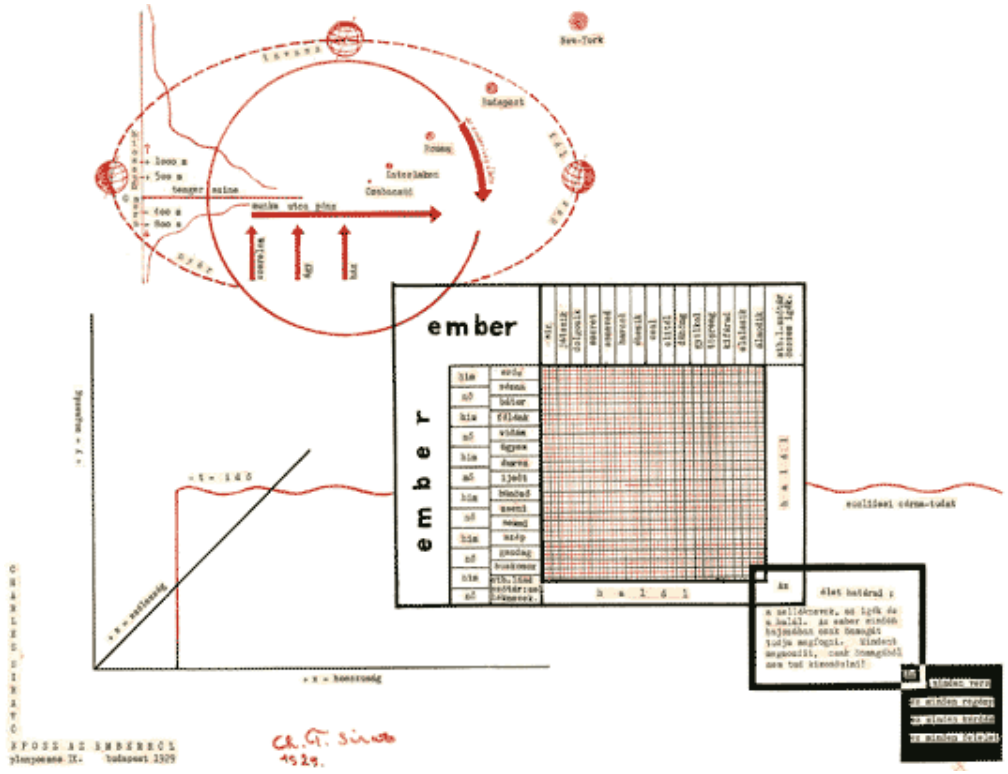
„Az élet határai:
a melléknevek, az igék és
a halál. Az ember minden
hajszában csak önmagát
tudja megfogni. Mindent
megmozdít, csak önmagából
nem tud kimozdulni!

Ez minden vers
ez minden regény
ez minden kérdés
minden felelet”

26 Magolcsay Nagy Gábor honlapja: http://magolcsay.hu/

27 KLANICZAY Júlia (szerk.), *A dimenzionista manifesztum története*, Artpool Könyvek, Bp., 2010. Forrás: az Artpool honlapja: http://www.artpool.hu/TamkoSirato/eposz.html

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 58

De tipográfiai séma a szótár is.

Milorad szerb író *Kazár-szótár* című regénye a szótár felépítésmódját használja fel. Az olvasó eldöntheti, mely szócikkel kezd, és tetszőlegesen ugrálhat az ábécésorrendbe rendezett egységek között. Pavić regénye ráadásul a lexikon műfajához is közelít azzal, hogy a keresztény, muzulmán és zsidó hagyományból is merít, melyeket tipográfiai jelek kötnek össze (Dávid-csillag, félhold, kereszt).

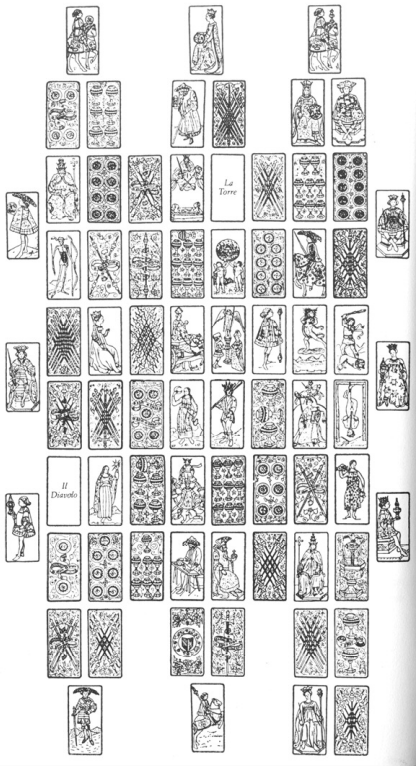
A magyar irodalomnak két szótárstruktúrájú műve is van. Temesi Ferenc kétkötetes *Por* című könyvében (1986-87) az egyes címszavak alá (pl. paprika, rend, sehova) különböző kisprózák rendelődnek. Zilahy Péter 1998-as *Az utolsó ablakzsiráf* képes szótárregényét 14 nyelvre fordították le, 1999 és 2001 között négynyelvű Multimédia CD-ROM készült a könyvből, és több hangjátékot és interaktív kiállítást is rendeztek belőle.

Italo Calvino *Az egymást keresztező sorsok kastélya* c. regénye felkérésre készült. Az olasz írónak bevezetőszöveget kellett írnia Bonifacio Bembo XV. századi kártyalapminiatúráihoz. A feladat túlnőtte magát. Calvino a Tarot-kártya 78 lapjából egy komplex struktúrát épített fel. A könyv történetei követik a kiterített lapok egymást keresztező sorait és oszlopait, és ezek az útvonalak vezetik a cselekményt. A kötethez egy térkép is tartozik, hogy könnyebb legyen követni a függőleges és a vízszintes történeteket.

Az utolsó két rendezőelv az *antiszintaxis* (ahol a mű már csak utalásokban emlékeztet a nyelvre), és a *tichoszintaxis*. Utóbbinál a permutáció és a variáció domináns. A variációnál már említettük Marc Saporta könyvét, és a permutációt valóban kimutathatjuk fő műszervező elvként Raymond Queneau szonettgenerátoránál. Queneau leghíresebb alkotása a *Cent mille milliards de poémes* (1961). Ez mindössze tíz papírlapból áll, min-

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 59

den lapon egy szonett olvasható. A trükk az, hogy a tíz szonett mindegyike soronként csíkokra lett szabdalva, és szabadon variálható módon összeolvashatók. Hogy is működik akkor? A permutáció elvének megfelelően itt a lehetséges végeredmény százezer milliárd különböző szonettvariáció. Aarsethhez visszacsatolva: a szonettkönyvben adott 14 sor és 10 oldal. Tehát összesen 140 sor (texton) van, amik tetszőlegesen összerendezhetők és értelmes szonettet adnak ki. Az összes összerendezéskor egész pontosan 100,000,000,000,000 variált scriptonnal van dolgunk. Ezt a permutációs elvet alkalmazta Papp Tibor a maga versíró generátorainál is (valamint elkészítette Queneau művének digitális formáját is). A *Disztichon Alfa* (1994) és a *Hinta-Palinta* (2000) folytatják a „programozott, számítógépes" költészet hagyományát.

Zárásul

Még sokáig kalandozhatnánk a kísérleti irodalom labirintusában. Én ezzel a gondolattal bocsátom most útjára olvasóm:

A kísérleti művek – ahogy a kanonizált műfaji tulajdonságokkal machináló művek is – igénylik, hogy az egyedi jegyekből következtessünk általános tendenciákra. Ezek az elvek, amelyeket hol a taxonómia dühe, hol pedig a racionális kategorizálási vágy hívott életre, idővel ismert hagyománnyá válnak, és megihletik az alkotókat, akik kipróbálják ezen elvek alkalmazhatóságát a gyakorlatban is. A művészeti hagyomány története az egyedi művek és a belőlük kikristályosodó elméletek dialógusában mutatja meg kísérletező kedvének ezer arcát.

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 60

ZOLCZER PÉTER

Mennyi tudomány fér el egy dalszövegben?

Setārának, a hangjáért, mindenért…

Nightwish “The Greatest Show on Earth”

[1. Four Point Six]
[1. Négy egész hat]

Archaean horizon
[Archaikumi horizont]
The first sunrise
[Az első napkelte]
On a pristine Gaea
[Az ősi Gaián]
Opus perfectum
[A tökéletes művön]
Somewhere there
[Ott valahol]
Us sleeping
[Ott szunnyadunk]

“After sleeping through a hundred million centuries we have finally opened our eyes on a sumptuous planet, sparkling with color, bountiful with life. Within decades we must close our eyes again. Isn’t it a noble, an enlightened way of spending our brief time in the sun, to work at understanding the universe and how we have come to wake up in it?”

[„Százmillió évnyi alvás után végre egy élettől nyüzsgő, pazar bolygóra emeltük a tekintetünk. Néhány évtized múltán ismét be kell hunynunk a szemünket. Hát nem az a legnemesebb, legfelvilágosultabb módja rövidre szabott időnk eltöltésének a napfényben, ha azon munkálkodunk, hogy megértsük a mindenséget és hogy hogyan ébredtünk benne tudatra?”[1]]

[2. Life]
[2. Élet]

The cosmic law of gravity
[A gravitáció kozmikus tövénye]
Pulled the newborns around a fire
[A tűzhöz húzta az újszülötteket]
A careless, cold infinity in every vast direction
[Nemtörődöm, hideg végtelen, minden mérhetetlen irányban]

Lonely farer in the Goldilocks zone
[Egy magányos utatzó a Goldilocks-zónában]
She has a tale to tell
[Elmondana egy mesét]
From the stellar nursery into a carbon feast
[A csillagközi gyermekszobából a szénlakomáig]
Enter LUCA
[Megjelent LUCA]

<ref
The tapestry of chemistry
[A kémia vásznán]
There is a writing in the garden
[Egy írás van a kertben]
Leading us to the mother of all
[Ami elvezet minket mindenek anyjához]

We are one
[Egyek vagyunk]
We are a universe
[Egy univerzum vagyunk]
Forbears of what will be
[Elődei azoknak, amik majd]

1 Richard DAWKINS, *Szivárványbontás*, Vince Kiadó, Budapest, 2001, 15.

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 61

Scions of the Devonian sea
[a devoni tenger leszármazottai lesznek]

Aeons pass
[Eonok múlnak]
writing the tale of us all
[mindannyiunk meséjét írva]
A day-to-day new opening
[Napról napra új lehetőséget adva]
For the greatest show on Earth
[A Föld legnagyobb mutatványára]
ref>

Ion channels welcoming the outside world
[Az ioncsatornák üdvözlik a kinti világot]
to the stuff of stars
[a csillaganyag számára]
Bedding the tree of a biological holy
[Egy biológiai szentély fáját megágyazva]
Enter life
[Megjelent az élet]

<ref 2x>

We are here to care for the garden
[Itt vagyunk, hogy törődjünk a kerttel]
The wonder of birth
[A születés csodája]
Of every form most beautiful
[Minden gyönyörűséges formának]

<ref 2x>

[3. The Toolmaker]
[3. A szerzámkészítő]

After a billion years
[Egy milliárd év után]
The show is still here
[Még mindig tart a mutatvány]
Not a single one of your fathers died young
[Egyetlen ősöd sem halt meg fiatalon]
The handy travelers
[Az ügyes utazók]
out of Africa
[Afrikából]
Little Lucy of the Afar
[A kis Lucy az Afar-medencéből]

Gave birth to fantasy
[Életre hívták a képzeletet]
To idolatry
[A bálványimádást]
To self-destructive weaponry
[Az önpusztító fegyvereket]
Enter the god of gaps
[Megjelent a hézagok istene]
Deep within the past
[Mélyen a múltban]
Atavistic dread of the hunter
[A vadász atavisztikus félelme]

Enter Ionia, the cradle of thought
[Megjelent Iónia, a gondolkodás bölcsője]
The architecture of understanding
[A értelem művészete]
The human lust to feel so exceptional
[A kivételesség iránti emberi vágyakozás]
To rule the Earth
[Hogy uralja a Földet]

Hunger for shiny rocks
[Sóvárgás a fényes kövek iránt]
For giant mushroom clouds
[A hatalmas gombafelhők iránt]
The will to do just as you'd be done by
[A szándék, hogy úgy tegyünk mással, ahogyan mástól elvárjuk, hogy tegyen velünk]
Enter history, the grand finale
[Megjelent a történelem, a nagyszerű finálé]
Enter Ratkind
[Megjelent a Patkánysereg]

<ref 3x
Man, he took his time in the sun
[Az ember, aki nem kapkodott a nap alatt]
Had a dream to understand
[Akinek volt egy álma, hogy megértsen]
A single grain of sand
[Egyetlen homokszemet]
He gave birth to poetry
[Ő, aki életre hívta a költészetet]
But one day'll cease to be
[De egy napon majd megszűnik létezni]
Greet the last light of the library
[Üdvözöld hát a könyvtár utolsó fényét]
ref>

<4x
We were here
[Itt voltunk]
>

[4. The Understanding]
[4. Megértés]

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 62

[5. Sea-Worn Driftwood]
[5. Tenger sodorta uszadékfa]

"We are going to die, and that makes us the lucky ones. Most people are never going to die because they are never going to be born. The potential people who could have been here in my place but who will in fact never see the light of day outnumber the sand grains of Sahara. Certainly those unborn ghosts include greater poets than Keats, scientists greater than Newton. We know this because the set of possible people allowed by our DNA so massively exceeds the set of actual people. In the teeth of those stupefying odds it is you and I, in our ordinariness, that are here. We privileged few, who won the lottery of birth against all odds, how dare we whine at our inevitable return to that prior state from which the vast majority have never stirred?"

["Meg fogunk halni, és ez a tény módfelett szerencsésekké avat bennünket. A legtöbben soha nem halnak meg, minthogy nem is jönnek világra – azok a potenciális emberek –, akik a helyemben lehetnének, de akik valójában soha nem fogják meglátni a napvilágot, többen vannak, mint ahány homokszem Arábia sivatagjaiban. Ezen meg nem született szellemek között bizonyára akadnának nagyobb költők is Keatsnél, nagyobb tudósok Newtonnál. Ezt onnan tudhatjuk, hogy a DNS-ük által meghatározható lehetséges emberek halmaza mérhetetlenül nagyobb a ténylegesen élő emberek halmazánál. E döbbenetes valószínűségek ellenére önök és én itt vagyunk, a magunk hétköznapiságában."[2] „Mi, a néhány kiváltságos, akik a parányi esélyek ellenére megszülettünk, nyerve ezzel az élet lottóján, hogy merészelünk azon siránkozni, hogy egyszer majd elkerülhetetlenül visszajutunk abba az előzetes állapotba, ahonnét a mérhetetlen többség soha ki nem mozdult?"[3]]

"There is grandeur in this view of life, with its several powers, having been originally breathed into a few forms or into one; and that whilst this planet has gone cycling on according to the fixed law of gravity, from so simple a beginning endless forms most beautiful and most wonderful have been, and are being, evolved."

["Felemelő elképzelés ez, amely szerint a Teremtő[4] az életet a maga különféle erőivel együtt eredetileg csupán néhány, vagy csak egyetlen formába lehelte bele, és mialatt bolygónk a gravitáció megmásíthatatlan törvényét követve keringett körbe-körbe, ebből az egyszerű kezdetből kiindulva végtelenül sokféle, csodálatos és gyönyörű forma bontakozott ki – és teszi ma is."[5]][6]

Négy egész hat milliárd év huszonnégy percben. Erre vállalkozott Toumas Holopainen, a finn Nightwish szimfonikus metál együttes alapítója, billentyűse, dalszövegírója és zeneszerzője. Holopainen a 2015-ös albumról, *Endless Forms Most Beautiful* [A leggyönyörűbb végtelen formák] egy interjúban[7] azt nyilatkozta, hogy az első kilenc dalt bevezetőnek, a tízediket felvonásköznek, az utolsó epikus dalt pedig magának a felvonásnak lehet tekinteni. A dal címe, *The Greatest Show on Earth* [A legnagyobb mutatvány a Földön], megegyezik Richard Dawkins evolúcióbiológus 2009-ben megjelent ismeretterjesztő könyvének[8] címével. Ebben a könyvben Dawkins az evolúció természetes kiválasztódással számtalan bizonyítékát sorakoztatja fel. Holopainen azt is elárulta, hogy az album tematikáját

2 Uo., 11.

3 A *Szivárványbontás* magyar kiadásából hiányzik ez a részlet. A szerző fordítása.

4 Darwin *A fajok eredeté*nek első kiadásában itt nem utal istenre. Később, hogy ne kerüljön bajba, kiegészítette a mondatot.

5 Charles DARWIN, *A fajok eredete*, ford. Kampis György, Typotex Kiadó (3. javított kiadás), Budapest, 2009, 314.

6 A dalszöveg idézeteken kívüli része nyers, informatív fordítás. A szerző fordítása.

7 https://www.youtube.com/watch?v=Pt6mp0ggXHQ [letöltés: 2015.05.31].

8 Richard DAWKINS, *The Greatest Show on Earth: The Evidence for Evolution*, Free Press, New York, 2009.

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 63

leginkább Dawkins *Az ős meséje*[The Ancestor's Tale] című könyve ihlette, mely Chaucer Canterburyi mesékéhez hasonló zarándoklatokat tartalmaz, csak épp nem egy sírhoz, hanem az evolúciós fa útján az ember utolsó közös őséhez. Dawkins visszafelé halad az időben és az embertől indulva 500 oldal után ér el az eubaktériumokig. Holopainen epikus dalában bolygónk kialakulásától indít és 24 perc alatt ér el hozzánk, emberekhez, illetve ahhoz a pompás biodiverzitáshoz, amelyet magunk körül megfigyelhetünk. A dalszöveg megértése bár nem igényel kis híján 84.000 lábjegyzetet, mint Joyce *Finnegan ébredése*[9], talán mégis érdemes vetni rá egy pillantást.

A dal 5 részből áll, melyek közül az első címe *Four Point Six* [Négy egész hat]. A szám egyértelmű utalás bolygónk korára, mely nem tévesztendő össze az élet megjelenésével, hiszen az ehhez szükséges feltételek 4,6 milliárd évvel ezelőtt még nem álltak rendelkezésre. Az első egyszerű sejtek, melyek prokariótákra hasonlíthattak, legjobb tudásunk szerint 3,5 milliárd éve jelentek meg a Földön.[10] Ezt a korszakot nevezzük Archaikumnak, ezért hát az „archaikumi horizont" a dalszöveg első sorában. „Az első napkelte" átvitt értelemben értendő, mely „csupán" a bolygón szunnyadó élet számára első, a bolygó ugyanis ekkorra már jó néhány napfelkeltét megélt. A görög mitológiából jól ismert Gaeát, mindenek anyját, a Föld megtestesítőjét, magát a bolygót nevezi Holopainen tökéletes műnek, mely valahol magában rejteget minket is. (James Lovelock környezettudós biztosan örülne, hogy ezt a hasonlatot rajta kívül más is használja.[11]) A következő „versszak" egy idézettel folytatódik, melyet annak szerzője, Richard Dawkins narrál a dalban. Dawkins ebben a három mondatban rámutat arra, hogy ha már ilyen rövid élettel rendelkezünk, talán úgy tudjuk a legjobban megbecsülni azt, ha megpróbáljuk megérteni eredetünket.

A következő rész címe *Life*[Élet], melynek első két versszaka (nagyon) rövid bevezetést nyújt a planetológiába, végig a Földre összpontosítva. A gravitációt „kozmikus törvény"-nek nevezi, mely a Naphoz húzta a „frissen" létrejött bolygókat. A megfogalmazás szép, nem kell emailekkel zaklatni Holopainen urat azzal a megjegyzéssel, hogy márpedig itt senki nem húzott senkit, mivel a gravitáció valójában egyenlő a téridő görbületével.[12] Valószínűleg Einstein sem sértődött volna meg ezen. Viszont meglehetősen fontos, hogy bolygónk épp ilyen távolságban formálódott a „tűztől", ugyanis ha csak megnézzük a két szomszédunkat, a Marsot és a Vénuszt, hamar rájövünk, hogy hosszas keresgélés után sem igazán találnánk rajtuk olyan helyszínt, ahol a szabad ég alatt (már ha lenne) sütkérezhetnénk. Jó nekünk ez a 150 millió kilométernyi távolság, köszönjük szépen. Ami azt illeti, az élet számára megfelelő feltételeket biztosító távolságot (amely alapvetően a víz folyékony formában való megjelenését jelenti) a planetológusok Goldilocks zónának[13] nevezték el. A második rész második versszakában az „utazó" alatt természetesen a Földet kell érteni, aki meglehetősen lelkes, hogy elmondhasson egy hihetetlennek tűnő mesét a hallgatóság számára. Bár igaz, hogy ez a

9 http://www.fweet.org[letöltés: 2015.05.31].

10 http://paleobiology.si.edu/geotime/main/htmlversion/archean3.html [letöltés: 2015.05.31].

11 James Lovelock, *Gaia halványuló arca – Utolsó figyelmeztetés*, ford. Barna László, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2010.

12 Brian Cox – Jeff Forshaw, *E=mc2*, ford. Pataki János, Európa Könyvkiadó, Budapest, 2012, 225.

13 John Gribbin, *Egyedül vagyunk: A földi élet csodája*, ford. Both Előd, Akkord Kiadó, Budapest, 2012, 117.

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 64

mese – minek nem mellesleg mi magunk is főszereplői vagyunk – valóban káprázatos, a hajdani csillagász, planetológus és asztrobiológus Carl Sagan biztosan hozzátenné, hogy a Naprendszerünk többi bolygója is tud ám izgalmas történetekkel szolgálni.[14]

A következő sor bár első pillantásra nem túl sokatmondó, az univerzum talán legelképesztőbb tényére világít rá. Bár már sokan, sokféleképpen mutattak rá erre az igazságra, az elméleti fizikus Lawrence Krauss *AUniverse from Nothing*[Univezum a semmiből] című könyvének bemutatóján elhangzott megfogalmazás különösen megkapó: „Testük minden atomja egy felrobbant csillagból származik. Mi több, a bal karjukban lévő atomok valószínűleg más csillagtól származnak, mint az atomok a jobb kezükben. Tényleg ez a legköltőibb dolog, amit az univerzumról tudok: mindannyian csillagporból épülnek fel. Nem lehetnének itt, ha a csillagok nem robbantak volna fel, mivel az elemek (szén, nitrogén, oxigén, minden, ami igazán számít az evolúciónak) nem az idők kezdetén jöttek létre, hanem a csillagokban. Felejtsék el Jézust. A csillagok áldozták fel saját magukat azért, hogy önök élhessenek."[15] Valóban elgondolkodtató ez az információ.

A helyzet az, hogy a dalszöveg következő sora hasonlóképpen elképesztő ténnyel szembesít: a Földön megjelent „az utolsó univerzális közös ős" (LUCA: Last Universal Common Ancestor). Nem egyszerű feldolgozni, hogy LUCA minden a Földön jelenleg élő organizmus közös őse, mely valamikor 3,5-3,8 milliárd évvel ezelőtt élt, de megéri.

A következő versszak (amely egyben a refrén első versszaka is) LUCA-ról szól. Mindössze három sor, de mély tudást rejteget: a DNS-t, az élet molekuláját. Carl Sagan a Kozmosz című ismeretterjesztő TV sorozatának DNS-ről szóló részében egy nagyon érdekes hasonlattal él. Elmondja, hogy bármelyikünk DNS-ében található instrukciók 1000 kötetet töltenének meg.[16] Egy könyvtárnyi könyv rejlik tehát a DNS-ünkben, melyekben minden információ megtalálható ahhoz, hogy „felépítsük magunkat". A versszak második és harmadik sorában a paradicsomra és Évára (is) találunk utalást, mely – a fentieket figyelembe véve – nem kissé tűnik szarkasztikusnak, de egyúttal meggondolandónak is. Génjeink egy nagyon kis része nem csak a sejtmagjainkban, hanem a mitokondriumainkban is megtalálható. Az ilyen típusú DNS kizárólag anyai ágon öröklődik, ezért kell legyen egy olyan mitokondriális Éva („ősanya"), akihez minden ma élő ember mitokondriális génjei visszavezethetőek.[17]

A refrén következő versszaka a ma élő szervezetek történetét összekapcsoló LUCA egyedülálló főszerepét világítja meg. Hiszen ekkor még egyek voltunk és a biológiai univerzum mindössze ebben az egy ősünkben összpontosult. Ezen ős leszármazottai voltak az előde azoknak az élőlényeknek, melyek a devoni földtörténeti időszak tengereiből kiléptek a szárazföldre, majd meghódították azt.

A refrén utolsó versszaka azt próbálja meg kihangsúlyozni, hogy LUCA megjelenése óta, eonok alatt, az evolúció természetes kiválasztódással káprázatos történetet írt, melynek még ma sincs vége. Az eonok valódi hosszát hajlamosak vagyunk nagy számok formájá-

14 Carl SAGAN, *Kozmosz*, 1980 (magyar megjelenés: 2008), 4., 5., 6. epizód.

15 Lawrence KRAUSS, *A Universe from Nothing: Why There Is Something Rather than Nothing*, Free Press, New York, 2012. Könyvbemutató: https://www.youtube.com/watch?v=7ImvIS8PLIo [letöltés: 2015.05.31].

16 Carl SAGAN, *Kozmosz*, 1980 (magyar megjelenés: 2008), 11. epizód.

17 Richard DAWKINS, *Az ős meséje: Zarándoklat az élet hajnalához*, ford. Kovács Lajos, Parvonal Kiadó, Budapest, 2006, 44.

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 65

ban elkönyvelni, de mivel az emberi élet időskálája mindössze pár évtized, nehezen tudjuk felfogni az igazán hosszú időtartamokat. Carl Sagan a már említett Kozmosz című fenomenális dokumentumfilm-sorozatának egyik epizódjában az univerzum életkorának szemléltetésére egy naptári évet használ hasonlatként. Az 1980-ban készült Kozmosz alapján 2014-ben elkészült egy teljesen új, a legfrissebb tudományos tényeket összegző, lenyűgöző vizuális hatásokat tartalmazó „folytatás", melyet az asztrofizikus Neil deGrasse Tyson ad elő. A 2014-es Kozmosz első epizódja szintén tartalmazza Carl Sagan naptári év hasonlatát, viszont deGrasse Tyson kicsit tovább elkalandozik az ötlettel:[18] a LUCA megjelenéséig és az azóta eltelt eonokat napok, hetek és hónapok formájában határozzuk meg egy olyan naptári évben, ahol az univerzum születése (amely 13,8 milliárd évvel ezelőtt történt) január elseje, jelenünk pedig december 31-e, éjfél. A naptár szerint Napunk és bolygónk augusztus 31-én jött létre. LUCA itt még sehol sem volt, mivel csak három hét elteltével, szeptember 21-én üdvözölte a világot. Csak hogy érezzük a három hét súlyát, gondoljuk meg, hogy a naptárunkon eltelt 1 másodperc 500 évet jelent a valóságban. December 17-én lépett ki a Tiktaalik[19] a vízből, hogy meghódítsa a szárazföldet. Az első virág december 28-án virágzott ki. Hogy mikor jelent meg az emberi faj? December 31-én, 23:00-kor. Az emberiség teljes írott történelme (!) mindössze az utolsó 14 másodpercet teszi ki a naptárunkon.[20] Hát erre próbál rávilágítani a refrén utolsó versszaka. Az evolúciónak természetes kiválasztódással 3500 millió éve volt arra, hogy létrehozza azt a biológiai sokszínűséget, amelyet a Földünk hordoz a hátán. Ha valaki tud ettől elképesztőbb, de mindenféle trükktől mentes mutatványt, ne habozzon megosztani.

A refrén utáni első versszak arra mutat rá, hogy az evolúció természetes kiválasztódással egy ponton eljutott oda, hogy „létrehozza" (nem, nem tudatosan) a sejthártya egy specifikus fehérjemembránját, melyet ioncsatornának nevezünk. Az ioncsatornák képesek kinyitni kapuikat különböző típusú ionok számára, mely folyamat létfontosságú a sejttérfogat szabályozásában.[21] Így nyitnak ezek a csatornák a külvilágban lévő csillaganyag felé. Megjelent az élet, a fa növekedése beindult.

A dal második részének utolsó versszaka egy meglehetősen optimista képpel zár, melynek lényege, hogy tudatra ébredtünk, így hát tudunk törődni mindazzal, ami körülöttünk van, és aminek a létrejöttéhez felfoghatatlanul hosszú időre volt szükség. Szép kép ez, de nagy kár, hogy csak kevesek vetnek rá pillantást.

A dal harmadik része, *The Toolmaker* [A szerszámkészítő], teljes egészében rólunk, emberekről szól, és négy versszakban foglalja össze mindazt, aminek figyelmen kívül hagyása miatt kijárna nekünk egy igazi, ébresztő erejű pofon. Az első versszak első fele, egy olyan tényre hívja fel a figyelmet, melyet – bár már fentebb említettünk – a dalszöveg eddig csak impliciten tartalmazott (főleg azok számára, akiknek a LUCA rövidítés nem túl sokatmondó). Eszerint ahhoz, hogy mi most itt lehessünk, egyetlen ősünk sem halhatott meg még azelőtt,

18 *Cosmos – A Spacetime Oddyssey*, rendezte: Brannon Braga – Bill Pope – Ann Druyan, előadó: Neil deGrasse Tyson, 2014.

19 Neil SHUBIN, *A belső hal: Utazás az emberi test 3,5 milliárd éves múltjába*, ford. Kállai Tibor, Vince Kiadó, Budapest, 2010, 31.

20 *Cosmos – A Spacetime Oddyssey*, *l. m.* 1. epizód.

21 http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/0019_1A_Elettani_alapismeretek/ch02s02.html [letöltés: 2015.06.01].

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 66

hogy sikeresen szaporodott volna. Más szóval, családfánk a kb. 3500 milliárd évvel ezelőtt élt LUCA-ban gyökerezik. A többes számon itt érdemes kicsit elgondolkodni, ugyanis nem csak rólunk, emberekről van szó, hanem minden élőlényről a Földön. Talán ez a legalkalmasabb pont arra, hogy tisztába tegyünk egy az evolúció természetes kiválasztódással kapcsolatban (túl) gyakran előforduló tévhitet, melyet a leginkább a következő kérdés tükröz: ha a majmokból fejlődtünk ki, miért vannak még mindig majmok a Földön? Richard Dawkins a már említett, *Az Ős meséje* című könyvében éppen azt mutatja meg, hogy ezt a kérdést nem lehet megválaszolni, mert eleve hibás, ugyanis mi nem a majmokból fejlődtünk ki. Nekünk és a majmoknak közös volt az ősünk, de egy ponton kettéágazott a családfánk. Még mielőtt konkrétan rámutatnánk ennek jelentőségére, fontos megjegyezni, hogy bár a köznyelvben a csimpánzokat, gorillákat és orángutánokat gyakran majmoknak nevezik, ez egy helytelen megnevezés, ugyanis egytől egyig (velünk együtt) az emberszabásúak vagy hominidák családjába tartoznak. Mindannyian nagyon közeli rokonságban vagyunk, de a közvetlen unokatestvéreink a csimpánzok (és bonobók). Tehát mi nem a csimpánzokból fejlődtünk ki, hanem kb. 5-7 millió évvel ezelőtt élt egy közös ősünk, akiből (leszármazottain keresztül) mi és a csimpánzok kifejlődtünk.[22] Ez a közös ős sem ember, sem csimpánz nem volt, és már évmilliók óta nem él.

Az első versszak második feléhez érve érdemes megemlíteni, hogy bár biztosak lehetünk abban, hogy a mai emberek ősei kb. 60.000 évvel ezelőtt vándoroltak ki (sikeresen) Afrikából, a legfrissebb adatokra épülő elméletek szerint még jóval ezen időszak előtt, akár több kivándorlás is történhetett. Afrikában, egészen konkrétan az Afar-medencében maradva, ismerkedjünk meg Lucy-val (aki nem LUCA testvére volt). „Igazi" neve AL 288-1-es katalógusszámú lelet. Lucy egy kb. 3,2 millió évvel ezelőtt élt ősünk, teste csontvázának kb. 40%-ára 1974-ben, Donald Johannson és kollégái bukkantak rá az etiópiai Afar-medencében. Lucy az Australopithecus afarensis fajhoz tartozott, melyből halála után kb. fél millió év elteltével fejlődött ki az első homo faj.[23]

A következő versszakban viszonylag nagy időtávot ugrunk, ugyanis két soron belül eljutunk a (viszonylag) közeli múltig. A tudatra ébredésünk fontos és szükséges velejárója volt, hogy beindult a képzeletünk, amely a tudat(osság) egyik legfontosabb jellemzője, hiszen ennek segítségével futtatunk szimulációkat a fejünkben, melyek főszerepet játszanak a döntéshozatalban (is)[24]. A bálványimádás egy tökéletes példája annak, hogy az ember alapvetően kíváncsi, érdeklődő természetű. Mi az a nagy világító gömb az égen? Miért mozog? Miért sír az ég olykor? Mi lesz a társainkkal, miután meghalnak? Az ilyen és ehhez hasonló kérdésekre rengetegféle választ ki lehet találni. Ki is találtunk, talán többet is, mint kellett volna. A tudomány talán legfontosabb jellemzője, hogy az ilyen kérdésekre nem kitalált választ szolgáltat, hanem a valóságot, a bizonyítékokat vizsgálva von le következtetéseket, melyek soha nem dogmatikusak, mi több, az állandó „önvizsgálat" a tudományos módszertan alapvető

22 DAWKINS, *I. m.*, 88.

23 Uo. 78.

24 Michio KAKU, *Az elme jövője – Hogyan próbálja a tudomány megismerni, feljavítani és többre tenni képessé az agyat*, ford. Sóskuthy György, Akkord Kiadó, Budapest, 2014.

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 67

eleme. Tehát ebben is fejlődtünk. Kitalált válaszok helyett valós következtetésekre és tényekre alapozunk. De sajnos még mindig messze vagyunk attól, hogy ésszerűen használjuk fel mindazt a tudást, amit az évszázadok alatt felhalmoztunk. Azonban ne felejtsük, hogy a háborúkat nem a tudomány vívja, ahogy az atombombát sem a tudomány dobta le arra a két szerencsétlen városra.

A második versszak negyedik sora arra próbál meg rámutatni, hogy nem szeretjük a hézagokat, szükségünk van válaszokra, mindegy milyen kérdésekről legyen szó. Lényegtelen, hogy ezek a válaszok legtöbbször teljesen légből kapottak, nyugodtabbak vagyunk, ha rendelkezünk velük. Mi több, hajlamosak vagyunk még azután is elfogadni őket, miután már biztosan tudjuk, hogy tévesek. Daniel Dennett nyilatkozta egy interjújában, hogy ezek a válaszok azért veszélyesek az ember(iség) számára, mert tökéletes felmentést adnak a gondolkodás alól.[25] Nem nehéz meglátni a logikát ebben a megállapításban. Ha már kitaláltunk egy választ (vagy épp többet is) a *miért* kérdésre, fölösleges gondolkodni azon, hogy vajon van-e bármi igazságalapja ennek a válasznak. Hiába haladunk előre, atavisztikus módon, sajnos újra és újra visszatérünk az elavult nézetekhez és gondolkodásmódokhoz.

A harmadik versszak első két sora jól mutatja, hogy időben nagyjából az időszámításunk előtti 6. században járhatunk, földrajzilag pedig Lóniában, a mai Törökországban található zmir városhoz közeli régióban. Lónia filozófiai iskolájáról híres, melyhez az olyan preszókratikus gondolkodók tartoztak, mint pl. a milétoszi Thálész, vagy az epheszoszi Hérakleitosz.[26] A verszak második fele arra utal, hogy ekkorra az ember már elegendően kiváltságosnak érezte magát ahhoz, hogy bátran kijelentse: ő uralja a Földet.

A következő versszak hangvétele bár erősen negatív, rendkívül hatásos. Rámutat arra, hogy milyen értéket tulajdonítunk pl. szénatomok kisebb-nagyobb csoportjának, melyekben kovalens kötésű tetraéderes szerkezet fedezhető fel. Szemléltetésképpen elég talán annyit mondani, hogy Edward Zwick 2006-os filmjének címe, *Véres gyémánt (Blood Diamond)*, nem csak hatásvadász szókapcsolat, hanem egy sajnos máig használt terminus (Blood Diamond Workers[27]).

Mindannyian láttuk már a gombafelhőket különböző felvételeken. Valószínűleg azt is sokan tudják, hogy a hirosimai atombomba tűzgolyójának felülete robbanáskor 6000 Celsius-fokos volt. Hogy milyen hatása van ennek a hőmérsékletnek a környezetre, azt Richard Rhodes *Az atombomba története (The Making of the Atomic Bomb)* című könyvében a következőképpen írja le: „Abban az emlékezetes pillanatban a madarak röptükben hamvadtak el a levegőben. Szúnyogok, legyek, mókusok és házi kedvencek egyetlen sercenéssel vesztek a semmibe. […] Egy vas csigalépcső árnyéka beleégett a mellette álló acéltartály festett felületébe. A levelek kontúrrajza megmaradt az elszenesedett telefonpóznákon. Egy iskolaépület ajtajára rásültek a rizspapír névjegykártyára fekete tussal festett, kalligrafikus jelek; egy iskolás lány világos blúzából kiégett a sötétebb színű virág-

25 Daniel Dennett, https://www.youtube.com/watch?v=DBDWpK8zEww [letöltés: 2015.06.01].

26 http://astronomy.swin.edu.au/cosmos/I/Ionian+Philosophers [letöltés: 2015.06.01].

27 http://www.brilliantearth.com/blood-diamond/ [letöltés: 2015.06.01].

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 68

minta. Máshol kézikocsit húzó emberalak körvonalát rajzolta ki a járda fel nem forrt aszfaltfelülete."[28] A versszak következő sora szarkasztikusan jegyzi meg, hogy miközben az előző idézetben részletezett kép ok-okozati kapcsolatát soha nem tagadhatjuk le, mégis azt hirdetjük, hogy „Amit akartok azért, hogy az emberek ti veletek cselekedjenek, mindazt ti is úgy cselekedjétek azokkal."[29] (Ugye már értik a pofon szükségességét.) A versszak utolsó két sora ironikusan nevezi az emberi történelmet egyben az ember végső fináléjának is, az emberiséget pedig patkányseregnek.[30]

A dalszöveg 3. részének refrénje 6 sorban foglalja össze azt, hogy bár szépen indult a történetünk, a vég mintha látóhatáron belül lenne, mi több, talán már elkerülhetetlen. Az első négy sor arra utal, hogy tudunk mi alaposak is lenni, és bár okosnak hisszük magunkat, tisztában vagyunk vele, hogy ami a megértést illeti, most kezd a dolog igazán érdekessé válni. Annak ellenére, hogy megtanultuk hogyan alkossunk gyönyörű esztétikát, elfelejtettük értékelni a már meglévőt. Történelemkönyveinket tartalmazó könyvtárunkban hamarosan kihalnak a fények, lassan megszűnik az áramellátás. Mivel nyomot hagyunk, egy ideig még látják majd, hogy itt voltunk. Egy ideig.

A negyedik rész, mely az *Understanding* [Megértés] címet viseli, az egyedüli olyan, melyhez nem tartozik dalszöveg. Bár a zenei elemek értelmezése és elemzése most nem célunk (ez ugyanis saját, teljes terjedelmet érdemel), annyit talán el lehet mondani, hogy a dal negyedik része alatti hanghatások és dallamok szinte kiáltják: fontos lenne megértenünk, felismernünk és elfogadnunk mindazt, amit már amúgy is tudunk.

Az utolsó rész címe *Sea-Worn Driftwood*[Tenger sodorta uszadékfa], mely egy Dawkins idézettel nyit és egy Darwin idézettel zár. Mindkét szövegrész magáért beszél, de egy-egy gondolattal talán érdemes összefoglalni és kiegészíteni őket. Dawkins egyszerűen és elegánsan mutat rá, hogy ha netán kedvünk támadna azon sajnálkozni, hogy egyszer meghalunk, gondoljunk bele, hogy milyen óriási azon potenciális emberek száma, akik soha meg sem születnek, mivel az ő DNS bázispárjaik soha nem állnak össze olyan kombinációba, hogy létrejöhessenek. Más szóval, gondoljunk bele, hogy milyen szerencsések vagyunk, hogy egyáltalán élünk.[31]

Darwin idézete pedig *A fajok eredeté*nek utolsó, és egyben talán legszebb mondata. Amikor egy állatkertben elcsodálkozunk a rengetegféle élőlényen, vagy amikor épp egy Attenborough dokumentumfilmen káprázatjuk a szemünket, könnyen felmerülhet a kérdés, hogy vajon hány faj is él jelenleg a Földön. Becslések szerint ez a szám valahová 10 és 14 millió közé tehető. Hogy mennyire növekszik ez a szám, ha a kihalt fajokat is hozzáadjuk? Nagyjából 5 milliárdra. A Földön valaha élt fajok 99%-a már kihalt.[32] Ilyen mértékű sokszínűségre képes az evolúció természetes kiválasztódással. A Dawkins által narrált Darwin idézet után már nem hallunk dalszöveget, viszont az utolsó egy percben kapunk cserébe különböző állathangokat, többek között bálnák lenyűgöző énekét, mely akarva akaratlanul is gondolkodóba ejt.

28 Richard RHODES, *Az atombomba története*, ford. Makovecz Benjamin, Park Könyvkiadó, Budapest, 2013, 796.

29 Máté, 7:12.

30 Szójáték: mankind [emberiség], ratkind, 'rat' előtag jelentése 'patkány'.

31 Akit esetleg érdekel a konkrét valószínűségi számítás: http://members.shaw.ca/tfrisen/chances_of_you_existing.htm[letöltés: 2015.06.01].

32 http://en.wikipedia.org/wiki/Extinction[letöltés: 2015.06.01].

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 69

Mi ebből az egészből a tanulság? Többek között talán az, hogy ideje lenne észrevennünk, hogy egy fához tartozunk, egy nagy rokonság vagyunk. Nincsenek kívülállók. Az emberi génkészlet 85%-ban megegyezik az egér genomjával,[33] 98%-ban a csimpánzéval. Minden ember genetikailag 99,5%-ban azonos.[34] Miért viselkedünk olykor mégis úgy, mintha 100%-ban különböznénk? Válasz helyett fejezzük be az elméleti fizikus Neil Turok meglátásával: „Minden probléma, amellyel ma szembesülünk, az emberi viselkedésben gyökerezik. Pénzügyi válság, túlfogyasztás, a növekvő egyenlőtlenség, hogy képtelenek vagyunk megbirkózni egyes betegségekkel, melyek milliókat ölnek meg… Ezek mind olyan problémák, melyek megoldásához minden forrással rendelkezünk. Csak az kellene, hogy egy kicsit értelmesebbek legyünk, és enyhén hosszabb távlatokban gondolkodjunk, mint amelyekben hajlamosak vagyunk. Képesek vagyunk erre. Úgy vélem nem létezik semmilyen alapvető akadálya az emberi faj és az élet túlélésének. Reményeim szerint, ha az embereket kellően motiváljuk, észreveszik majd, hogy ha legyőzzük a kicsinyes különbségeket, az önző magatartást és feladjuk a dogmatikus szemléleteket, egy bámulatos jövő elébe nézühetünk.”[35]

33 https://www.genome.gov/10001345[letöltés: 2015.06.01].

34 Richard Dawkins, *A legnagyobb mutatvány: Az evolúció bizonyítékai*, ford. Kelemen László, Nyitott Könyvműhely, Budapest, 2009, 333.

35 https://www.youtube.com/watch?v=COWAyCuNcWM[letöltés: 2015.06.01].

Második nap reggel, 2013

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 70

N. Juhász Tamás

Vér, ereklyék, konspirációk

Az *Assassin's Creed* sorozat az *Egység*ig

A videojátékok világa óriási, manapság egyes címek milliós bevételeket hoznak a készítőknek, s az sem elhanyagolható tény, hogy a legtöbb alkotásnak sokkal összetettebb története van, mint a manapság mozikba kerülő filmek többségének. A videojátékok történelme lényegében a 80-as évektől indult be igazán, 1993-ban a *Doom* játék megjelenésével egy újabb korszakba lépett. A *Doom* volt egyébként az első FPS (first person shooter), a modern lövöldözős játékok „nagyapja". A játékok alkotói azóta arra törekednek, hogy egyre élvezetesebb, látványosabb és realisztikusabb virtuális világokba kalauzolják a játékosokat – természetesen kisebb-nagyobb sikerrel. A 2010-es évekre igencsak komoly franchise rendszer épült fel erre az iparágra. Feltehetnénk itt azt a kérdést, hogy miért olyan vonzóak ezek a játékok? Egyfelől remek szórakozást, kikapcsolódást biztosítanak, másrészt ezek a termékek olyan fantasztikus világokba vezetik a gémereket, amelyek komplexitása felér (vagy akár meg is haladhatja) egyes irodalmi alkotásokét. Van egy harmadik (és igen fontos) aspektusa is az egész jelenségnek: ez pedig nem más, minthogy bármely hétköznapi ember hőssé válhat ezekben a történetekben. Tovább erősíti ezt a tényt, hogy bizonyos (nem csak) RPG típusú játék azzal is apellál, hogy a „szereplő" fizikumát, arcvonásait, képességeit alakíthatjuk, és ebből kifolyólag sokkal jobban önmagunkhoz hasonlatossá formálhatjuk. Most eltekinthetnénk a bibliai utalástól, bár tényszerű lenne az az igazság, hogy akár istent is játszhatunk bizonyos esetekben. A videojátékok „univerzumát" napjaink virtuális valóságának is tekinthetjük az MMO-k (massive multiplayer online) révén, ahol kivetüléseinkkel (avatárjainkkal) más játékosok alteregóival ismerkedhetünk meg, szövetségeket köthetünk, harcolhatunk, vagy akár elpusztíthatjuk őket, majdnem úgy, mint a valós életben.

A videojátékok világa azonban még ennél összetettebb is tud lenni. Egyes (igen sikeres) címek úgynevezett expanded univerzumot, és/vagy egyéb adaptációkat is kap(hat)nak. Így nem csak a filmek világában találkozhatunk kedvenceinkkel (bár sok esetben a hollywoodi alkotások jelentősen leegyszerűsítik, megcsonkítják ezeket a történeteket), hanem ugyanakkor képregények és regények lapjain is. Ez utóbbit két variánsra oszthatjuk: tie in regényekre (azaz adaptációkra), vagy spin-offokra (ezek olyan történetek, amelyeknek az a céljuk, hogy tovább mélyítsék, kiegészítsék az adott világot). Magyarországon szerencsére (mégha lassacskán is), de jelennek meg videojátékos történetek is – természetesen ezek nagy többsége nem

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 71

áll magasabb irodalmi szinten, bár ezt már csak azért sem lehet(ne) hibának felróni, mivel egyértelműen a szórakoztatás a céljuk. Hogy néhány jelentősebb példát (sorozatot) megemlítsek: *Diablo* (talán ez volt az első olyan regénysorozat, amely a játékok franchise részeként megjelent Magyarországon), *Warcraft*, *Starcraft*, *Resident Evil*, *Halo*, *Gears of War*, *Mass Effect*, és nem utolsó sorban az *Assassin's Creed*. Ez a lista természetesen egyáltalán nem teljes, s másfelől évről-évre bővül, változik.

A Ubisoft (Montreal) cég és fejlesztőcsapat, amely az újabb *Prince of Persia* (*The Sands of Time*-kvadrológia) játékokat is fejlesztette, 2007-ben egy újabb franchise címet adott a piacnak, amelyben a játékosok egy orgyilkos bőrébe bújhattak. Ez az új történelmi kalandjáték igen rövid idő alatt közkedvelt lett a gémerek között, és azóta négy (ha a Unityt is beleszámoljuk, akkor öt) számozott résszel, jó néhány spin-off epizóddal képviselteti magát. S mint minden nagyobb (és sikeresebb) franchise esetében: eddig két képregény (a harmadikat most készítik), és hét regény jelent meg az *Assassin's Creed* cím alatt. Ez utóbbiak természetesen az egyes játékok regényadaptációi, amelyeket Oliver Bowdennek köszönhetünk. Vegyük sorjában ezeket a köteteket.

Az első regény a sorozatból (amely valójában az *Assassin's Creed II*-es regényváltozata) *Reneszánsz* címmel jelent meg. A történet az 1400-as évek végén játszódik. Ebben a történelmi korban megismerkedhetünk Itália városállamainak intrikáival, az egyes családok közötti (szokványos hatalmi) összetűzésekkel, és a fennmaradt, ám inkognitóban dolgozó templomos rend ármánykodásaival is. Ebben a környezetben él és nevelkedik főszereplőnk, Ezio Auditore da Firenze, aki a konspirációk és a családja (apja és bátyja) kivégzését követően kénytelen felölteni az orgyilkosok jellegzetes ruházatát, s kitanulni az assassinok „művészetét". Természetesen ez nem is olyan egyszerű, ám a remek karakterábrázolásnak köszönhetően mi magunk is átélhetjük Ezio jellemfejlődését, és magát a tanulási folyamatot is, s így akár magunkévá is tehetjük az orgyilkosok krédóját: semmi sem valós, minden megengedett. Ebből a mondatból lényegében süt a társadalomkritika – vagy legalábbis, ahogy a hatalom viselkedik a néppel. Oliver Bowden azonban ennél egy kicsit összetettebb „ál"történelmi regényt nyújt át az olvasónak, aminek köszönhetően sokkal jobban megismerhetjük (a történelemkönyvek száraz adataival ellentétben) a reneszánsz korabeli virágzó Itáliát.

Az *Assassin's Creed* történetekről egyébként el lehet mondani, hogy a kiválóan megválasztott korszak(ok)nak köszönhetően remekül beágyazódnak a történelmi tények közé, ezt csupán a fő történetszál egyik szála teszi mégiscsak fiktívvé. A történet folyamán az orgyilkosok rendje és a templomosok több alkalommal is megütköznek egymással, hogy végül megkaparintsanak egy ősi ereklyét, amelyet az Éden darabjának neveznek. Ez a „mágikus" tárgy képes arra, hogy a felhasználója kénye-kedvére irányíthassa az embereket, a templomos lovagok pedig éppen ezért akarják megszerezni. Érdekessége az egésznek az, hogy mindkét fél ugyanarra törekszik, csupán eltérő eszközökkel, s itt megjegyzendő az is, hogy a templomos rend tagjai szinte kivétel nélkül beleőrülnek kapott, vagy szerzett hatalmukba, amelyet önös céljaik vezérelnek. Az orgyilkosok ezzel szemben az embereket kívánják szolgálni. Ugye ismerős ez a „felállás"? Elég lenne csak a *Star Wars* jedijeire és sithjeire gondolnunk. Dies ad quem. A történet árulásokról, harcokról, szövetségekről szól, amelyek oly jól jellemzik a történelem ezen „felvilágosult" korszakát. És, ha már a felvilágosultság szóba került, természetesen megismerhetjük magát Leonardo Da Vincit is, ezt a kiemelkedő elmét. Ahogy Ezio lassan megszerzi a szükséges orgyilkos kódexlapokat az Almát kutató útja során, a tudós a lapokon található instrukcióknak köszönhetően (nem csupán főszereplőnk rejtett pengéjét fejleszti tovább), hanem újabb fantasztikus szerkezeteket hoz létre, s a történet egy pontján maga Ezio lesz az, aki kipróbálja a történelem első (?) repülőgépét.

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 72

Természetesen több történelmi alakkal is találkozhatunk, többek között a Mediciekkel, vagy a hírhedt Borgia családdal is (talán éppen az AC szériának is köszönhető a Borgiákat bemutató tévé-sorozat sikere). A történelmet ismerőknek talán nem is lesz meglepő, hogy a történet szerint legalábbis ők vezetik a templomos rendet. Visszatérve az Almához: ez egy olyan szerkezet, amelyet az Első civilizáció társadalma hozott létre, azért, hogy irányíthassa a szolga népet – az emberiséget. Természetesen voltak más funkciói is, de erről kicsit később. Az emberek lázadó hajlamuknak engedelmeskedve ellopták ezt az eszközt, majd megszöktek a rabságból. Talán, ha az almát és az embereket egyszerre említem, akkor az olvasó számára sem lesz meglepő, ha elárulom a pár nevét: Ádám és Éva. Az *Assassin's Creed* történetek tehát ennél a pontnál rákapcsolhatóak lehetnének a bibliai történetre, azonban sokkal ügyesebben alakítja azt, és így megkettőzi egy mítosz értelmezését. Ezio a történet végén sikeresen eléri célját, és megszerzi az ereklyét a Vatikán alatt elrejtett kamrából (itt találkozik az Első civilizáció néhány hologramjával). Bár retorikailag nem a legösszetettebb szövegről van szó (összetettebb azonban, mint más hasonló társa), viszont poétikailag azért lehet fontosabb a számunkra, mivel bizonyos szempontok alapján olyan jellegzetességeket mutat fel, mint a quest fantasy típusú regények. Ez már csak azért is egyértelműsíthető, mivel maga a regény alapját képező játék is erre a „vonalra" épül – éppúgy, ahogy a folytatásai is.

> Villogó pengével csaptak össze, és Checco újra Ezióra sújtott, de a kardja lepattant a fém alkarvédőről. A tény, hogy a gondosan megtervezett csapása nem talált, egy pillanatra összezavarta Checcót, de hamar felocsúdott, és Ezio jobb karjára sújtott. Mélyen a bicepszébe vágott, és az orgyilkos elejtette a kardját.
>
> Checco rekedten, diadalittasan kiáltott fel. Ezio torkának szegezte a kardját.
>
> – Ne könyörögj kegyelemért – mondta –, mert nem kapsz![1]

A második kötet, a *Testvériség*, az *Assassin's Creed: Brotherhood* történetét adaptálja, amely lényegében spin-off résznek számítható (mivel nem számozott epizódról van szó), azonban mégiscsak a II. rész közvetlen folytatása. VI. Sándor pápa (Rodrigo Borgia) „halálát" követően – nem teljesen épelméjű – fia, Cesare Borgia veszi át a templomosok vezetését. A cél ezúttal sem más, mint ahogy az első részben, azaz az Éden darabjának a megszerzése. A regényre természetesen rányomja hangulatát, hogy a bosszúszomjas, őrült Cesare miképpen ügyködik a háttérben. Ennek következtében, ahogy arra a regény címe is utal, Ezio rájön, hogy egyedül már képtelen felvenni a harcot az ellennel, éppen ezért felkeresi társait – akik között ott találhatjuk a korszak egyik nagy gondolkodóját, filozófusát is, Machiavellit, aki a *Fejedelem* című könyvet írta. A *Testvériség* sötét hangulatán kívül lényegében ugyanarra az alapra építkezik, mint elődje, s ennélfogva nem is „vesztegetnék" rá több szót. Mindezek

1 Oliver BOWDEN, *Assassin's Creed: Reneszánsz*, ford. KÖRMENDI Ágnes, Fumax, Bp., 2011, 403.

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 73

mellett egy remek folytatásról van szó, amely tovább mélyíti az orgyilkosok legendáját.

> Közelebb húzta magához apját, és a szájába nyomta az almát, mielőtt amaz még összeszoríthatta volna a fogait. Majd megfogta a fejét és az állkapcsát, aztán összenyomta. Rodrigo erőlködött és fulladozott az almától, nem kapott levegőt. Gyötrődve a földre rogyott, két gyermeke pedig hidegvérrel figyelte, ahogy kileheli a lelkét.[2]

A következő regény*A titkos keresztes háború*, amely az első videojáték regényváltozata, retorikailag fontosabb a számunkra, mint a két korábbi történet, ugyanis az elbeszélés megtöbbszörözi az olvasóját. Adott tehát az olvasó, vagyis mi magunk, akik a kezükben tartják és olvassák Ezio utazását Konstantinápolyba (ez már csak azért is érdekes, mivel ez az epizód becsatlakozik a negyedik rész történetébe), ezen belül pedig az orgyilkos Niccolo Polo történetét olvassa, akinek Altaďr adja át élete történetét, a Kódexet, a mongolok támadása előtt. A történet szintén a quest fantasy jellegzetességeit követi, a cél ezúttal is az Éden egyik darabjának megszerzése. A regény cselekményét az 1200-as évekbe helyezi, a közel-keletre, abba az időbe, amikor a keresztes háborúk zajlottak. Főszereplőnk tehát egy Altaďr nevű orgyilkos, aki a történet elején (önfejűségből) elszúrja az egyik megbízását, egyik rendtársát megölik, míg a másikat megcsonkítják (a két társ testvér is volt). Altaďrnak a törvények szerint halállal kéne lakolnia „árulásáért", azonban a rend mentora, Al Mualim megkegyelmez neki, és felhasználja őt céljai érdekében. Altaďrnak tehát ki kell végeznie néhány templomos lovagot, ám mint az később kiderül, mindennek megvolt az oka, hogy miért éppen azok a személyek voltak a célpontok. Konspiráció és árulás lesz Altaďr sorsa, ám végül sikeresen felülkerekedik, s maga válik a rend mentorává, és ahogy az már lenni szokott, ez sem túl egyszerű feladat. A regény (azaz Oliver Bowden) nem csupán az első játék történetét dolgozza fel, hanem annak folytatását is, ez utóbbi pedig csak a playstation portable (PSP) konzolra jött ki, *Assassin's Creed: Bloodlines* címmel. Ebben az epizódban Altaďr az orgyilkosok „könyvtárának" felkutatására indul, következő regényünk pedig erre a történetszálra épül.

> De Sable levegő után kapkodott. Szeme tágra nyílt, kezeivel pedig a mellkasán átszúrt kardhoz kapott, még akkor is, amikor Altaďr kirántotta belőle a fegyvert. Vörös folt jelent meg ingén, tántorogni kezdett, aztán térdre hullott. Kardját elejtette, karját pedig élettelenül lógatta maga mellett.[3]

A *Jelenések* Ezio és Altaďr történetét dolgozza fel, az azonos című játék alapján. Ebben a részben összeforr a két karakter sorsa, amely ezúttal korokon ível át. A kötetben található szöveg dinamizmusa feledteti velünk (természetesen azzal, aki játszott a játékkal) azt, hogy már úgy érezhettük, Ezióék története „kifulladt" – s ez talán némileg így is történt. Tehát részben írói „bravúrról" is beszélhetünk. A korább-

2 Oliver BOWDEN, *Assassin's Creed: Testvériség*, ford. NÉMETH Vladimir és BARTA Tamás, Fumax, Bp., 2011, 330.

3 Oliver BOWDEN, *Assassin's Creed: Tikos keresztes háború*, ford. SOPRONI Tamás, Fumax, Bp., 2012, 229.

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 74

ban már említett Alma ezúttal nincs olyannyira kihangsúlyozva, mint korábban – a történet végénél azonban megtudjuk, hogy amíg mi azt hittük, hogy Ezio és Altaďr Éden darabja egy és ugyanaz, valójában két különböző Almáról van szó, ergo több Első civilizációs ereklye is létezik még a Földön, s mindnek megvan a maga különleges tulajdonsága. A *Jelenések* című regény is kapott egy plusz betoldást a végére, mégpedig az Ezio utolsó napjait feldolgozó animációs film adaptációját (ez volt az *Assassin's Creed: Embers*), s ezzel együtt lezárul Ezio és Altaďr története.

> Amikor fiatal voltam, kezemben volt a szabadság, de nem vettem észre, kezemben volt az idő, de nem vettem tudomást róla, kezemben volt a szerelem, de nem éreztem. hosszú évtizedek teltek el, mire megértettem mindhárom értelmét. És most, életem alkonyán, az a megértés elégedettséggé változott. Szerelem, szabadság és idő… amelyekből egykor oly sok állt rendelkezésemre… ezek hajtanak előre. Legelsőképpen a szeretet, amelyet irántad érzek, drágám, a gyermekeink, a testvéreink iránt… és a hatalmas és gyönyörű világ iránt, amelytől az életet kaptuk, és amelyen mindig elcsodálkozunk. Drága Sofia, gyengéd szeretettel örökké a tiéd vagyok. Ezio Auditore.[4]

A következő kötet az *Árulás* címet viseli, amely a játékszéria harmadik részét dolgozza fel, ám ezúttal nem úgy, ahogy a korábbi részeket (véleményem szerint szerencsére). Egyfelől nem egy az egyben átdolgozást kapunk, Connorral (a játék főszereplőjével) csak összefutunk a történet során, így tehát apja, Haytham Kenway életét követetjük végig a regényben, aki szerintem érdekesebb karakter volt, mint a fia. Másodsorban Oliver Bowden stílusbeli változtatást is végzett, azaz már nem egyes szám harmadik személyben meséli el a történetet, ahogy eddig tette, hanem naplóbejegyzéseket olvashatunk (azaz naplóregényről van szó), s ez a megközelítés remekül működik (mivel az első négy regény után kissé unalmas lett volna ugyanazzal a stílussal találkoznunk), a szerző tehát minden egyes alkalommal valami újjal (netán kiegészítésekkel) kedveskedik a rajongóknak.

A történelmet tekintve ismételten ugrunk pár száz évet előbbre, s ezúttal a történet elején Angliában, majd később az amerikai függetlenségi háborúban találhatjuk magunkat. Az *Árulás* cím nem véletlen választás (angolul a kötet címe *Forsaken*, azaz elhagyatva, amely szintén jól prezentálja karakterünket), ugyanis Kenwayt nem csupán az orgyilkosok rendje, hanem a templomosok is elárulják (többször is), úgy ahogy ő is elárulja társait, későbbi családját. A történet elején megtudjuk azt is, hogy főszereplőnk azért érkezik Amerikába, mert a templomosok rábukkantak az Első Civilizáció egyik „raktárárának" nyomaira. Bár Kenway (és később Connor is) megtalálja a komplexumot (náluk van a kulcs), ám mivel nincs náluk egyetlen Éden darab sem, éppen ezért képtelenek belépni a szentélybe. Térjünk tehát vissza az Almákhoz egy rövid gondolat erejéig. Ezek az ereklyék tehát nem csupán irányítani képesek mások tudatát, cselekedeteit, hanem egyfajta „kilincsként" (részben energiaforrásként) is szolgálnak az

4 Oliver Bowden, *Assassin's Creed: Jelenések*, ford. Bayer Antal, Fumax, Bp., 2012,462.

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 75

Első civilizáció épületeiben. Mindezek mellett feljegyzéseket, vagy akár emlékeket is képesek tárolni – mondhatnánk azt is, hogy olyanok, mint egyfajta USB kulcsok. A történetben olyan neves történelmi személyekkel is találkozhatunk, mint George Washington, vagy Charles Lee (aki maga is templomos). Kenway a történet végén megütközik fiával, Connorral, aki aztán megöli őt. Az utolsó epizódban már Connor naplóbejegyzését olvashatjuk, miszerint sajnálja, hogy nem ismerhette meg az apját, s hogy elrejti a „raktár" kulcsát, hogy majd a jövőben később valaki megtalálhassa. Ezzel véget ér az ötödik kötet.

A gémerek és rajongók azonban tudják, hogy kimaradt a regényekből a játékok fő(?) cselekményszála, és egyben a keretet adó epizódjai. Ezekben a részekben egy, a jelenünkben élő assassin, Desmond Miles történetét követhetjük, s amelyben láthatjuk, hogyan rabolja el az Abstergo Industries (a templomosok), s hogyan lesz az Animus gép kísérleti alanya. Ennek a szerkezetnek köszönhetően a cég kutatói képesek behatolni Desmond genetikai emlékezetébe (aki újra átéli a múlt eseményeit). Később az orgyilkosok kimentik a férfit, aki részenként közelebb kerül a múlt rejtélyeihez, titkaihoz, hogy végül a Föld megmentésének a kulcsát megszerezhesse. Desmond végül választás elé kerül: két rossz közül melyiket válassza? A döntés nem egyszerű. Többet nem is szándékozom erről elárulni, már csak azért sem, hogy az olvasóknak is meglepetésül szolgálhasson. Ezzel tehát véget is ér az (első) AC „trilógia".

> Mélyre hajoltam, a pengéink találkoztak, ahogy a tekintetünk is. Egy pillanatig mozdulatlanul álltunk, néma, de vad csatát vívott az akaraterőnk. És ezt a csatát megnyertem. Valahogy megtört a hatalma felettem, és elég volt a szemének egy rezzenése, hogy tudjam, ő is tisztában van ezzel, ő is tudja, hogy már nem az övé a lélektani előny.[5]

Véget ért? Igazából nem, ugyanis megjelent a sorozat újabb része, az *Assassin's Creed IV: Black Flag* (s ezzel együtt az új regény is: magyar címe *Fekete lobogó*), amely ezúttal a Karib-tenger térségébe vezeti el a játékost és az olvasót. Egy apró megjegyzés: bár a játék címében a IV szám szerepel, de a történelmi cselekmény az amerikai függetlenségi háború előtt játszódik, azaz a III. rész történései előtt, s amelyben Connor nagyapja, Edward Kenway bőrébe bújhatunk, aki kalóz és orgyilkos is egyszemélyben. A regény elődjéhez híven szintén naplóregény formájában van megírva, és a játékkal szemben sokkal hosszabb felvezetést kapunk Edward életéhez, hogy végül miért indult el kalózkodni. Ez a történetszál a játékban csupán néhány igen rövid flashback erejéig látható. A történet vége pedig lazán rákapcsolódik az *Árulás* eseményeihez. A játék befejezése ezt sokkal célzottabban tette meg.

> Amíg versenyeztünk, a nap lassan, egy narancsszínű villanás kíséretében lebukott a horizonton, az utolsó fénye is kialudt, és leszállt az

5 Oliver BOWDEN, *Assassin's Creed: Árulás*, ford. BAYER Antal, Fumax, Bp., 2012, 311.

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 76

éjszaka, ezzel egy időben pedig az északnyugati szél ködöt húzott a szárazföldről a víz fölé. A *Benjamin* hamarabb észlelte a szelet. Először csak annyit vettünk észre, hogy homályosabban látjuk a leeresztett vitorlájukat, és nőni kezd a távolság a két hajó között.[6]

6 Oliver BOWDEN, *Assassin's Creed: Fekete lobogó*, ford. SZEBEGYINSKI Szilvia, Fumax, Bp., 2014, 334.

A fény keletkezése 2, 2015

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 77

A sorozat (jelenlegi) utolsó kiadványa az *Egység* címet kapta. A történet ezúttal az 1700-as évek végén történt párizsi események körül zajlik, ez pedig nem más, mint a nagy Francia forradalom. A játékokat ismerők tudják, hogy a történet Arno Dorian orgyilkos körül forog, és epizódszereplőként fel-felbukkan szerelme, Élise. A regény, akárcsak az *Árulás* c. kötet, ezúttal sem a játék főszereplőjére koncentrál, esetünkben a templomos hölgyemény életét mutatja be, szintén naplóbejegyzések formájában. Míg a korábbi epizódokban az Éden-darabok kiemelten fontos szerepet kaptak, addig ebben a történetben szinte egyáltalán nem, leszámítva a végső összecsapás különleges fegyverét, ám ezt követően sem foglalkoznak vele a szereplőink. Élise bejegyzéseit Arno naplójának részletei szakítják meg és zárják keretbe (az *Árulás* kötet felépítésével ellentétben sokkal gyakrabban), ám ezeknek fontos szerepük van a történet szempontjából. Ha valaki netán a Forradalom részletesebb bemutatását várná, az némiképp csalódni fog, ugyanis a történet nem erre épül, csupán felhasználja bizonyos elemeit – ugyanitt megemlíteném, hogy ezt a játék is kihagyta.

> Párizs felbolydult méhkasra emlékeztetett, ahogy átszeltem az utcáit. Ez az állapot már két hete tartott, amióta a király húszezer embere a városba érkezett a zavargások leverésére, valamint Mirabeau grófnak és a Harmadik Rend képviselőinek a megfélemlítésére. Amikor aztán a király elbocsátotta pénzügyminiszterét, Jacques Neckert, akiben sokak a francia nép megmentőjét látták, új erőre kapott a háborgás.[7]

A játéksorozat természetesen folytatódik, és a következő történet már a viktoriánus korabeli Angliában fog játszódni, mégpedig a Frye orgyilkos testvérpár szemén keresztül láthatjuk az eseményeket. A szemfülesek pedig már rákereshettek, hogy a szerző neve alatt egyelőre még cím nélkül, de már megtalálható egy bejegyzés a következő kiadványra vonatkozóan – a játék címe alapján feltételezhetően a *Szindikátus* alcímet fogja kapni.

A magyar nyelvű kiadványok a Fumax kiadó gondozásában jelentek meg (ahogy az eddigi összes AC regény), amely eddig sem okozott csalódást a sorozat rajongóinak igényes kiadványaival (pl. műgyantás borító). Még egy utolsó gondolat: sokan feltehetnék azt a kérdést, miért van szükség ezekre a regényekre, amelyek lényegében csak szórakoztatnak, s sokak szerint nem nyújtanak nagyobb irodalmi értéket. A válaszom igen egyszerű erre a kérdésre: a mai fiatalság nem igazán szeret olvasni, sok idejüket a számítógépek/játékok virtuális világában töltik. Ahhoz, hogy részben kikerüljenek onnét, és olvassanak, ezek a regények kifejezetten esélyesek arra, hogy rászoktassák ezt az új generációt az irodalom szépségeire. Másfelől az idősebb korosztály is megismerkedhet ezekkel a történetekkel, mivel ők már nem ülnek le a gépek elé játszani. A sok leegyszerűsített játékadaptáció mellett Oliver Bowden regényei összetettségükben kiemelkedőbbek társainál. Lépjünk hát bátorsággal be ezekbe a vérzivataros korokba, s éljük át együtt az orgyilkosok rendjének kalandjait.

7 Oliver BOWDEN, *Assassin's Creed: Egység*, ford. BAYER Antal, Fumax, Bp., 2015, 261.

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 78

BAKA L. PATRIK

Hej, Dunáról fúj a szél…

Pintér Bence – Pintér Máté: *A szivarhajó utolsó útja*

„Csokonayból egy szál, és minden gondja elszáll!"
A Csokonay cigaretta reklámszlogenje

„A Duna valami egészen különlegeset jelképez a dunaiaknak. A folyó szimbolizálja a különböző nyelvű és kultúrájú népek egyetértését és békés együttműködését. A Duna a Konföderáció ütőere. Amíg víz folyik ebben a mederben, addig fennáll a népeknek ezen dicső szövetsége, ami Európa szívében köttetett, és véres harcok árán maradt fenn az utóbbi évtizedekben."
Sir Spencer Heath: *Danubian Confederation*, befejező sorok, 1877.

Ha sorra vesszük a populáris irodalom zsánereit és szubzsánereit, azt az örömteli jelenséget tapasztalhatjuk, hogy az egyes irányzatokhoz tartozó szerzők közt egyre-másra bukkannak fel magyar alkotók is. Számunkra most két, egymáshoz szorosan kapcsolódó műfaj illetve alműfaj, az alternatív történelem és a steampunk lesz a fontos. Előbbinél, magyar vonalon Trenka Csaba Gábor[1] illetve Gáspár András[2] munkáit kell feltétlenül megemlíteni, az utóbbihoz tarozók közül pedig László Zoltán[3] és Lakatos István[4] köteteinek recepciója a legpozitívabb. A közelmúlt könyvtermését vizsgálva azonban sok – elsősorban online[5] – fórumon találkozhattunk a fiatal szerzőpáros, Pintér Bence és Pintér Máté kooperációjából fogant regénnyel, *A szivarhajó utolsó útjá*val[6] is, melyre a kiadó általi ifjúsági kalandregényként való meghatározáson túl alternatív történelmi és steampunk szövegként is hivatkoznak. Az opus fogadtatása mindazonáltal korántsem egységes, s előreláthatóan a jelen szöveg sem fogja enyhíteni ezt a megosztottságot, a sikeres megoldásokon túl ugyanis a hiányosságokra is fokozottan odafigyelünk majd. Előbb azonban lássuk a történet gerincét, hogy az alapvető „hol?", „honnét?", „hová?" és „miért?" kérdésekre is kapjunk néhány felületes választ.

A regény divergáló[7] pontja egy hadtechnológiai áttörés, ami a Buda-Ganz Művekhez kötődik: az 1848-49-es szabadságharc évei alatt a felkelő magyaroknak sikerül kifejleszteniük egy golyószórót, ami behozhatatlan előnyt jelent számukra, nem is csak az osztrákok, de a cári intervenciós csapatok ellenében is. A Duklai-hágónál az új fejlesztésnek köszönhetően az oroszok nem képesek áttörni, s a többi elnyomott, birodalmi nemzettel kiegészülve 1849-től a magyarok egy csatát sem vesztenek – megnyerik a szabadságharcot.

1 TRENKA Csaba Gábor, *Egyenlítői Magyar Afrika*, Agave Könyvek, Budapest, 2010.; Uő., *Place Rimbaud*, Syllabux Könyvkiadó, Budapest, 2013.

2 GÁSPÁR András, *Ezüst félhold blues*, Tuan, Budapest, 2007.

3 LÁSZLÓ Zoltán, *Nagate*, Delta Vision, Budapest, 2005.; Uő., *Nulla pont*, Metropolis Media, Budapest, 2009.

4 LAKATOS István, *Dobozváros*, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 2011.; Uő., *Óraverzum*, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 2014.

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 79

> Az oroszok rendezett hadoszlopban keltek át a [Duklai-]hágón: lovasság, gyalogság, tüzérség – mutatott a három oszlopban és több sorban egymás után helyezett érmékre, aztán felállított egy kétsornyi mélységű vonalat is. – Guyon tábornok itt sorakoztatta fel tüzérségét, keresztben az úton, szemben a támadó muszkákkal, két oldalra pedig a lovasságot rendelte. / Kossuth ekkor felnézett. / – Nem igazán jó haditerv, és ezt az oroszok is így gondolták. Viszont ők nem tudtak a Buda-Ganz gyár golyószóróiról. A csata percek alatt eldőlt. – Kezével elkezdte tolni előre az orosz hadoszlopot, és folyamatosan levette az első sorokat. – Ezrek haltak meg, de Paszkevics csak küldte előre a hadosztályait. Végül a lovasság bekerítette a maradék csapatokat oldalról, a gyalogság pedig szemből intézett szuronyrohamot. Az orosz intervenciós sereg fél óra alatt megsemmisült, és Paszkevics fogságba került. (21.)

Ezt követően Ferenc József önkéntes száműzetésbe vonul – a cári sereg sorsából okulva más uralkodó meg sem kíséreli visszaállítani a Habsburgok hatalmát –, s az egykori birodalom helyén, más kisállamokkal kiegészülve pedig egy új ország, a Duna-menti Konföderáció jön létre, Kossuth Lajos vezetésével.

A regény története a nagy változáshoz képest negyven esztendővel később, 1888-ban játszódik, főhőse pedig a kvázi ügynöki szerepben felbukkanó Kossuth Csaba, az immár háttérbe vonult exelnök huszártiszt-unokája, aki a külső és belső ellenségek által szorongatott államalakulat legújabb hadi fejlesztésére vonatkozó információkat hivatott eljuttatni Pest-Budáról a konföderáció aktuális fővárosába – nincs állandó centrum, a vezetés kétévente az egyes társállamok központjaiba vándorol át, ezzel is szimbolizálva az egyenlőséget –, Belgrádba. A levelet azonban egy rajtaütés során ellopják, s a szálak a titokzatos főellenséghez, Árnyhoz vezetnek, akinek nemcsak Magyarország első s egyben utolsó miniszterelnökének, Batthyány Lajosnak a vére szárad a kezén (Vö. 222.), de az egyre erősödő szerb szeparatistákkal karöltve az a célja, hogy elpusztítsa a köztársaságot. Az ifjú Kossuthot – akinek vissza kell szereznie a titkos fejlesztésre, a hadi szivarhajóra vonatkozó iratokat, és meg kell akadályoznia, hogy Árny a saját fegyverével zúzza szét az államalakulatot – politikus barátok és nők hármassága kíséri, ám a siker hajszálon függ, hiszen a gonosz mesterkedése mindenhová beférkőzött, akár egy métely.

*A szivarhajó utolsó útjá*nak kétségkívül a világépítés a legfőbb erénye, s ez még akkor is igaz, ha az alternatív világ létrejöttéért felelős törésponttal igen komoly gondok akadnak. Noha a golyószóró mint (had)technológiai fejlesztés rokonságot állít William Gibson és Bruce Sterling közös művével, *A gépezet*tel[8] – ahol az 1800-as évek első felében sikerül felfedezni a gőzhajtású számítógépet, ami százötven évvel korábbra helyezi az információtechnológiai forradalmat –, a két divergáló pont közt azonban van egy jókora különbség. A gőzhajtású számítógép sikeres tervezete

5 Ajánlható olvasónaplók: http://sfmag.hu/2013/01/15/a-szivarhajo-utolso-utja/; http://moszat.eu/Pinter_es_ Pinter_A_szivarhajo_utolso_utja; http://www.ekultura.hu/olvasnivalo/o/cikk/2012-10-31+15%3A00%3A00/ pinter-bence-pinter-mate-a-szivarhajo-utolso-utja; https://kevesszoval.wordpress.com/2013/10/27/pinter-bence-pinter-mate-a-szivarhajo-utolso-utja/; http://kultnaplo.blogspot.sk/2012/10/pinter-bence-pinter-mate-szivarhajo.html (Hozzáférések: 2015. március 28.)

6 Pintér Bence – Pintér Máté, *A szivarhajó utolsó útja. Fejezetek a Duna-menti Köztársaság történetéből*, Agave Könyvek, Budapest, 2012. – A tanulmányban szereplő, eltérő tördelésű szövegrészek, s az utánuk zárójelben következő oldalszámok végig erre a kiadásra vonatkoznak; a kötetet *A szivarhajó*ként említjük. (B.L.P.)

7 Egy olyan esemény, ami a mi történelmünkben megtörténthez képest másként alakul. Lásd: Gavriel D. Rosenfeld, *Miért a kérdés, hogy „mi lett volna, ha …?" Elmélkedések az alternatív történetírás szerepéről*, ford. Szélpál Lívia, *AETAS,* 2007/1., 151.

8 William Gibson – Bruce Sterling, *A gépezet*, ford. Juhász Viktor, Galaktika Fantasztikus Könyvek – Nagual Publishing, Budapest, 2005.

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 80

ugyanis kész volt, a gép maga pedig csak azért nem jött létre, mert nem kapott kellő állami támogatást – a '90-es években megépítették, és valóban működött![9] –, a '48-49-es magyar hadiiparban azonban egy golyószóró kifejlesztéséhez korántsem volt meg a kellő potenciál, hiszen az nemcsak, hogy innovációkkal nem szolgált, de éppolyan súlyos nyersanyaghiánnyal küszködött, mint amilyen élelmiszerhiánnyal maguk a honvédek.[10] A fiatal szerzők meg sem kísérelik eloszlatni a kételyeinket; nemes egyszerűséggel csak közlik a kor szuperfegyverének létrejöttét, és semmiféle hangsúlyt nem fektetnek arra, hogy mindez mégis hogyan volt – vagy lehetett volna – lehetséges, ami nem pusztán labilissá, de egyenesen védhetetlenné teszi a szóban forgó divergáló pontot. Sőt, a *player.hu* felületén olvasható elmélkedések közt, melyek arra a kérdésre keresik a választ, hogy Kossuth-ék miként nyerhették volna meg a szabadságharcot, Pintér Bence sorai is megtalálhatók, aki a számára legkedvesebb, de egyszersmind legkevésbé esélyes variánsként említi azt, amit a könyvében végül felvázolt.[11] A hivatkozott cikkben többen is felvetik, hogy a magyar félnek hosszú távon még akkor sem lett volna esélye az osztrákok ellen, ha a cáriak nem avatkoznak be – az amerikai polgárháborúban küzdő északiak és déliek lehetőségeit hozzák fel analógiaként, igen helyesen.[12] Felmerülhetne azonban az a kérdés is, hogy mi lett volna, ha épp a magyar fél kapott volna külső támogatást, például maguktól az oroszoktól? A Habsburg-ház trónfosztását követően igenis fennállt a lehetősége annak, hogy egy másik dinasztiát hívjanak meg az ország élére, a környező államok politikai berendezkedésére nézvést pedig egy esetleges önálló monarchia – legyen az akár alkotmányos –, szemben a köztársasággal, komolyabb jövőre számíthatott volna. Egy megkoronázott Romanov herceg értelemszerűen a mindenkori cáratyuska szövetségét is magával hozta volna, igaz, az oroszok ily „közeli barátjává" válni talán még súlyosabb bilincs lett volna, mint a Habsburgoké. A nagyhatalmi politikára nézvést érdekes alternatívát jelenthetett volna az is, ha a Habsburg-ház magyar ága kerül a trónra Ferenc József helyett… ezek a kérdések azonban már nem a két Pintér kötetének kérdései, térjünk hát vissza inkább ahhoz.

A könyv legelején megtalálható térképen, belső határkijelölésekkel a Dunai Konföderáció tizenegy tagállamát láthatjuk, melyek a következők: Bajorország, Csehország, Ausztria, Magyarország, Szlovénia, Horvátország, Bosznia, Szerbia, Erdély, Románia és Bulgária. Azon a furcsaságon túl, hogy a térkép jobb alsó sarkában Dunai Egyiptomot találjuk – a regényben csupán egy-két helyütt hivatkoznak rá, ám arról, hogy mi köze s miként került a köztársasághoz, egyetlen szó sem esik, ami még akkor is frusztráló hiányosságként hat, ha a történet lezáratlan végéből a folytatás (terve) következik is –, felmerül a kérdés, hogy a többiekhez hasonlóan Szlovákia miért nem önállósodott? Hiszen ha Bosznia és Szlovénia nemzeti mozgalmai szuverén országrészeket tudtak kiharcolni, úgy a Ľudovít Štúr vezette szlovákok miért ne lettek volna képesek hasonlóra?[13]

9 Lásd: http://news.bbc.co.uk/2/hi/science/nature/710950.stm (Hozzáférés: 2015. március 26.)

10 Vö.: http://mnl.gov.hu/a_het_dokumentuma/vasagyuk_rezagyuk_200_eve_szuletett_gabor_aron.html (Hozzáférés: 2015. március 26.)

11 Lásd: http://player.hu/biznisz/igy-nyerhettuk-volna-meg-az-1848-49-es-szabadsagharcot/ (Hozzáférés: 2015. március 26.)

12 Unió / Lajtán túl = iparosodott; Konföderáció / Lajtán innen = mezőgazdasági (B.L.P.)

13 A téma iránt érdeklődőknek a következő, kimagasló munkákat ajánljuk: Demmel József, *„Egész Szlovákia elfért egy tutajon…" Tanulmányok a 19. századi Magyarország szlovák történelméről*, Kalligram, Pozsony, 2009.; Uő., *A szlovák nemzet születése. Ludovít Štúr és a szlovák társadalom a 19. századi Magyarországon*, Kalligram, Pozsony, 2011.

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 81

A kérdésre, Bosznia és Szlovénia viszonylatában minden bizonnyal nem adható védhető válasz. Erdély önállósodása ezzel szemben a történelmi hagyományok felől is tartható, a két német államrész – Bajorország és Ausztria –, a két magyarral egyetemben azonban megbolygatni látszanak a tagállamok sokat hangoztatott egyenlőségét, hiszen az iménti két etnikumot vitathatatlanul nagyobb politikai hatalommal ruházzák fel. Kossuth Lajos központi szerepe a másként alakult történelem fényében magától értetődik – s ez még akkor is igaz, ha tudatosítjuk, hogy személye tovább erősíti a magyarok pozícióit –, évtizedekig tartó kvázi egyeduralma mégis kérdésessé teszi, mi okuk lett volna a kis államoknak önakaratukból a magyar vezetés alá rendelni magukat? Elvégre volt rá bármiféle garancia, hogy nem csöbörből vödörbe kerülnek?

A konföderáció – s vele az alternatív világ – létrejöttének másik, anakronisztikus problémája ugyancsak Kossuth Lajoshoz kötődik, hiszen a regény és paratextusai[14] is több helyütt az ő dédelgetett álmaként hivatkoznak az államalakulatra. Mindezzel annyi a probléma, hogy noha Kossuth, Klapka és még néhány szabadságharc-vezér csakugyan felvetette „A Dunai Szövetség tervezetét,"[15] ezt azonban csak 1862-ben, tizenhárom évvel a szabadságharc bukása után tették, kellő distanciából ahhoz, hogy felismerjék korábbi hibáikat. A két Pintér valóban a dokumentum egyes pontjaihoz igazította regényvilágát – vándorló főváros, a központi elvekkel összeegyeztetett, önálló alkotmányok, minden tag nyelve hivatalos nyelv stb. –, a '48-49-es Kossuth-kabinet azonban korántsem szánt önálló, kollektív jogokat Magyarország nemzetiségeinek, csupán az egyéni szabadságot biztosította, a német – és Közép-Kelet-Európában is honos – nemzetiségi modell helyett a francia államnemzeti felfogást helyezve előtérbe. Eszerint, aki Magyarországon él, legyen bármilyen is az anyanyelve, urambocsá', meg se tudjon mukkanni az államnyelven, az illető úgyis magyar nemzetiségűnek számít. Ez az eljárás a császár karjaiba lökte azokat a (kis)nemzeteket is, akik eredendően szimpatizáltak az önállósodás gondolatával, '49-ben pedig már hiábavalóak voltak a nemzetiségek kollektív jogát és szélesebb önrendelkezését biztosító kormányzói rendeletek, hiszen akkor már egyértelmű volt, melyik lesz a győztes fél.[16]

Az apróbb hiányosságoktól eltekintve remekül kidolgozottak azonban a Konföderáció bel- és külpolitikai viszonyai, amelyek számos analógiát rejtenek a mi univerzumunknak, ha nem is annyira a múltjával, mint inkább a jelenével. A Duna-menti Köztársaság jórészt napjaink Európai Uniójának egy kisebb változata, igen hasonló értékekkel, társadalmi-, politikai-, gazdasági alapelvekkel. Az államnak nincsenek belső, csak külső vámjai (vö. 83.); közös külüggyel, hadüggyel és pénzüggyel rendelkezik – ez a hármas egyébként már az Osztrák-Magyar Monarchia analógiája –; a nemzeti sokszínűséget megőrizve törekszik egységre, ami által a sok apró etnikum komoly politikai befolyásra tehet szert; a közös jóhoz pedig mindenki azzal járul hozzá, amiben a legjobb – Románia: olaj; Horvátország: hajózás;

14 A kötet hátlapjának belső oldalán olvasható a két szerző szórakoztató, alternatív életrajza, amelyekkel mi bár nem foglalkozunk, mégis hatványozottan és egyszersmind önreflexíven irányítják rá a figyelmet a szöveg által képviselt irányzatra.

15 A tervezet teljes szövegét lásd: http://mek.niif.hu/04800/04882/html/szabadku0178.html (Hozzáférés: 2015. március 26.)

16 Magyarország 1848-49-es nemzetiségi viszonyai kapcsán lásd: Szász Zoltán, *A nemzetiségek és az 1848-as magyar forradalom*, *Történelmi Szemle*, 1998., 3-4. sz., 193–202.

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 82

Erdély: bányászat; Ausztria és Csehország: ipar; Magyarország: mezőgazdaság (vö. 96.; 186.; 196.). *A szivarhajó* világában ez a közép-kelet-európai államalakulat az arisztokratikus monarchiák ellentétpárja; az egyenlőségen alapuló köztársaság, melynek lényegében nincs párja a világon! Ez utóbbi kijelentésnek két jelentős változás az oka: Franciaország és Spanyolország egy államot alkot, Francia-Spanyol Császárság néven, melynek kezdetei talán egészen a spanyol örökösödési háborúig (1701–1714) nyúlnak vissza, melynek végeredményeként a francia félnek meglehet, a perszonáluniót és/vagy a két állam egyesítését is sikerült elérnie. Esélyesebb azonban, hogy a nagy francia forradalom után hatalomra került Napóleon egyesítette a két államot, III. Napóleon viszont semmiképp sem veszíthette el a mi világunkból ismert porosz-francia háborút (1870–1871) – ha „odaát" egyáltalán volt ilyen –, és megőrizte trónját; országa monarchia maradt. A francia-spanyolok nagyhatalmi státusza hozza a másik jelentős változást is, mégpedig azt, hogy az önállósuló Dél az ő támogatásukkal győzte le Északot az amerikai polgárháborúban. Olyan, hogy Amerikai Egyesült Államok, az általunk ismert formában tehát a regény világában nem létezik, hanem van egy polgári, iparosodott Észak és egy rabszolgatartó Dél (vö. 26.; 29–30.). A dunaiak elvben bár az északiakat támogatták, érdemleges segítséget nem nyújtottak, a két amerikai állam közt továbbra is fennálló viszályban azonban – melynek a rabszolgatartáshoz fűződő eltérő viszonyulás az alapja – a kelet-közép-európai köztársaság fontos szövetségese az abolicionista[17] északiaknak. A regény jelenében a Dunai Konföderáció az afroamerikaiak elsőszámú menekülési bázisát jelenti.

> – És a négrusok? / – Őket a kikötőkből egyenesen a menekülttáborokba viszik, ahol hamar kapnak letelepedési engedélyt. Munkaerőhiány van. (126.)

A Duna-menti Köztársaság tehát a polgári szabadság és egyenlőség bástyája, ami már csak a társadalmi és politikai berendezkedéséből adódóan is szembekerülne a környező monarchiákkal, ezt az ellentétet azonban tovább fokozza, hogy megalakulása után a konföderáció sorra vívta háborúit a három császárral, alapvetően azért, hogy az azok jogara alatt sínylődő nemzetek egyenrangú szabadságát biztosítsa – persze saját határain belül.

> Korai éveiben a Konföderáció az oroszok kiverése és a Habsburgok bukása után mind a három országgal hadat viselt. Először a francia intervenciós hadsereget verte szét Itáliában, aztán a lengyel forradalom nyomán avatkozott bele a cár ügyeibe, a szultánnal pedig a balkáni országok függetlenedése és Konföderációba való belépése révén került konfliktusba. Azóta mindegyik trónon uralkodóváltás történt, de a cél nem változott: a Konföderáció összezúzása, bármi áron. (28.)

A mi univerzumunkból ismert, vagy azokhoz hasonlító szövetségek is sorra köttetnek. A három koronás fő egy oldalra kerülése egyértel-

17 „Abolicionisták / (latin), a) az északamerikai Egyesült-Államokban azok, kik a rabszolgaság eltörlésén fáradoztak; b) a büntetőjogban a halálbüntetés ellenei. / Forrás: Pallas Nagylexikon" – http://www.kislexikon.hu/abolicionistak.html (Hozzáférés: 2015. március 27.)

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 83

mű, amíg azonban „ideát" az osztrák-magyar császár, a német császár és az orosz cár került egy térfélre, és szövetségüket 1881-ben újították meg, *A szivarhajó* világában 1883-ban köttetik meg a szerződés, az orosz uralkodó hadtársai pedig az oszmán szultán és a francia-spanyol császár lesznek. A nálunk kettős szövetségként ismert, 1879-es megállapodás, amelyet az Osztrák–Magyar Monarchia és a Német Birodalom vezetői írtak alá, „odaát" tágabb keretet nyer: a Dunai Konföderáció és az Észak-német Szövetség társulása Lengyelországgal és Olaszországgal bővül ki. A kötetben végig ott kísért a háború réme, a sikerükben kétkedő központi államoknak azonban *A szivarhajó* univerzumában sokkal komolyabbak az esélyeik, mint amilyenek az első világháborús központi hatalmaknak voltak, főként, ha Nagy-Britannia feltételezhető függetlenségével számolunk, és a technológiailag túlfejlett Közép-Európával a mindenkor elmaradott Oroszországot, az „Európa beteg emberének" számító Oszmán Birodalmat és a Francia-Spanyol Császárság ugyancsak hátul kullogó ibériai országrészét állítjuk szembe.

A négy központi állam közös külpolitikájának legjelentősebb befolyásolója a vének tanácsaként is emlegetett politikai testület, ahová a jelentősebb közéleti szerepet vállalni már nem kívánó neves politikusok kerülnek. Kossuth mellett itt találjuk Bismarckot, Garibaldit, Bemet, Görgeyt, s ide tartozott a néhai Batthyány Lajos/Louis is (vö. 24.).

Magának a Konföderációnak a Szövetségi Gyűlés a fő irányítószerve, ami a mi parlamentjeinknek felel meg, s ami – mint arról fentebb már szó esett –, kétévente vándorol az egyes társországok fővárosai közt. A regény jelenében ez a folyamatos költözködés jelenti az egyik fontos politikai konfliktusforrást, a három párt ugyanis eltérően viszonyul e hagyományhoz. Noha mindhárom mozgalom elismeri annak súlyos anyagi vonzatát, a negyven éve hatalmon levő, centralista Egységpárt képviselői nem csak azt szorgalmazzák, hogy a Szövetségi Gyűlés biztonsága érdekében helyezzék központi vezetés alá az egyes fővárosokat, de hajlamosnak mutatkoznak arra is, hogy egy állandó fővárost jelöljenek ki. Az ellenzéket jelentő, konföderalista polgári demokraták az egyes társállamok függetlenségének megnyirbálását látják az egységpártiak terveiben. Az előbbiek ezen felül pacifisták – úgy vélik, a környező monarchiákkal elkerülhető a háború –, az utóbbiak pedig defenzív-milicisták – a császárságok jelentette veszélyt megelőző csapással kívánnák eloszlatni, igaz, véleményüket csak zárt falak közt hangoztatják; titkon néhány egységpárti képviselő is támogatja nézeteiket. A harmadik politikai párt, a liberálisok vannak jelen a legjelentéktelenebbekként, ami abból adódik, hogy mindig vagy az egyik, vagy pedig a másik nagy csoport törvénytervezeteit támogatják, jórészt azonban a kormánypárthoz igazodnak. A polgári demokraták az egységpártiakhoz képest mindenképp radikálisabbak, és ha az utóbbiakra konzervatív jobboldaliakként tekintünk, úgy rájuk baloldaliakként kellene (vö. 19–24.). Az önmaga jelentőségét is előszeretettel hangsúlyozó politikai vezetés

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 84

Csendélet 7, 2012

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 85

szimpatikus és valóság-ízű kritikáját adja az a süket, a vak és a néma majom hármasát játékba hozó, szúrós pamflet, amelyet a regényvilág császárpárti Széchenyi Istvánjának tulajdonítanak:

> Az Egységpárt a röplap szerint nem több mint „süketek gyülekezete, akik nem hallják sem a nép, sem a kor szavát", a liberálisok „pusztán néma bábok, kik lelkesen bólogatnak, amint megszólal a kormány gyomrát bántó szél halk jajszava", a polgári demokraták pedig „vakok, mert nem látják, hogy minden felszólalásuk köznevetség tárgya s hogy senki nem kér belőlük." (20.)

A Szövetségi Gyűlés képviselőinek „látképe" ugyanolyan tarka, mint az országaiké, a politikusok ugyanis jellemzően népviseletben ülnek a gyűléseken. A nacionalizmus azonban lényegében ennyiben van jelen a parlamentben; nyelvek sokaságán hangzanak el az egyes felszólalások, az elnök, Emmerich Sachsen zsidó származású, s az „egység a sokszínűségben" elv éppúgy mindenki sajátja, mint ahogy a mindenkori szeparatista törekvéseket is mindannyian ellenzik. Igazi, humánus, dunai… európai felfogás ez, melynek himnuszául éppolyan helyesen tették meg a *Föltámadott a tenger*-t, mint ahogy a mi Európai Uniónknak is a sajátját.

A világépítés szempontjából, noha a történetnek nagyobb része játszódik Belgrádban, Pest-Buda mégis részletesebb bemutatásra kerül. A nagy változások kiindulási helyéül szolgáló város látképé az általunk ismerthez képest nagyban módosul, és bár Pest-Buda is csak egy a konföderáció tizenegy fővárosa közül, a szerepe mégis hangsúlyosabb a többinél. Az egykori birodalom szívének, Bécsnek veszi át a helyét, pozitív és negatív vonatkozásokban egyaránt.

> A magyar főváros utcáit, a költőket és az írókat vonzó, Sarló menti kávéházakat, a báltermeket és a klubokat átitatta a gőg és üres fényűzés, ami korábban csak a császárvárost, Bécset jellemezte. (17.)

A gázlámpás Pest-Buda mindazonáltal nem csak szellemiségére nézve alakul át, de az arculatát tekintve is. A Szabadság tér közepén álló monumentális emlékmű mellett – amely a neves hősök legjavát örökíti meg – nemcsak újabbnál újabb pályaudvarokkal, de légikikötővel is gazdagodik; a Pilvax kávézó – vagy más néven Forradalmi Csarnok – költők és hazafiak zarándokhelye, a szabadságharc dicső csatáit megörökítő freskókkal; a legjelentősebb változás azonban mégis maga a Sarló, ami fokozottan látványossá teszi a várost:

> Kossuth mindig elámult e nagyszerű csatornán, amelynek két oldalán üzletek sorakoztak a magas bérházak aljában, és amelyet közel harminc míves híd szelt át. A mérnöki tervezés dicsérete, a magyar főváros nyakéke volt ez a majdnem öt kilométernyi folyócska, melyen bércsónakok fuvarozták a polgárokat a Margit-szigettől egészen a régi Fa térig. Kossuth még élénken emlékezett arra az időre, amikor tervek álltak készen a lecsapolásra. A Sarló a Duna egyik névtelen

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 86

> mellékága volt, nem több holmi bűzös posványnál, gazdag élővilággal. Végül a vízi út terve győzedelmeskedett az irracionálisan drága és sok munkával járó szárazföldi körúttal szemben. Az idelátogató könnyen érezhette úgy magát, mintha Velencében lenne, leszámítva az éneklő gondolásokat. Helyettük gőz- és benzinmeghajtású csónakok, kétevezős ladikok szelték a vizet, illetve alacsony merülésű gőzhajók biztosították a tömegközlekedést. Kétségtelenül modernebb látványt nyújtott, mint Velence. (21–22.)

Akad azonban néhány probléma is, egyfelől a műfaji meghatározás, másfelől a regény poétikája körül. A kötet paratextusai közt találjuk az ifjúsági kalandregény meghatározást, melynek első fele abszolút érvénytelen – siheder szereplőkkel egyáltalán nem találkozunk, a történet több szakasza pedig kimondottan véresre sikerült, igaz, a légyottok leírása megáll az ingkigombolásnál –, a kaland-rész azonban már túlontúl is jelen van. Többen talán „pörgősnek" és „filmszerűnek" mondanák a sztorit, de az kétségkívül túlpörög, és nem bírja magát utolérni. Az első negyven-ötven oldalban elvégzett, alig-alig megbotló világépítés később egyenesen belefullad a karakterek rohanásába, kiknek motivációja sokszor érthetetlen. Amikor például Kossuth Csabától – akinek a baráti és ismeretségi köre nem mellesleg az állam teljes vezetésére kiterjed – elrabolják a levelet, a rendőrség a kisiklott és felgyújtott vonatot látva, ami körül ráadásul ott röpködnek Árny jelképei, a pikk királyok, automatikusan a küldöncügynököt kezdi el üldözni, gyanúsítottként (?!). A karakterek felületesen kidolgozottak; az ifjú Kossuthot James Bond-szerű bemutatkozásain túl mindössze a cigarettázás jellemzi – ezért is emeltük e szöveg elé idézetként a valamiért „y"-nal írt bagó-márkanevet. Egy láncdohányos szereplőnél kétségkívül többször ki kell térni a függőségre, de az egy rágyújtás per oldal rövid időn belül bosszantó, felületkitöltő funkciót nyer. Ugyanez a helyzet a főhős nevével, amit semmivel sem helyettesítenek a szerzők – noha az olyan banális lehetőségek, mint a „férfi", a „tiszt", a „huszártiszt" vagy a „hadnagy" adottak –, miből kifolyólag egy tizenöt mondatos bekezdésben tizenötször is szerepel(het) a „Kossuth" név. A történetben megjelenő három nő karakterének különbsége lényegében a hajuk színében ragadható meg, amit a szöveg is alátámaszt. Hiszen mindhárman ugyanolyan vékonyak, ugyanolyan gyönyörűek, az összes céljukat elérik, és mind Kossuthéi akarnak lenni, ami persze meg is történik vagy történt már a regény cselekménye előtt. A „szőke" újságíró, és állítólag a Konföderáció legjobb cikkeit írja, amit a beemelt szövegek korántsem támasztanak alá, a „vörös" és a „fekete" pedig – az általuk képviselt oldal most lényegtelen – „ügynökök", mely hivatás – s főként nőkre vonatkoztatva – zavaróan kilóg a korból, még akkor is, ha a rendőrséget Tisza István, a „hírszerzést" (?!) pedig Tisza Kálmán vezetik. A főgonosz, Árny hasonlóan klisés szereplő, akinek az előéletéről, a vissza-visszatérő, kurzívval szedett szövegszakaszokból noha megtudhatunk ezt-azt, a karaktere mégis kimerül annyiban, hogy egy klasszikusan őrült zseni, aki bármi áron el akarja pusztítani

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 87

a Konföderációt. De persze mit is várhatnánk a démoni Ferenc József császár démoni hadseregparancsnokának, Windisch-Grätz hercegnek fokozottan démoni leszármazottjától?

Rendkívül érződik továbbá, hogy a szöveg két szerző műve. Az imént taglalt, filmszerű klisésség, a szó- és névismétlések, a botladozó mondatok és motiváció, a fizika törvényeinek s az ok-okozatiságnak való ellentmondás mind ugyanazokon a szövegszakaszokon, a „pörgős" részeken fedezhetők fel, míg a korábban bemutatott világépítés, és az ott használt, jóval *irodalmibb* stílus kétségkívül a másik szerző keze munkáját dicsérik.

A steampunk jegyei, noha helyenként fellelhetőek, az egyes innovációk még sincsenek oly hangsúlyosan jelen, hogy punk-szerűen alakítsák át a világot; hogy a szöveg bátran a szubzsáner alá legyen rendezhető. Sőt, a gőzhajtású masinák mellett a fogaskerekes (clockpunk) és gázolaj meghajtású szerkezetek (dieselpunk) is jelen vannak, ami a nyomokban fellelhető steampunk-jelleg továbbtöredezését mutatja, annak al-alműfajaira. A gőzvilág felépítésére pedig még szövegszintű utalást is (lehetne) találni, hiszen az első pár oldalon a Héjavárba visszavonult Ferenc József azon kesereg, hogy Viktória királynő – akinek a nevével épp a gőzpunk (lehetséges) korát szokás beazonosítani – még mindig nem támogatja őt hadseregével, trónjának visszaszerzése ügyében. Álljon itt azonban néhány példa, hogy a '48-49-es, kurblis golyószóró után mégis mi-mindent fedeztek még fel a dunaiak. A Sarlón közlekedő, gőz- illetve dízelhajtású csónakok és hajók mellett egy „teáskanna hangján kotyogó", gőzhajtású autóval is találkozhatunk (49.), Árny újabbnál újabb szerkezeteket fejleszt ki, mint amilyen az oldalkocsis gőzkerékpár vagy a gázálarc elődje (66–69.), a polgári demokrata Nemesházi Bence egy mechanikus térképen játssza le vizionált háborúit (75.), a Buda-Ganz kiadja a kurblis golyószóró forgótáras, elsütő billentyűs utódját (88.), az egyik szerb bűnbanda olyan repülőgéppel rendelkezik, melynek üvegsisakjain keresztül a pilóták kommunikálni tudnak (194.), és ott van persze a regény névadója, a hadi szivarhajó is:

> A hajó méretei megdöbbentőek. Alsó részén öt pár gépágyú kapott helyet, amik az oldalsó védelmet szolgálják. Nem igazán figyelhettem meg, de négy lövegtornyot számoltam a ballon tetején. A hadihajó bombázási kapacitása óriási lehet, csapatszállításra alkalmas, egy vadászszázaddal kiegészítve szinte megközelíthetetlen. / (Ismeretlen francia kém jelentése a hadi szivarhajóról, 1888.) [224.]

A kötet elsőrendűen az alternatív történelmi regények közé sorolandó, amit a szöveg világépítésért felelős részei mellett a fejezetek elején elhelyezett, az alternatív univerzumból származó idézetek is erősítenek. Jókai és Arany átiratok éppúgy felfedezhetők ezek között – a világ alakulásával együtt formálódva –, mint levelek, beszédrészletek és útinaplók töredékei is. A dolgozatunk elejére emelt szövegrészek is ezek közül valók, s amíg a Csokonay cigaretta reklámszlogenje

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 88

talán egy kicsit önironikus, addig Sir Spencer Heath sorainak megfogalmazása korhűen patetikusra sikeredett. Ezek között is van persze néhány botlás – a 93. oldalon olvasható, Ferenc József által Kossuth Lajosnak címzett üzenet például kétségkívül nem ultimátum –, mégis mind az erősebb szövegrészek közé tartoznak. Egy alternatív történelmi regény esetében persze érdemes lett volna jobban odafigyelni arra, hogy kiket is szerepeltetnek – például politikusokként – a szerzők. Noha a '48-49-es nagyok közül páran jelen vannak, a kisebb jelentőségűek – akik közben mégis főbb szerephez jutnak – éppúgy lehettek volna valós alakok… csak épp más élettörténettel. A műfaj fontos művelőinek példájára, úgynevezett „stabil divergáló pontokként" olyan eseményeket is be lehetett volna vonni, amelyek „odaát" és „ideát" is megtörténtek. Nem az olyasféle analógiákra gondolunk, mint amilyen a lengyel kormány léghajójának lezuhanása (204.), mert ez és a hozzá hasonló történések a mi közelmúltunk párhuzamai, hanem inkább olyanokra, mint amilyen az itt is, ott is 1879-ben megkötteted központi szerződés volt. Stabil neuralgikus pontként használt események egész tárházával operál például Scott Westerfeld *Leviatán*-trilógiája,[18] ami egyébként a kortárs alternatív történelem – steampunk – biopunk – teslapunk irodalom mintapéldája is egyben.

Ha pedig már szóba került a *Leviatán*: egy-két hasonlóság – a műfaji, alműfaji és al-alműfaji megegyezésen túl – mégis megfigyelhető közte és *A szivarhajó* között. Ilyen például Kossuth Csaba és Westerfeld egyik főhősének, Hohenberg Sándornak a párhuzama, akik noha egyaránt fiktív karakterek, mégis, a mi világunkban is éltek, meghatározó figurák leszármazottjaiként lesznek saját univerzumuk történetének formálói, s ez még akkor is igaz, ha tudatosítjuk, hogy Hohenberg Sándor azoknak a Habsburgoknak az utódja, akik a Pintérek kötetében az ellenség archetípusai. *A szivarhajó* 105-ik oldalán továbbá olvasható egy olyan bekezdés, mely szerint a főhős huszártiszt és korábbi kedvese, a „szőke" Reményik Teodóra, egy estélyről megszökve épp Hohenberg báróné öltözőszekrényében húzták meg magukat. Félre ne értse a kedves olvasó, ez a szövegszösszenet nyilvánvalóan a láthatatlannal vetekedő kapcsolódás csupán, mégis, a balsorsú Ferenc Ferdinánd – aki nem mellesleg éppúgy egy belső, etnikai határok mentén szerveződő szövetségi államma, a Nagy-Ausztria-i Egyesült Államokká kívánta átalakítani az Osztrák-Magyar Monarchiát[19] – és kedvese, Chotek Zsófia… s („ideát" meg nem született) fiuk, Sándor, egy olyan országban, mint a Duna-menti Köztársaság, talán boldogabb életre lelhettek volna. Ez azonban már egy túlontúl architextuális történet.

A két fiatal szerző kötete minden fent felsorolt botlás ellenére mégis alapját képezheti egy sikeres író-duó pályafutásnak, hiszen ők is arra a mindnyájunk fantáziát megmozgató, végtelen ötlet-tárházat magában rejtő kérdésre keresik a választ, hogy „mi lett volna, ha…?"

18 Scott Westerfeld, *Leviatán*, ford. Kleinheincz Csilla, Ad Astra, Budapest, 2009.; Uő., *Behemót*, ford. Kleinheincz Csilla, Ad Astra, Budapest, 2010.; Uő., *Góliát*, ford. Kleinheincz Csilla, Ciceró, 2014.

19 Lásd.: http://multkor.hu/cikk.php?id=5935 és http://nol.hu/kulfold/20140122-_a_monarchia_meg_evtizedekig_letezhetett_volna_-1439553 (Hozzáférések: 2015. március 28.)

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 89

H. Nagy Péter

A történelem legboldogabb képe

1945 augusztusa Eisentaedt fotóján és a *Watchmen* című filmben

A II. Világháború végéhez kötődő képanyag kincsesbánya a popkultúra számára. A szövetséges haderők kézfogása az Elbánál, sarlókalapácsos zászló a Reichstagon, csók a Times Square-en, az atombombafelhő… Ikonikus darabok, melyek újra és újra megjelennek valamilyen formában a különböző médiumokban.

Minden idők egyik legismertebb, legkedveltebb és talán legtöbbet reprodukált fotója New Yorkban készült a Times Square-en, 1945. augusztus 14-én (egy héttel később jelent meg a Life magazin címlapján). A képet a hírlapfotózás halhatatlan mestere, Alfred Eisenstaedt (1898–1995) készítette, spontán felvétel: a Japán kapitulációja (V-J Day) feletti örömmámorban egy amerikai férfi (matróz) megcsókol egy fehér ruhás hölgyet (nővért).[1] A sorsdöntő pillanat szinte filmszerű, nem csoda, hogy a történelem leghíresebb csókjai között tartja számon a médiatörténet. (Olyan kontextusban, mint Júdás csókja, *A csók* című Rodin-szobor, Brezsnyev és Honecker csókja stb., vagy a popkultúrában: Katy Perry performansza a szóban forgó kép újraalkotásaként, Lady Gaga és Michael Bloomberg [New York polgármestere] csókja 2011/2012 szilveszterén stb.)

A kép természetesen annak köszönhette karrierjét, hogy azonnal történelmi jelképpé vált. Valójában egy fontos maximát ábrázol: valaminek a vége valami másnak a kezdete is egyben. A csókolózó pár alakjában összeforr a háború végének és az aktusban kifejezésre jutó boldog időszak kezdetének a képzete. A fotón látható momentum tehát akár örökérvényű történetként is értelmezhető, és hajlamosak vagyunk így tekinteni rá. A nézők többsége úgy olvassa ezt a képet, mint ami eltörli az élet és a reprezentáció közti különbséget. Mi sem bizonyítja jobban a fotó erejét, mint hogy a csókolózó pár alakjában spontánul felcserélődik realitás és medialitás, megfeledkezünk arról, hogy a felvétel óhatatlanul bizonyos hiányosságokat mutat. (A megállapítás nem csökkenti a kép hatását, a médiainformáció egyszerűen így működik.)

Ebből következik az is, hogy a felvétel további sorsát olyan reprodukciók határozzák meg, melyek nem csak a kép tartalmával, hanem a megjelenítés átkomponálásával is szembesítenek. Nézzünk erre egy példát. A *Watchmen* című élőszereplős képregényfilm kiindulópontja a Nixon-korszak meghosszabbítása.

1 Eisenstaedt egy másik, kismilliószor reprodukált fotója a nyelvét kiöltő Einsteint örökíti meg. Nehéz eldönteni, a két kép közül melyik a „leg".

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 90

Alternatív történelemben járunk, melyet a hidegháborútól való szorongás ural, a nukleáris háború a küszöbön áll. Megmenthető-e a világ az atomkatasztrófától, egy olyan társadalmi „valóságban", amely a szuperhősökből is antihősöket fabrikál? A kérdésre adott válasz most nem fontos (a szuperhősök nagyon is esendőek), a film elejét idézzük fel, a Bob Dylan-dalra (*The Times They Are A-Changin'*) pörgő főcím ugyanis parádés montázzsal jeleníti meg az eltérített politikai-történelmi kontextust.

A leválogatott (fekete kockákkal, blankolással elkülönített) képsorozat (22 kilassított snitt) érdekessége, hogy a szuperhősöket az általunk ismert történelmi kontextusban vagy műalkotások terében látjuk, sokszor úgy, hogy a felvételt készítő médium is szerepel a snittben. Az egyik legelképesztőbb megoldás Eisenstaedt híres képét használja fel a különbségtermelő játékra. A negyedik snitt csoportképén megpillantjuk Sziluettet (fekete ruhás nőalak) – a DC Comics világában az a karakter, aki a náci gyilkosságok hatására lett szuperhős; megölték a családját –, aki azzal került az újságok címoldalára, hogy leleplezte egy gyermekpornográfiával kereskedő kiadó üzelmeit. Másfelől Sziluett arról nevezetes, hogy leszbikus. (Ez az infó akkor áll a néző rendelkezésére, ha ismeri a képregény világát, de a dolog e nélkül is működni fog.) A csoportkép mögött a Minutemen 1940 felirat látható (a képregényben a Percrekészek, a jelmezes igazságosztók tevékenységéről részletesen olvashatunk[2]), majd erre a beállításra íródik rá a Watchmen szó, a film címe. (Az Őrzők a szuperhősök új generációja a Percrekészek felbomlása után.)

Az ötödik snitten az Enola Gay, a Hirosimára atombombát dobó repülőgép látható (oldalán Sally Jupitert ábrázoló rajzzal), majd a hatodik, számunkra a legérdekesebb snitt következik. A kamera a „Japán kapitulált" újságfőcímről indít, tágul a képmező, az újságot tartó hölgykoszorú mögül érkezik Sziluett. A képbe befordul a nevető nővér, Sziluett átkarolja és megcsókolja. Tovább tágul a látómező, megpillantjuk a képet készítő fotóst is (In memoriam Eisenstaedt), a Times Squere-en óriási a hangulat, és mindezt mozgóképként, színesben látjuk (a csókolózó lányok persze fekete, illetve fehér ruhában vannak). Menjünk egy picit tovább, mert két további beállítás újabb kontextusba helyezi a történteket.

A nyolcadik snitt Leonardo híres festményét, *Az utolsó vacsorá*t jeleníti meg, az asztalnál az apostolok helyett szuperhősök foglalnak helyet. A társaság (a Percrekészek) Sally Jupiter visszavonulását ünnepli (ő látható Krisztus helyén), a hölgy ugyanis állapotos. Sally jobbján, a Komédiás mellett láthatóan nagyon jól szórakozik Sziluett, aki a nővérkét tartja az ölében. Majd a tízedik snitten szintén ők szerepelnek: a kamera egy kivágott újságrészletről indul (a cikk kivehetően – a képregény szövegének megfelelően – a leszbikus kapcsolatról szól[3]), tágul a látótér, az ágyon vérbe fagyva fekszik egymást átkarolva Sziluett és barátnője. Éppen helyszínelés folyik, az ágy melletti falon a gyilkos otthagyta – homofób – kéznyomát egy vérrel írt felirat formájában: „leszbikus lotyók" (lesbian whores).

2 A szöveg az első fejezet végén kezdődik (majd a második és a harmadik fejezet végén folytatódik) a következő megjegyzéssel: „A következőkben részleteket közlünk Hollis Mason *A lepel alatt* című önéletrajzából. A részlet azt az utat követi végig, melynek végén hősünk a maszkos szuperhőssé, az Éji Bagollyá vált. A közlés a szerző engedélyével történik." Alan MOORE – Dave GIBBONS, *Watchmen – Az Őrzők I*, Cartaphilus Kiadó, Budapest, é. n., I. fejezet vége, 1.

3 „Igen, merem állítani, hogy néhányunknak szexuális perverziói is voltak. Mindenki tudja, mi lett végül nőtársunkkal, a Sziluettel, és bár ízetlen dolog volna ebben a könyvben kitárgyalni a halála körülményeit, akik szeretnek ilyesmin csámcsogni, igazolva érezhetik, hogy néhányunk számára a szuperhősjelmez szexuális elemeket is hordozott. […] 1946-ban az újságok azt a hírt közölték, hogy Sziluett leszbikus kapcsolatban él egy másik nővel. Schexnayder rávett minket, hogy szám-űzzük őt a köreinkből, és hat hétre rá egy régi ellensége meggyilkolta őt a szerelmével együtt." Uo., 2. fejezet vége, 8, 10.

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 91

Eisenstaedt fotója a *Watchmen*ben többszörösen reflektált viszonyba kerül a látottakkal. Egyrészt olyan médiumként reflektálódik, melynek „igazsága” egy másik médium felől kontrollálható (a film mintegy keretezi, fikción belüli fikciónak minősíti az eredetit). Másrészt a közvetített tartalom szempontjából jelentős elmozdulás tapasztalható, amennyiben a mozgóképeken már nem csak a háború végét köszöntő spontán örömről van szó, mindegy, ki csókol meg kit alapon. Sziluett történetében ez a pillanat ennél valamivel többet jelent: az öröm egyéni, individuális változatát. Ha a néző a képet a fenti kontextusban olvassa, nem tekinthet el attól, hogy a szóban forgó szuperhős zsidó származású leszbikus volt. Alighanem ennek tudható be, hogy Zack Snyder filmjében – ahol egy ilyen csók is elcsattanhat – a Times Square-en láthatóan és érezhetően jóval nagyobb a boldogság, mint Eisenstaedt felvételén. Ennek köszönhetően a mesteri fotóba a fikció felől visszaíródhat az idő…

Panon drágakövek 8, 2014

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 92

KULCSÁR FERENC

Multik és partizáncselek

Bodnár Gyula: Gyertyaláng az alagútban

„[…] a gyermekkor felől nézve, életem nagy szerencséje, hogy tizenhárom évesen láttam először tévét. Ilyenképpen van hova visszajárnom, a legfogékonyabb évek még tévétlen, tehát gazdag és sokszínű közegébe. Utazásaim, jelen és múlt közötti ingázásaim közben pedig jegyzetelek. Ennek eredménye ez az újabb kötet" – írja új könyve előszavában Bodnár Gyula. Lévén, hogy földiek – mindketten bodrogköziek – vagyunk, mindjárt idekívánkozik az én új könyvem, a *Kerek világ közepében* utószavából is egy „testvérgondolat": „Úgy tapasztalom, idővel az emberben egyre növekszik a lélek szomja, minél többet megtudni és lejegyezni a szülőföldről: évszázadokon át élő és lélegző népéről ott, ahol a messze múltban gyökeret verve otthonra leltek, a Bodrogközben, s egy tágabb hazában, a Kárpát-medencében." Más nációk embere sem éli meg ezt másként, a cseh Bohumil Hrabal például így vall: „Minél előbbre halad az ember életútján, annál nagyobb szükségét érzi annak, hogy visszatérjen a gyermekkorába." Abba a gyermekkorba, abba a valójában még falusi-paraszti társadalomba, amely – szerencsére – a mi nemzedékünknek egy életre szóló tudás-, élmény- és ismeretanyagot adott, s amely által napjaink valóságát hitelesebben tudjuk mérni – és papírra vetni. Ahogy teszi új könyve „személyes történelmében" Bodnár Gyula is, az „emlékek házának ablakán kihajolva".

Nagyon régen nem olvastam már olyan „tárcagyűjteményt", amelyben ennyi egyívású gondolatra és vallomásra, ennyi „közösre" leltem volna: egyrészt a múltidézés formáját illetően, másrészt a látás: az események, indulatok, ítéletek, együttérzés, mindennapok, színek, lélekrezdülések tekintetében.

Igaz, egyidősek vagyunk, s ezen túl egy táj, egy nép, egy „bibliai nyelv" nevelt bennünket. Bodnár Gyula szülővárosa, Királyhelmec is „bájos, kerek domb tövében" fekszik, az én szülőfalumat, Szentest is egy domb meg egy hegy őrzi, a Pilis és a Lingó, s mindkét település „áldva hegy levével". Ráadásul a Bodrogköz szíve, Királyhelmec – egykori alma materem – már réges-régen város, hiszen hajdanában „úgy ítélte András király, titulus, rang néki kijár".

*

Ha azt kérné tőlem valaki, határozzam meg tömören és pontosan Bodnár Gyula sok évtizedes írói-emberi habitusát, illetve hát írói-publicisztikai tevékenységének a mibenlétét, éppen a fenti két jelzőt – a tömörséget és a pontosságot – mondanám, megtoldva még a

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:22 Page 93

sokszínűséggel, a fogékonysággal, a szociális érzékenységgel, az együttérzéssel, a hitelességgel, az őszinteséggel, a nagyvonalúsággal, s egyben a fegyelemmel meg a szigorú, kendőzetlen ítélettel is.

A kérdésre pedig, hogy ezt milyen műfajban, műfajokban műveli, mindenekelőtt az irodalommal rokon, etikai és közéleti kérdéseket taglaló *tárca*, mi több, a rövid jellemrajzokat, pillanatképeket teremtő *tárcanovella* jutna eszembe, meg ezek testvérműfajai: a *napló*, a maga rendszerességével, a *glossza*, az aktuális kérdésekhez való hozzászólásaival, esetleg a *kroki*, a gyorsan felvázolt, sokszor ironikus vagy szatirikus rajzaival; mert ilyen is akad a három nagy fejezetre – *Feljegyzések az emlékek házából*, *Közterek*, *Képeslapok* – tagolt gyűjteményben.

De jelöljük bármilyen irodalmi műfajúnak is a Bodnár-krónikákat, mindig felfigyelhetünk bennük egy közös írói akaratra, miszerint együtt kívánja vizionálni a múltat, a jelent, sőt a jövőt is. A múltat nem vethetjük le, mint egy elkopott, divatjamúlt ruhát – mondja írónk –, ellenkezőleg, a múlt olyan, mint a bor, a gyarapodó évekkel egyre nemesebbé és ízesebbé lesz; e kiforrt, véglegessé lett múlt által tudjuk minősíteni az ezerarcú jelen értékeit és kacatát, minőségét és szennyét, a rendet és a káoszt; s e letisztult múlt alapján tudunk „jóslatokat", „ítéleteket" alkotni az egyébként kiszámíthatatlan jövőről is.

Mindez életünk valamennyi dimenziójára érvényes, legyen bár szó az anyanyelv felszabadító, gyógyító erejéről; a családok között igazságtalanul, már-már megalázóan nagyra nyíló ollóról; a mellettünk elsuhanó életről, mi több, a mi elsuhanásunkról az élet mellett. Erős mondatok hangzanak el írónk könyvében otthonaink elárvulásáról; a szlovákiai magyar gyermeklélekszám-apadásának s a fiatalság elvándorlásának végzetes következményeiről; kaptáraink halálos csendjéről; gyönyörű népdalaink elhalásáról az ifjúság ajkain; a bennünket a Moby Dick által Ahab kapitányként mélybe rántó életről; a Pozsonytól lefelé „lejtő országról, a hallgatás övezte szegénységről, az elfuserált demokráciáról; a nemzeti közösségünkben félelmet keltő nyelvtörvényről, amely ráadásul „dupla papírt, dupla festéket, dupla munkát, dupla szónoklatot, dupla időt és dupla kiadást" is jelent. Olvashatunk e tárcákban a felvidéki magyarság – politikai – két szék közé eséséről; a „feljavított" élelmiszerek okozta civilizációs betegségekről; a nagy lila, talmi médiashow-król, a mosdatlan szájú celebekről, na meg arról a döbbenetes, a szlovák nemzeti felkelés ünnepségének alkalmából Besztercebányán elhangzott „partizáncselről", melynek főmuftija, az ország feje megígéri: a szlovákok jók lesznek hozzánk, ha mi is jók leszünk hozzájuk; ez a mi jóságunk természetesen abban nyilvánul(hat) meg, ha jól megtanulunk szlovákul – hogy aztán csobbanás nélkül elmerülhessünk a szláv tengerben.

Vég nélkül tekinthetnénk bele Bodnár Gyula „kaleidoszkópjába": benne új meg új alakzatokat öltő gyöngyszemek mutatják meg életünk ezer – hol kedves, hol eltorzult, hol pusztuló, hol pusztító – arcát: a képernyők, a monitorok, a házi mozik, a hollywoodi szennycsatornák börtönébe zárt ifjúság virtuális életbe merülő, oxigénhiányos világát; a hiéna természetű médiát; a végtelenségig ismételt, véres kaptafára húzott giccset meg a szalagon gyártott szappanoperákat; az elnőiesedett pedagógustársadalmat, ahonnan úgy hiányoznak a férfiak, mint az apa a csonka családból, na meg a gyerekeikre naponta 7 percet áldozó szülőket, akik villanypásztorként alkalmazzák velük szemben a televíziót.

De szó esik Bodnár könyvében „jó" dolgokról is: a kertészkedésről, a „piszok sok munka" szülte örömökről; régi szüretekről, borcsinálásokról, az ember vérét teljesen kicserélő burcsákról-murciról, az életet meghosszabbító vörösbor-fogyasztásról; a „halhatatlan" gyermekkor életet megtartó ajándékairól; a cipészműhelyek – e kisvárosi CNN-ek – illatáról, állatok hűségéről, szavak és nyelvek szerelméről, gyönyörű, verejtékes, színházrendezői időkről; a dobogó legmagasabb fokára felálló magyar sportolókról, ami-

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:23 Page 94

kor szerzőnk úgy érzi, őt is, az egész nemzetet odaemelik magukhoz a csúcsra, a világ elé, s „ott vagyunk fent mindnyájan, magyarok milliói, s míg hangzik a himnusz, a legmagasabbra kúszik a piros-fehér-zöld zászló”.

Csakhogy e „jók” nem új keletű áldások, inkább a múltban gyökereznek, onnan hullámzanak a mába, mint egykor a vasfüggönyön át sugárzó „beatlemánia”, amikor az ifjú nemzedékek nem sodródtak céltalanul a kiüresedett, globalizált világ útvesztőiben, hanem inkább szlalomozni igyekeztek a Brezsnyev elvtárs szemöldökének „védőszárnyai” alatt zajló, tragikomikus husáki konszolidációval szemben.

Manapság, amikor „minden borzasztóan sürgős lett a világban”, s bennünket, a láthatatlan falak foglyait, a fogyasztói társadalom rabjait a „multi etet és itat”, s ha kell, még a tortáinkat is ő süti, ezzel is nyomatékosítva, hogy voltaképpen mindent a globalizáció irányít, azon belül pedig a politika és a korrupció. Na meg a média! Ebben az egyetemes elmagányosodásban „a politika országot, nemzetet, közösségeket oszt meg, családtagokat, barátokat választ el” – rajzol pontos képet napjainkról Bodnár Gyula. Hozzátehetjük, ez az álságos és alantas viszálykodás olykor már-már a „hétköznapi fasizmus” szintjére süllyed: „listák” készülnek arról, kiket kell kiközösíteni, kiknek a neve nem kerülhet be még az egymondatos kulturális hírekbe sem, kiknek a műveiről – legyenek bár a lélek nemes erőfeszítésével létrehozott alkotások – nem jelenhet meg méltatás.

Gyertyaláng az alagútban – mondja Bodnár Gyula könyvének a címe. Tehát még fény sincs az alagút végén, hogy legalább sejtésünk legyen a kulisszák mögött fegyverkező pokolról; nincsen fény, csak egy árva gyertyaláng pislog abban a sötét alagútban, melybe belesodródtunk; s e gyertyalángot bármikor elolthatja egy fuvallat, hogy ott botorkáljon az ember a káosz sötétjében, egy arctalan, jövőtlen, egyetemes cél nélküli, reményét vesztő, túlszekularizált, szabadságot hazudó, kapzsi, ármánykodó, rosszindulatú, szolgalelkűséget elváró és jutalmazó világban: hűtlenné válva – ahogy szerzőnk írja – az amúgy bennünk szunnyadó lélek és értelem fényéhez. Ha úgy tetszik, belső emberünkhöz, az isteni részhez.

BODNÁR Gyula, *Gyertyaláng az alagútban*, Media Nova M, Dunaszerdahely, 2014.

Panon drágakövek 6, 2015

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:23 Page 95

VÍZKELETI LÁSZLÓ

Zsidó hagyományok a kultúra és az identitás szemszögéből

2014-ben jelent meg Hrbácsek-Noszek Magdaléna *Zsidó hagyományok Galántán és környékén* című monográfiája, mely a szerzőnek a zsidó kultúráról és vallásról szóló kiváló, értékes adatokat feldolgozó tudományos dolgozata. Adjunktusi tevékenysége mellett a szerző maga is roppant érzékenységgel figyel oda a körülöttünk élő népek identitására, kultúrájára, hagyományaira, ahogy a nemzetiségi kisebbségekre is. Aki a kötetet végigolvassa, az előtt nemcsak a zsidó hitről rajzolódik ki pontos kép, hanem a zsidóság mindennapjairól, szokásairól, identitásáról, valamint az átélt szörnyűségekről is.

Hrbácsek-Noszek Magdaléna 2008 óta a Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem oktatója. Ismertek a regionális identitás és a regionális kultúrák tárgykörébe tartozó tanulmányai, 2011-ben jelent meg *A regionális tudat az iskolában* című kötete. Emellett módszertani vizsgálatokkal is foglalkozik.

A könyv Bevezetőjéből rögtön megtudhatjuk, hogy mikorra datálható a zsidóság letelepedése Galántán és környékén, hogy mivel foglalkoztak akkortájt a zsidó. A szerző olyan „erős" fogalmakat jár körbe, mint az „önazonosság" vagy a „sorsválasztás". Az utóbbin magam is sokat gondolkodtam: vajon lehetséges-e sorsválasztás? E fogalom értelmezésével a kötet végén találkozhatunk.

Hrbácsek-Noszek Magdaléna a kötetét hagyományos módszerekkel kezdi, mint ahogy azt a legtöbb szerző teszi egy-egy kultúra feltérképezése előtt – a helyszín leírásával, bemutatásával. Mi teszi ezt a fejezetet mégis különössé? Az, hogy a szerző a rövid helyjellemzés után konkrétan a zsidók életkörülményeit, kultúrájuk sajátosságait, vallásuk Galánta környékéhez köthető kialakulását vázolja fel a diakrónia segítségével. Az Eszterházy-család területein a zsidókat 1526-ban említi először a krónika. A későbbi századokban zsinagógát építettek, majd az oktatásban is kivették a részüket. A szerző nagy odafigyeléssel mutatja be a történelem egyes állomásait. 1938 egy szörnyű dátum a történelemben, amikor kezdetét vette a holokauszt, a munkatáborok gyötrelme. „A soá rengeteg emberéletet követelt. Több adat is áll rendelkezésünkre, miszerint Galántáról és környékéről a koncentrációs táborokban 1400 zsidó személy vesztette életét. Az elhurcoltak mindössze 19%-a tért haza." Könnyfakasztó történetek ezek, hiteles bizonyítékai annak, ami a valóság volt, amit a zsidók átéltek.

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:23 Page 96

A Tóra 613. törvénye kimondja, hogy „mindennap mindenkinek tanulnia kell". A kötet második fejezete a zsidó oktatás-nevelés kérdéskörét járja végig, pontos adatokkal szolgál a zsidóság oktatáskultúrájáról. Legfontosabb erényük a bölcsesség és a tudás, amely gazdagabb emberi létezést tesz lehetővé. A szerző pontokban mutat rá a zsidó oktatáskultúra egyik lényeges pontjára, miszerint a nyelv, a kultúra és a vallás szoros egységet alkot. Galántán 1850-ben rabbiképző is nyílt, és a helyi zsinagógában székelt, majd sorra jöttek létre a térségben zsidó iskolák. Sajnálatos tény viszont, hogy ezek az intézmények az 1944-ben megszűntek.

A monográfia harmadik fejezete kultúrtörténeti adatokat közöl a galántai zsidó közösség tárgyi és szellemi kultúrájából. A szerző végigvezet bennünket a zsidó vallás legfontosabb tanain, szimbólumain. Minden zsidó család elengedhetetlen „házi kelléke" a menóra, ma Izrael nemzeti címere. A fejezet erényét abban látom, hogy a szimbólumok, szokások, szent tárgyak és használatuk nem lexikonszerű bemutatást követ, hanem pontosan leírt, a vallás tanai szerint feldolgozott, empirikus adatokra épül. A zsidó vallás mint a legősibb monoteista vallás alaptéziseit a szerző a magáénak is érzi, és ezért szakmabelinek és laikus olvasónak egyaránt értéket közvetít.

A negyedik fejezetben betekintést nyerünk a zsidó család mindennapjaiba, szokásaikba, a vallásgyakorlásba. Megtudhatjuk, hogy pl. mit használtak a konyhán a főzéshez, mit jelent, ha valami kóser, illetve hogy kell a húst kóserolni. A következő fejezet az előzőre épülve a zsidó ünnepkörrel nyit, amit a szerző a zsidó naptár rövid bemutatásával vezet fel. Hass Tibortól származó adatokból megtudhatjuk a shabbat, a purim, a chanukka vagy a pészach legfontosabb szokásait. Ahogy a szerző is írja, „a zsidó vallás egy életforma, a vallási gyakorlat elkíséri az embert a bölcsőtől a koporsóig". Pontos leírásokat kapunk a zsidó szertartásokról, a gyermek bemutatásáról, esküvőről és a temetésről is. Az elhalálozás utáni teendőkről, a halott tiszteletéről, a gyászév felosztásáról részletekbe menően olvashatunk.

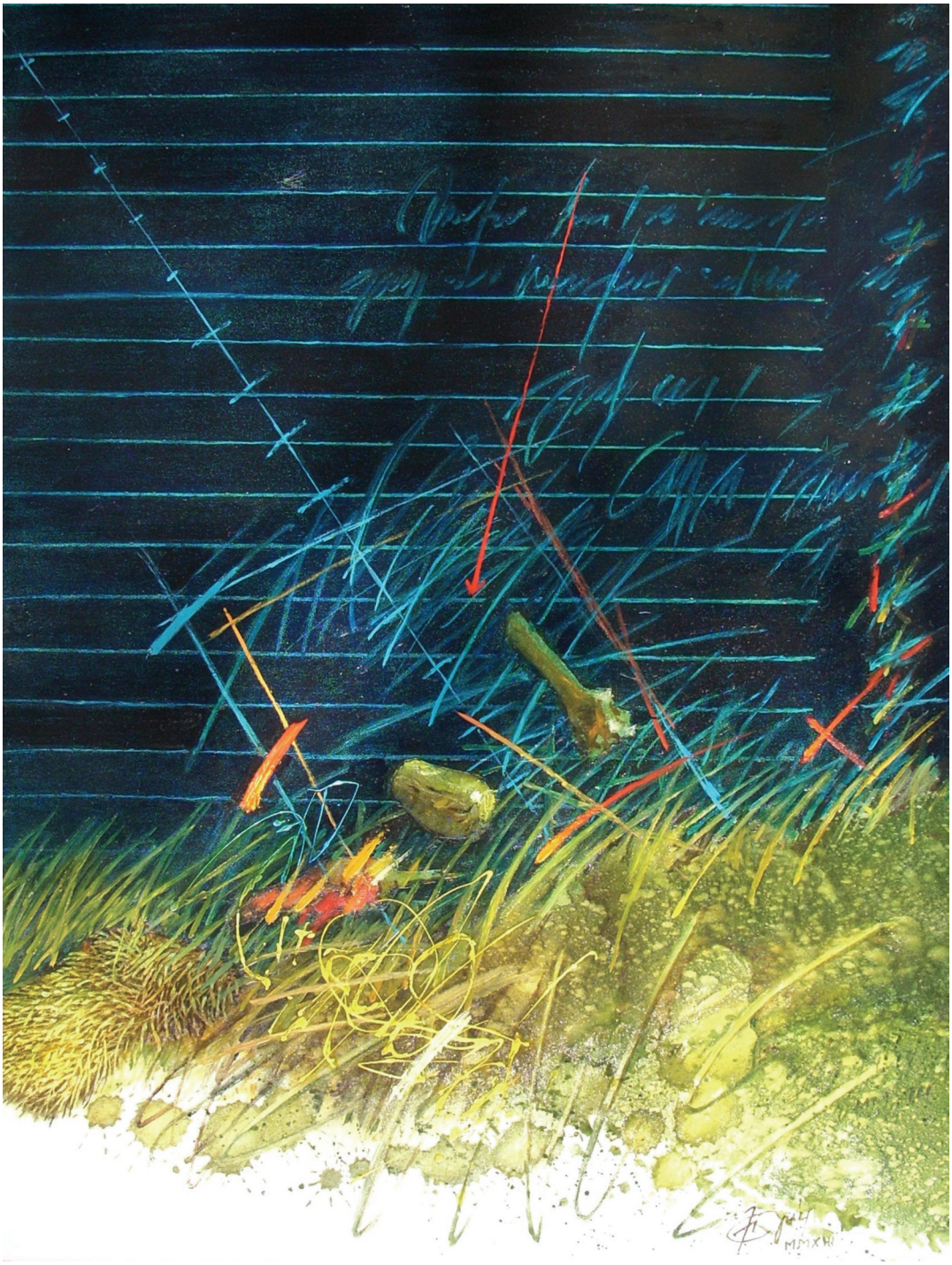
A monográfia utolsó fejezete az empirikus adatok feldolgozásáról, összegzéséről szól. Hrbácsek-Noszek Magdaléna kérdőíves felmérése alapján olvashatunk a zsidók identitástudatáról, a hovatartozásról, a haza táj-térségi kötődéséről, kulturális emlékezetről, illetve arról, hogy mit jelent valakinek az, hogy zsidó. A felmérésből származó adatokból rengeteg értékes információ származik a zsidóság mindennapjairól, ünnepeikről, ételeikről, vallásukról. A történelmi tudatról, a vallásgyakorlatról, a holokauszt borzalmairól interjúk szólnak. Rettenetes áldozatokat kellett meghozniuk azoknak a szülőknek, akiknek más lehetőségük nem volt, csak hogy „titokban" örökítsék át a vallástudatot, a kultúrát –, ahogy arról egy holokauszttúlélő is beszél. A kötetet magyar, szlovák és angol nyelvű összegzés zárja.

Hrbácsek-Noszek Magdaléna kötete amellett, hogy felemelő élményt nyújt a szakmai közönségen kívül a széleskörű olvasónak is, részletekbe menően tárgyalja a zsidó vallás és kultúra legfontosabb mozzanatait. Az empirikus adatok kiértékelésével, az interjúk feldolgozásával, a pontos leírásokkal a kulturológiai kutatások egyik fontos részét képezi. A szerzőnek nagy köszönet jár azért, hogy ezeket az értékeket az olvasó elé nem lexikonszerűen tárja, hanem tudományos módszerek felhasználásával mutatja be.

HRBÁCSEK-NOSZEK Magdaléna, *Zsidó hagyományok Galántán és környékén*, AB-ART, Ekecs, 2014.

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:23 Page 97

Első nap, 2013

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:23 Page 98

SZOMBATHY BÁLINT

A fentről építkező táj

Zsáki István topolyai festőről egyik korai kritikusa jegyezte meg, hogy képein a vajdasági táj átka ül. Ennek a tájnak az átkáról többször is daloltak a délvidéki költők bús, szomorú hangon, már a századelőn. Kosztolányi volt talán az első, akinek szinte fájt a bácskai táj látványa, s aki a maga meztelen mivoltában megragadott sík tájról beszélt, „hol por, sár és közömbösség fojtogatja a lelkeket". S ő volt egyszersmind az, aki merészen megérintette a táj látványának lélektani összefüggéseit, annak fizikai és metafizikai tulajdonságait pedig feloldotta a puszta dekorativitás terhe alól.

Zsáki István nyolcvanas–kilencvenes évekbeli festményeire javarészt az elátkozott bácskai táj fátumának tragikuma telepszik rá. Piktúrája egyaránt érzékenyen reagál az anyagi és a szellemi tulajdonságokra, festményein az anyag és a szellem a maga örökös viadalát űzi, a táj legtöbbször a kozmikus semmiből emelkedik fel. Az ősmassza a képek alján sávként húzódó fehérségből türemlik fel, s az alaktalanság lépcsőzetein túljutva nyeri el azt a felismerhető formát, amit esztétikai értelemben is tájnak lehet nevezni. A megállapodottságra és helyhez kötöttségre utaló földrögök és barázdák szivacsos szerkezete a végtelen síkság távlatában alaktalan masszává gyúródik, a mindenkori ősanyag ikoni jelképévé keményedik.

1999-ben készült *Semmi sem hullik* című, ironikus felhangú ciklusa a közelmúlt háborús eseményeinek, a bombatámadásoknak a lelki nyomait láttamoztatja a táj metaforikus tulajdonságainak kibontása által. Szokatlan látvány tárul elénk: a táj fentről lefelé, a boltozatról a talaj irányába építkezik. Az anyagszakajtások – ezek a lebegő tájszeletek – fizikai kötöttségeiket levetkezve úsznak az égi magasság végtelenében. Mintha csak felbomlottak volna a mindenkori kozmikus törvények földi állapotai, mintha a feje tetejére állott volna az univerzum. Ez vajon nem a bombázórepülő pilótafülkéjéből nyíló perspektíva? Vagy csak az ember látószöge mozdult ki Zsáki képein? Bizonyossággal állapítható meg: már semmi sem olyan, mint azelőtt volt. Sem a külvilágban, sem pedig az emberi lélekben. Már egyértelmű: mindkettő egyaránt sebezhető. Az emberi léleknek fájnak a táj sebei, mert a tájat mindig olyannak látja, amilyen a pillanatnyi lelkiállapota.

Zsáki István

Zsáki képein a táj esetenként mintegy kifordul önmagából. Kifordítottságának szabálytalanságában és természetellenességében az emberi léleknek azt az állapotát vetíti ki, amit traumatikus

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:23 Page 99

állapotnak nevezünk. Ezeken a képeken teljes érvénnyel mutatkozik meg a tájélmény lélekformáló hatása, illetve látványának az a képessége, hogy alapvetően meghatározzam, és bizonyos értelemben tükrözteti is hangulatunkat, életérzésünket, emberi habitusunkat. Természetesen itt egy megkonstruált tájjal szembesülünk, ami már inkább a szellemi, mint sem az optikai élmény leképzésének tekinthető. Kissé olyan, mint egy színpadi díszlet.

Az ezredfordulón tehát Zsáki tájfestészetét traumatikus létállapotok határozzák meg, a táj látványa mintegy kifordul önmagából, és az ősanyag fentről, a mindenségből hullik alá. Az anyag és egyszersmind a szellem eredetére rákérdező képeken a művészi látomás által megragadott történések rendre az égbolton, légies magasságokban mutatkoznak meg, miközben fenyegető erők nehezednek a föld nyugalommal áthatott, ugyanakkor kiszolgáltatott felszínére. Egészen más a helyzet később keltezett képein, melyeken már csak foszlányokban, jelzésekként azonosítható mindaz, ami korábbi ikonográfiáját meghatározta. A művész szakadt szélű fehér abroszt terít elénk, amelyből kibontja azokat a féltve őrzött leleteket, melyeket vándorlásai, avagy életútja során összegyűjtött a lét számára fontos emlékeiként. A föld vagy a szerves növényi természet egy-egy barnás-sárgás foltra, illetve fűcsomóra redukálódik, jelezve, hogy természetes foglalatát alkotja a tárgyi daraboknak, úgymint a kagyló-, mák- és dióhéjaknak, kavicsoknak, madártollnak, almának, paprikának. Gyűjtögető őseink szokását juttatják eszünkbe a festményeken látottak, akik a határban, a mezőn járva összeszedték és hazavitték a természetben talált és számukra hasznos apróságokat. Majd kifordították a tarisznyát, megörvendeztetve vele a háziakat.

Zsáki István hasonlót cselekszik, mint gyűjtögető őseink, elénk ömlesztve az anyaföld képi szimbólumait, a szülőföld egy darabkáját. Már nem tájképet fest a klasszikus értelemben, de mégis a tájat járja körül. Egyéni poétikája van, s méltán sorakozik fel azoknak a művészeknek a táborába, akik lényegileg ragadták meg a síkvidék esszenciáját. Emberi és alkotói hitelességgel megfogalmazott látomásai által közelebb kerülünk sorsunk megértéséhez, ahhoz a felismeréshez, hogy származásunk helye eredendően befolyásolja létünk pszichikai és jellembeli kereteit. Zsáki tájértelmezésének ezáltal nemcsak helyi, hanem egyetemes vonatkozásai is vannak.

Panon drágakövek 2, 2015

opus-36_opus-5.qxd 22. 7. 2015 0:23 Page 100

MUNKATÁRSAINK

Baka L. Patrik (1991, Brünn) prózaíró, irodalomkritikus, a Selye János Egyetem magyar–történelem szakos hallgatója. Regénye *Az Égiek legendája* címmel 2007-ben jelent meg. Százdon él.

Bíró József (1951) szellemi szabadfoglalkozású író / költő / képzőművész / performer legutóbbi verseskötete 2015-ben jelent meg *Top Secret* címmel. Budapesten él.

Bányai Tamás (1946, Budapest) prózaíró, szerkesztő. Legutóbbi regénye *Mire minden jóra fordul* címmel 2008-ban jelent meg. Észak-Karolinában él.

N. Juhász Tamás (1987, Komárom) irodalom- és filmkritikus, a Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Karának doktorandusza. Fűrön él.

Kulcsár Ferenc (1949, Szentes) költő. *Mindig* c. összegyűjtött verseit tartalmazó kötete 2013-ban jelent meg. Dunaszerdahelyen él.

Mesterházy Balázs (1974, Siófok) költő. Verseit a legjelentősebb magyar irodalmi lapok közölték. Kötete *Szélen balzsam* címmel 2006-ban jelent meg a Jelenkor Kiadónál. Budapesten él.

H. Nagy Péter (1967, Budapest) irodalomtörténész, kritikus, szerkesztő, a Selye János Egyetem oktatója. Legutóbbi könyve *Piknik az aknamezőn* címmel 2014-ben jelent meg. Érsekújváron él.

Janković-Izsó Nóra (1989, Budapest) író, drámaíró, lapunkban megjelent novellájával az EMIL Méhes György irodalmi pályázatán 3. helyezést ért el (2015). Budapesten él.

Plonicky Tamás (1990, Királyhelmec) magyar–történelem szakos tanár. Komáromban él.

Sós Dóra (1989, Pécs) kultúracsináló, költő, az ELTE BTK doktorandusza. *A lexiák nyomában. Experimentalizmus és hipertextualitás Tamkó Sirató Károly műveiben* c. kötete 2014-ben jelent meg. Budapesten él.

Szalóczi Géza (1954, Eger) a Szegényeket Támogató Alap Egri Alapítványának jogi segítője. Vercseit időnként a Csillagszálló közli, *A csendről nem lehet* c. vercskötetét 2014 novemberében adták ki barátai a Ráday Könyvesház Kiadó gondozásában. Jelenleg Egerszalókon él feleségével , cca. 40 csirke, 6 tyúk, 1 kakas, 4 bárány, 1 kecske, 11 nyúl, 2 néma kacsa, 1 macska és egy emberszámba vehető kutya társaságában.

Szombathy Bálint (1950, Pacsér – Újvidék) költő, képzőművész, művészeti író, a Magyar Műhely szerkesztője. Budapesten él.

Vida Barbara (1993, Dunaszerdahely) a pozsonyi Comenius Tudományegyetem magyar–szlovák szakos hallgatója. Nyáradon él.

Vidnyászky Gellért (1980, Pozsony) programozó, irodalombarát. Csehországban és Szlovákiában él és dolgozik.

Vízkeleti László (1986, Dunaszerdahely) középiskolai tanár. Szentmihályfán él.

Zolczer Péter (1988, Nagykürtös) az ELTE doktorandusza, a Selye János Egyetem oktatója. Ipolybalogon és Budapesten él.

A folyóirat idei hat számát az SZMÍT ajándékba adja a tagságnak, az irodalmi szervezeteknek és a folyóirat-szerkesztőségeknek.